UG S2-07 (IDC)

চাৰি বছৰীয়া স্নাতক পাঠ্যক্ৰম

(চি.বি.চি.এছ্ এন ই পি ২০২০ অনুসৰি)

সামাজিক সমস্যাৰ আকলন

দ্বিতীয় ষান্মাসিক

আন্তঃ শাখা পাঠ্য বিষয় - ২

সমাজতত্ত্ব

সূর্য কুমাৰ ভূঞা সমাজ বিজ্ঞান অধ্যয়ন সত্র

কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়

বিষয়সূচী

পৃষ্ঠা নং

অধ্যায় ১ ঃ **সামাজিক সমস্যা** ৭-১৯

সামাজিক সমস্যাৰ ধাৰণা ঃ সামাজিক সমস্যাৰ অৰ্থ, সামাজিক সমস্যাৰ সংজ্ঞা; সামাজিক সমস্যাৰ প্ৰকাৰ; সামাজিক সমস্যাৰ কাৰণ; সামাজিক সমস্যাৰ ফলাফল

অধ্যায় ২ ঃ **অপৰাধ** ২০-৩৩

অপৰাধৰ অৰ্থ; অপৰাধৰ প্ৰকাৰ; অপৰাধৰ কাৰণ; অপৰাধৰ কাৰণ, অপৰাধমূলক আচৰণ আৰু শাস্তি ব্যাখ্যাকাৰী তত্ত্ব; ভাৰতবৰ্ষত অপৰাধৰ ৰূপ

অধ্যায় ৩ ঃ **জনসংখ্যা বিস্ফোৰণ আৰু নিৰক্ষৰতা** ৩৪-৪৬

জনসংখ্যা বিস্ফোৰণৰ অৰ্থ ঃ জনসংখ্যা মাত্ৰাধিক হোৱাৰ কাৰণসমূহ, ভাৰতবৰ্ষত মাত্ৰাধিক জনসংখ্যাৰ প্ৰভাৱ, ভাৰতবৰ্ষৰ জনসংখ্যা নীতি; নিৰক্ষৰতাৰ অৰ্থ ঃ নিৰক্ষৰতাৰ প্ৰকাৰ, নিৰক্ষৰতাৰ কাৰণ, নিৰক্ষৰতাৰ ফলাফল; অসমত নিৰক্ষৰতা

অধ্যায় ৪ ঃ **নিবনুৱা সমস্যা আৰু দৰিদ্ৰতা** ৪৭-৫৯

নিবনুৱা সমস্যা ঃ নিবনুৱাৰ অৰ্থ আৰু প্ৰকাৰ, ভাৰতৰ নিবনুৱা সমস্যাৰ কাৰণ, ভাৰতৰ কৰ্মসংস্থাপন সৃষ্টিকাৰী আঁচনি; দৰিদ্ৰতাৰ অৰ্থ ঃ দৰিদ্ৰতাৰ সম্পৰ্কে বুজাত সহায় কৰা দৃষ্টিভঙ্গীবোৰ, দৰিদ্ৰতাৰ কাৰণ, ভাৰতৰ দৰিদ্ৰতাৰ পৰিমাপন, ভাৰতৰ দৰিদ্ৰতা দূৰীকৰণ আঁচনি

অধ্যায় ৫ ঃ **যুৱ উচ্ছৃংখলতা** ৬০-৭২

যুৱ উচ্ছৃংখলতা, যুৱ উচ্ছৃংখলতাৰ প্ৰকাৰবোৰ; যুৱ আন্দোলন ঃ যুৱ আন্দোলনৰ প্ৰকাৰ, যুৱ আন্দোলন বৃদ্ধিৰ প্ৰক্ৰিয়া, ভাৰতবৰ্ষৰ যুৱ প্ৰজন্মই কৰা কেইটামান আন্দোলন; যুৱ আন্দোলনৰ কাৰণ

অধ্যায় ৬ ঃ **নাৰীকেন্দ্ৰিক সামাজিক সমস্যাসমূহ** ৭৩-৮৫

দেহ ব্যৱসায় ঃ দেহ ব্যৱসায়ৰ অৰ্থ, দেহ ব্যৱসায়ৰ প্ৰকাৰ, দেহ ব্যৱসায়ৰ গ্ৰহণৰ কাৰণসমূহ, দেহ ব্যৱসায়ৰ, যৌন সৰবৰাহ আৰু এইছ-আই-ভিৰ দৰে ৰোগ; যৌতুক প্ৰথা ঃ ভাৰতত যৌতুক ব্যৱস্থা, যৌতুক নিষিদ্ধকৰণ আইন, যৌতুক প্ৰথাৰ কাৰণসমূহ, যৌতুক প্ৰথাৰ পৰিণাম; নাৰী নিৰ্য্যাতন ঃ নাৰী নিৰ্য্যাতনৰ অৰ্থ, প্ৰকাৰ

পাঠ্যবিষয়ৰ পৰিচয়

এই পাঠ্যবিষয়টো কৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈ ৰাজ্যিক মুক্ত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সংশোধিত ষান্মাসিক পদ্ধতিৰ অধীনত সমাজতত্ত্ব বিষয়ৰ স্নাতক মহলাৰ চতুর্থ ষান্মাসিকৰ বাবে এই পাঠ্যবিষয়টো প্ৰস্তুত কৰা হৈছে। পাঠ্যবিষয়টোৰ শিৰোনাম হ'ল সামাজিক সমস্যা আৰু সমাজ কল্যাণ। এই পাঠ্যবিষয়টো পঢ়ি শিক্ষার্থীসকলে আমাৰ সমাজত থকা বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ সমস্যা আৰু সমস্যাবোৰৰ বৈশিষ্ট্য সম্পর্কে জানিব পাৰিব।

পাঠ্যবিষয়টোৰ পৰা শিক্ষার্থীসকলে সমাজ কল্যাণৰ অর্থ, তাৎপর্য্য তথা সমাজৰ উপযোগী হোৱাকৈ চৰকাৰী তথা অনা-চৰকাৰী সংস্থাবোৰে চলাই থকা বিভিন্ন সমাজ কল্যাণমূলক ব্যৱস্থাৰ বিষয়েও বুজি পাব।

এই পাঠ্যভাগটি অধ্যয়ন কৰোঁতে মূল পাঠৰ সোঁ তথা বাঁওফালে কিছুমান আয়তাকাৰ বাকচ লক্ষ্য কৰিব। এইবোৰত মূল পাঠত থকা নতুন শব্দ আৰু পৰিভাষাসমূহৰ অর্থ সন্নিৱিষ্ট হৈছে। সেইদৰে— 'জানি থোৱা ভাল' বাকচবোৰত মূল পাঠৰ সৈতে জড়িত কিছু গুৰুত্বপূর্ণ তথ্যৰ সম্ভেদ আছে। অধ্যায়ত থকা 'চিন্তা-চর্চা কৰক'সমূহে অধ্যয়ন অধিক সক্রিয় আৰু ফলপ্রসূ হোৱাত সহায় কৰিব।আকৌ, 'অগ্রগতি নিৰীক্ষণ'যোগে আগবঢ়োৱা প্রশ্নাৱলীয়ে অধ্যয়নৰ অগ্রগতি সম্পর্কে স্ব-পৰীক্ষণৰ সুবিধা দিব। অধ্যয়নৰ লগে লগে উক্ত প্রশ্নাৱলীৰ উত্তৰসমূহ লিখি শেষত দিয়া 'অগ্রগতিৰ খতিয়ান'ৰ সৈতে ৰিজাই চোৱাটো অধিক লাভদায়ক হ'ব। অধ্যায়টিত আলোচিত বিভিন্ন ধাৰণাসমূহৰ বিষয়ে বিস্তৃত অধ্যয়নৰ বাবে 'অধিক জানিবলৈ' শিতানত উল্লেখ থকা গ্রন্থসমূহ সাৰথিস্বৰূপ। অধ্যায়বোৰৰ শেষত 'আৰ্হি প্রশ্ন' হিচাপে কেইটিমান প্রশ্নৰ আৰ্হিও তুলি দিয়া হৈছে। শেষৰ অধ্যায়টিৰ পাছত কেইখনমান 'প্রসঙ্গ পুথি'ৰ নাম উল্লেখ কৰা হৈছে। সেইকেইখন পুথিৰ সহায়েৰেই মূলতঃ এই পাঠ্যবিষয়ত উল্লেখ থকা অধ্যায়সমূহ প্রস্তুত কৰা হৈছে। আপোনালোকে বিশদভাৱে কোনো বিষয় জানিবলৈ হ'লে সেইকেইখন অধ্যয়ন কৰিব পাৰিব।

অধ্যায় ১ ঃ সামাজিক সমস্যা

অধ্যায় গাঁথনি

১.১ উদ্দেশ্য

ৰ.চ পৰিচয়

ৰ.ছ সামাজিক সমস্যাৰ ধাৰণা

১.৩.১ সামাজিক সমস্যাৰ অর্থ

১.৩.২ সামাজিক সমস্যাৰ সংজ্ঞা

১.৪ সামাজিক সমস্যাৰ প্রকাৰ

ৰ.প্ত সামাজিক সমস্যাৰ কাৰণ

ৰ.ছ সামাজিক সমস্যাৰ ফলাফল

ৰ.জ্জ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

ৰ.জ্জ্ব অধিক জানিবলৈ

ৰ.জ্ঞা অগ্রগতিৰ খতিয়ান

ৰ.ৰজ্ঞ আৰ্হি প্রশ্ন

১.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- সামাজিক সমস্যাৰ ধাৰণাটো বুজিব পাৰিব
- সামাজিক সমস্যাৰ প্রকৃতি ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- সামাজিক সমস্যাৰ প্রকাৰসমূহ নির্ধাৰণ কৰিব পাৰিব
- সামাজিক সমস্যাৰ ফলাফলসমূহ মূল্যায়ন কৰিব পাৰিব।

১.২ পৰিচয়

এই অধ্যায়টিত আমি সমাজ অধ্যয়নৰ লগত জড়িত এক গুৰুত্বপূর্ণ বিষয়ত আলোকপাত কৰিম। দৈনন্দিন জীৱনৰ প্রতিটো খোজতে আমি পৰিৱেশ প্রদূষণ, সম্পদ সঙ্কোচন, নিবনুৱা সমস্যা, শিশু শ্রমিকৰ সমস্যা, দৰিদ্রতা, যৌতুকজনিত কাৰণত মৃত্যু, নিচাযুক্ত দ্রব্যৰ ব্যৱহাৰ, সাম্প্রদায়িক আৰু ধর্মীয় বিভাজন আদি বিভিন্ন সমস্যাৰ মুখামুখি হ'বলগীয়া হয়। এনে প্রতিটো সমস্যাকে বিশ্বৰ বহুতো দেশৰ প্রচলিত ব্যৱস্থাৰ প্রতি এক চৰম ভাবুকি বুলি বিবেচনা কৰিব পাৰি। কিন্তু এই কথা আমি সকলোৱে উপলব্ধি কৰিছোঁ যে উল্লিখিত পৰিস্থিতিসমূহে প্রয়োজন অনুপাতে জনসাধাৰণৰ মনোযোগ আকর্ষণ কৰিব পৰা নাই। এই সমস্যাসমূহে বিশ্বৰ সকলো সমাজকে সামগ্রিকভাৱে প্রভাৱিত কৰা নাই। উদাহৰণ স্বৰূপে, জাতিগত বৈষম্যৰ দৰে সমস্যা অৰুণাচল

বিশ্বৰ বিভিন্ন দেশত সংঘটিত হৈ থকা সমস্যাবোৰ একে নহয়। তথাপি কিছুমান বিশেষ সমস্যা, যেনে— নিবনুৱা অৱস্থা, জুৱা খেল, অপৰাধমূলক কার্য্য আদি হ'ল পৃথিৱীৰ বিভিন্ন দেশৰ উমৈহতীয়া সমস্যা। আনহাতে, কোনো এখন দেশ নাইবা কোনো এক অঞ্চলৰ এনে কিছুমান বিশেষ সমস্যা আছে, যিবোৰ সেই দেশ নাইবা এলেকাটোৰ বৈশিষ্ট্য ৰূপে পৰিগণিত হৈছে। উদাহৰণ স্বৰূপে, ভাৰতবর্ষৰ জনজাতীয় আৰু জনগোষ্ঠীয় সমস্যা (SC/ST) আৰু আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ আফ্ৰিকান-আমেৰিকান সম্প্রদায়ৰ সমস্যা দুটা হ'ল দুয়োখন দেশৰে বিশেষ সমস্যা।

সময়ৰ অগ্রগতিৰ লগে লগে সামাজিক সমস্যাৰ প্রকৃতিৰো পৰিৱর্তনৰো হৈছে। অতীতৰ সমস্যা এটা বর্তমান সময়ত সমস্যা হিচাপে বিবেচিত নহ'বও পাৰে। একে ধৰণে, বর্তমান সময়ৰ কোনো এটা স্পর্শকাতৰ সমস্যা বিগত কিছু দশকৰ আগলৈ সমস্যা হিচাপে গণ্য কৰা নহ'বও পাৰে। উদাহৰণ স্বৰূপে, আমাৰ দেশত বিংশ শতাব্দীৰ শেষৰ চাৰিটা দশকত জনসংখ্যা বিস্ফোৰণক সামাজিক সমস্যা হিচাপে বিবেচনা কৰা হোৱা নাছিল। কিন্তু **ৰজ্মাপ্তজ্ম** চনৰ আৰম্ভণিৰ পৰা এক অত্যন্ত গুৰুত্বপূর্ণ সমস্যাৰ ৰূপ লৈছিল। সামাজিক পৰিৱর্তনে এনে কিছু মান নতুন পৰিস্থিতিৰ সৃষ্টি কৰে যিবোৰ সমসাময়িক সমাজত সামাজিক সমস্যাৰূপে চিহ্নিত হয়। একে ধৰণে, **ৰজ্মাচ্ছজ্ম** চনলৈকে যুৱসমাজৰ উচ্ছৃংখলতা ভাৰতৰ বাবে কোনো সমস্যা নাছিল। কিন্তু **ৰজ্মাপ্তজ্ম** আৰু **ৰজ্মাছজ্ম** চনত ই এক সমস্যাৰ ৰূপ ধাৰণ কৰে। **ৰজ্মাজ্জ্ম** আৰু **ৰজ্মাজ্জ্বজ্ম** চনত এই সমস্যা জটিল হৈ পৰে। বর্তমান সময়লৈকে সমস্যাটো জটিল হৈয়েই আছে।

১.৩.২ সামাজিক সমস্যাৰ সংজ্ঞা

বিভিন্ন পণ্ডিতে সামাজিক সমস্যাৰ বিভিন্ন সংজ্ঞা আগবঢ়াইছে। **ৰজ্মাপ্তচ** চনত ৰেইনহার্ডে সামাজিক সমস্যাৰ সংজ্ঞা দি কৈছিল যে, "ই হৈছে সমাজৰ এটা অংশৰ মানুহ অথবা এটা দলে সন্মুখীন হোৱা এক পৰিস্থিতি, যাৰ পৰিণতি ক্ষতিকাৰক প্রকৃতিৰ আৰু এনে পৰিস্থিতি সমূহীয়াভাৱে নিয়ন্ত্রণ কৰিব পৰা যায়।"

ৰজ্মাছৰ চনত ৰাল্শ্ব আৰু ফাৰফেই সামাজিক সমস্যাৰ সংজ্ঞা দি কৈছিল যে "সামূহিক প্রচেষ্টাৰ দ্বাৰা নিৰাময়সাধ্য সামাজিক অৱস্থাৰপৰা বিচ্যুত এক অৱস্থা ই হ'ল সামাজিক সমস্যা।" এই সংজ্ঞাটোৱে মূলতঃ দুটা দিশ প্রতিফলিত কৰিছে—

i) এক আদর্শবিহীন অথবা অনাকাংক্ষিত (অস্বাভাৱিক)পৰিস্থিতি,

ii) এই পৰিস্থিতি দলীয় প্রচেষ্টাৰ দ্বাৰা নিয়ন্ত্রণ কৰিব পাৰি। যদিও অপ্রত্যাশিত পৰিস্থিতি নির্ধাৰণৰ কোনো নির্দিষ্ট পৰিমাপন পদ্ধতি নাই তথাপি সামাজিক সমস্যা শব্দটোৰ দ্বাৰা সমাজে নিবিচৰা ধৰণৰ আৰু সামাজিক মঙ্গলৰ বাবে অনুপযুক্ত পৰিস্থিতিৰ কথাকে বুজোৱা হয়।

সমস্যাক উমৈহতীয়া বৈশিষ্ট্য প্রদান কৰে। অ-সামাজিক কার্য্যকলাপ, ব্যক্তিগত অদক্ষতা, পৰিয়াল অথবা ক্ষুদ্র দলৰ সমস্যাবোৰত প্রত্যক্ষভাৱে মানৰ পৰিৱেশৰ কিছুমান সংজ্ঞা প্রকট হৈ উঠা দেখা যায়। এনে বিসঙ্গতিসমূহক সামাজিক পৰিস্থিতিৰ শ্রেণীত অন্তর্ভুক্ত কৰিব পাৰি।এক আদর্শ সমাজ ব্যৱস্থাত ব্যক্তিগত গোটসমূহ একেই থাকে যদিও এনে বিসঙ্গতিসমূহ বিদ্যমান নহয়। উদাহৰণ স্বৰূপে, এই শ্রেণীৰ অন্তর্গত সমস্যাপূর্ণ দিশসমূহ হ'ল, কর্মসংস্থাপনহীন অৱস্থা, বেমাৰ-আজাৰ, নিঃসংগতা, অনৈতিক আচৰণ ইত্যাদি। সামাজিক গাঁথনি আৰু কার্য্যাৱলীৰ অসামাজিক আৰু বিসঙ্গতিপূর্ণ দিশসমূহ দ্বিতীয় শ্রেণীৰ অন্তর্ভুক্ত। এনে ত্রুটিপূর্ণ দিশসমূহ শুদ্ধ কৰাৰ ক্ষমতা কোনো ব্যক্তি অথবা ক্ষুদ্র দলৰ পৰিধিৰ বাহিৰত। সামাজিক সমস্যাৰ এই শ্রেণীৰ অন্তর্গত সমস্যাবোৰ হ'ল— যুদ্ধ, অবিৰত নিবনুৱা সমস্যা , ৰাজনৈতিক দূর্নীতি, ইত্যাদি।

সামাজিক সমস্যাৰ দুয়োটা প্রকাৰেই সমাজৰ উন্নতিৰ হকে সামাজিক শক্তি আৰু সামাজিক উপায়সমূহ প্রয়োগৰ প্রয়োজনীয়তাক দাবী কৰে। প্রথম প্রকাৰৰ সামাজিক সমস্যাসমূহ সমাধানৰ বাবে এক প্রকাৰৰ সামাজিক সংস্কাৰমূলক ব্যৱস্থা কিছুমান আছে আৰু দ্বিতীয় প্রকাৰৰ সমস্যাৰ অন্তর্ভুক্ত বিষয়সমূহ মুখ্যতঃ সামাজিক গাঁথনিৰ লগত সম্পর্ক আছে। সামাজিক গাঁথনি আৰু সামাজিক সংস্কাৰ ভিন্ন প্রকৃতিৰ। সামাজিক গাঁথনি প্রধানতঃ কার্য্যাৱলীৰ পৰিৱর্তে আন্তঃগাঁথনিৰ সৈতে জড়িত আৰু প্রচলিত প্রতিমানসমূহৰ ক্ষেত্রত মানৰ আচৰণত নব্য ধাৰণাৰ আৰু নতুন গাঁথনিৰ সৃষ্টি কৰে।

হ'ৰ্টন আৰু লেচলী্ৰ সংজ্ঞা বিশ্লেষণ কৰি বর্তমান আমি কোন সময়ত আৰু কেনেকৈ এটা সামাজিক পৰিস্থিতিয়ে সামাজিক সমস্যাৰ ৰূপ পৰিগ্রহণ কৰিব পাৰেসেই কথা বুজিবলৈ সক্ষম হম। তেওঁলোকৰ মতে যিবোৰ পৰিস্থিতিয়ে এক বুজনসংখ্যক মানুহক নেতিবাচক ভাৱে প্রভাৱিত কৰে সেইবোৰেই সামাজিক সমস্যা। যদি আপোনাৰ কুকুৰৰ পোৱালিটোৱে আপোনাক নিতৌ অসুবিধা প্রদান কৰে, তেতিয়া হ'লে তাক সামাজিক সমস্যা বুলি বিবেচনা কৰিব নোৱাৰি।কাৰণ, এইটো এক বৃহৎ সংখ্যক মানুহৰ বাবে অসুবিধাৰ উৎস নহয়। আনহাতে, ভাৰতবর্ষত দুর্নীতিৰ সমস্যাটো এক ডাঙৰ সামাজিক সমস্যা। কাৰণ, ই এক বৃহৎ সংখ্যক মানুহক প্রভাৱিত কৰিছে। প্রতিদিনে বাতৰিকাকত, টিভি, আদিত দুর্নীতিৰ বিষয়ে বিভিন্ন কথা-বতৰা আৰু বিতর্ক চলিয়েই থাকে। এইবোৰে জনগণক যথেষ্ট প্রভাৱিত কৰে। এই পৰিস্থিতিৰ দ্বাৰা প্রভাৱিত হোৱা মানুহৰ পৰিমাণ সাংখ্যিকভাৱে প্রকাশ কৰাটো অত্যন্ত জটিল। দুর্নীতি নামৰ ব্যাধিটোৰ দ্বাৰা আক্রান্ত মানুহৰ সংখ্যা জনাৰ এটা উপায় হ'ল জনপ্রিয় প্রৱন্ধ আলোচনী, সংবাদ আলোচনী, বাতৰিকাকত আদিত প্রকাশ পোৱা লেখা-মেলাসমূহৰ পৰিসংখ্যা ৰখা। নিবনুৱা সমস্যা, জুৱা, অপৰাধমূলক কার্য্য আদিক সকলো দেশৰ উমৈহতীয়া সমস্যাৰূপে বিবেচনা কৰিব পৰা যায়। কোনো এখন দেশ নাইবা অঞ্চলত চলি থকা নির্দিষ্ট কিছুমান সমস্যাই সেই দেশ নাইবা অঞ্চলটোৰ প্রকৃতি প্রকাশ কৰে।

সমাজৰ গৰিষ্ঠসংখ্যক ব্যক্তিৰ সৈতে জড়িত। সামাজিক সমস্যাৰ পৰিণাম স্বৰূপ দমনকাৰী আৰু চিন্তাজনক পৰি স্থিতিয়ে তিনি প্ৰকাৰৰ উপাদানক সামৰি লয়—

- চিন্তাজনক বিষয় নাইবা উপাদান যিবোৰ সমাজৰ কেতবোৰ প্ৰমূল্যক প্ৰত্যাহ্বান জনায়।
- প্ৰত্যাহ্বানৰ মুখামুখি হোৱা সামাজিক প্ৰমূল্যবোৰ আৰু
- ব্যক্তি আৰু দলৰ এই প্ৰত্যাহ্বানৰ প্ৰতি তীব্ৰ প্ৰতিক্ৰিয়া প্ৰকাশ।

এনে এক পটভূমিত ৰেইনবার্গে আগবঢ়োৱা সামাজিক সমস্যাৰ বৈশিষ্ট্যবোৰ এনে ধৰণৰ—

- সম্প্ৰদায়ৰ অধিকাংশ সদস্যৰআপত্তিজনক অভিমতৰপৰা সামাজিক সমস্যাৰ সৃষ্টি হয়। সম্প্ৰদায়ৰ দ্বাৰা সমাজৰ বাবে প্ৰতিকূল কোনো পৰিস্থিতিক বৰ্জনীয় অথবা নিন্দনীয় হিচাপে বিবেচনা নকৰালৈকেই সামাজিক সমস্যা ৰূপে পৰিগণিত নহয়। উদাহৰণ স্বৰূপে, নিচাযুক্ত দ্ৰব্য সেৱনক যদি সমাজৰ দ্বাৰা আপত্তিজনক কার্য্য বুলি ভবা নহয় তেন্তে ইয়াক সামাজিক সমস্যা বুলি গণ্য কৰা নহয়। কিন্তু নিচাযুক্ত দ্ৰব্যৰ সেৱনক যদি সমাজে এক সমস্যা হিচাপে আলোচনা কৰি ইয়াৰ পৰিণতি নিয়ন্ত্ৰণৰ বাবে এক সঠিক কর্মপন্থাৰ পৰিকল্পনা কৰে, তেন্তে এই কার্য্যটোক সামাজিক সমস্যা হিচাপে সংজ্ঞায়িত কৰিব পাৰি।
- যেতিয়া সংশ্লিষ্ট আচৰণ গাঁথনিবোৰ বিভিন্ন ধৰণে ব্যাখ্যা কৰা হয় তেতিয়া সামাজিক সমস্যাবোৰৰ ৰূপ সলনি হয়। উদাহৰণ স্বৰূপে, কিছু দশক আগলৈকে মানসিক অসুস্থতাক এক উন্মাদজনক আচৰণ হিচাপে বিবেচনা কৰা হৈছিল আৰু পৰিয়ালৰ সদস্যসকলে ইয়াক এক অপমানজনক কথা বুলি ধৰি লৈ গোপনে ৰাখিছিল। বর্তমান মানসিকভাৱে অসুস্থ ব্যক্তি এগৰাকীৰ আচৰণক কেৱল বিচ্যুত আচৰণৰ এটা প্ৰকাৰ হিচাপে ধৰা হয়। এই সমস্যা আঁতৰ কৰিবলৈ মনোৰোগ চিকিৎসক আৰু সামাজিক চিকিৎসাৰ প্ৰয়োজন। একেদৰে, বর্তমান মানসিক অসুস্থতাৰ সমস্যাক বাস্তৱসম্মতভাৱে আৰু কার্য্যকৰীভাৱে নাইকিয়া কৰিব পাৰি।
- গণমাধ্যমসমূহে (বাতৰিকাকত, আলোচনী, দূৰদর্শন, অনাতাঁৰ যন্ত্ৰ, বোলছবি) সামাজিক সমস্যাৰ পৰিসৰ বুজোৱা আৰু জৰুৰীকালীন অৱস্থাৰ প্ৰতি সজাগতা সৃষ্টিৰ ক্ষেত্ৰত এক গুৰুত্বপূর্ণ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰে।
- সামাজিক সমস্যাসমূহক সমাজ এখনৰ প্ৰমূল্য আৰু সামাজিক অনুষ্ঠানসমূহৰ পটভূমিত বিশ্লেষণ কৰা প্ৰয়োজন। উদাহৰণ স্বৰূপে, ভাৰতবর্ষৰ অস্পৃশ্যতাৰ সমস্যাটোতকৈ আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ জাতিগত সংঘাতৰ সমস্যাটো পৃথক বৈশিষ্ট্যযুক্ত।
- সামাজিক সমস্যাসমূহ দলীয় প্ৰক্ৰিয়া আৰু সামাজিক সম্পর্কসমূহৰ প্ৰভাৱৰ ভিত্তিত বিশ্লেষণ কৰা উচিত।

১.৪ সামাজিক সমস্যাৰ প্ৰকাৰ

সামাজিক সমস্যাৰ প্ৰকাৰ সম্বন্ধে ভিন্ন দৃষ্টিভঙ্গী আছে।সামাজিক সমস্যাৰ উৎসৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি **ৰজ্মাছচ্ছ্** চনত কেছে (Case) চাৰিটা প্ৰকাৰ চিনাক্ত কৰিছিল। প্ৰকাৰকেইটা হ'ল—

- কিছুমান সামাজিক সমস্যাৰ কিছুমান দিশ সমাজ এখনৰ ভৌতিকপৰিৱেশত নিহিত হৈ থাকে।
- সামাজিক সমস্যা হ'ল জনসংখ্যাৰ প্ৰকৃতি অথবা বিতৰণৰ অন্তঃৰ্নিহিত সমস্যা।
- সামাজিক সংগঠনৰ দুৰাৱস্থাৰ ফলত সৃষ্টি হোৱা সমস্যাকে সামাজিক সমস্যা বুলিব পাৰি।
- সমাজৰ সাংস্কৃতিক প্ৰমূল্যৰ সংঘাতৰফলত সৃষ্টি হোৱা সমস্যাই সামাজিক সমস্যা।

ফুলেৰ আৰ মায়ার্চ **(ৰজ্মাচ্ছ্ৰৰ)**ৰ মতে সামাজিক সমস্যাক তিনিটা ভাগত বিভক্ত কৰিব পাৰি—

- **ভৌতিক সমস্যা ঃ** প্ৰকৃতিৰ প্ৰতিকূল পৰিস্থিতিৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা সমস্যাবোৰ এই শ্ৰেণীৰ অন্তৰ্ভুক্ত। বানপানী, দুৰ্ভিক্ষ আদিৰ দৰে সামাজিক সমস্যাসমূহ প্ৰমূল্য সঙ্কটৰ ফলাফল নহয়। কেতবোৰ প্ৰাকৃতিক কাৰণবশতঃ এইবোৰ সমস্যাৰ উদ্ভৱ হয়।
- **উন্নয়নমুখী সমস্যা ঃ** এই শ্ৰেণীত সেইবোৰ সমস্যা অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হৈছে যিবোৰ সমস্যা সম্পৰ্কে মানুহে সহমত পোষণ কৰে কিন্তু এই সমস্যাসমূহৰ সমাধান সন্দৰ্ভত বিভিন্ন ধৰণৰ অভিমত আগবঢ়ায়। উদাহৰণ স্বৰূপে, অপৰাধমূলক কাৰ্য্য, দৰিদ্ৰতা, এইড্ছ ইত্যাদি।
- **নৈতিক সমস্যা ঃ** নৈতিক সমস্যাবোৰ হ'ল সেইবোৰ সমস্যা যিবোৰৰ প্ৰকৃতি আৰু কাৰণ বুজোৱা দিশসমূহক লৈ কোনেও সহমত প্ৰকাশ নকৰে। উদাহৰণ স্বৰূপে, জুৱা খেল, নিচাযুক্ত দ্ৰব্যৰ সেৱন আৰু বিবাহ বিচ্ছেদ ইত্যাদি।

১.৫ সামাজিক সমস্যাৰ কাৰণ

একোটা বিশেষ সামাজিক সমস্যা সৃষ্টি হোৱাৰ অন্তৰালত বিভিন্ন কাৰকে ক্ৰিয়া কৰে। এটা সামাজিক সমস্যাৰ আন এটা সামাজিক সমস্যাৰ লগত সম্পৰ্ক থাকিব পাৰে। উদাহৰণ স্বৰূপে, দৰিদ্ৰতাৰ সমস্যাৰ লগত দুৰ্বল স্বাস্থ্য, পুষ্টিহীনতা, অপৰাধমূলক কাৰ্য্য ইত্যাদিবোৰৰ সম্পৰ্ক আছে। সকলো ধৰণৰ সমাজ ব্যৱস্থাতে সহজ কিম্বা জটিল ৰূপত সামাজিক সমস্যাৰ উপস্থিতি থাকে। মূলতঃ প্ৰতিকূল সামাজিক পৰিৱেশৰ বাবে এনে সমস্যাৰ সৃষ্টি হয় বুলি ক'ব পাৰি। কোনো এক সামাজিক দলৰ সদস্যসকলৰ মাজত সমাযোজনৰ অভাৱ আৰু সংঘাটপূৰ্ণ পৰিস্থিতিয়ে সামাজিক সম্পৰ্কবোৰ দুৰ্বল কৰি পেলায় যাৰ দ্বাৰা সামাজিক সমস্যাৰ সৃষ্টিৰ এক মুখ্য কাৰণ হ'ব পৰে।

ৰাম আহুজাৰ মতে সামাজিক সমস্যাৰ লগত জড়িত তিনিটা মূল উপাদান হ'ল—

- সামাজিক সমস্যা সৃষ্টিকাৰী উপাদানসমূহ অলেখ। সামাজিক পৰিৱেশত বহুলভাৱে দেখিবলৈ পোৱা সামাজিক সমস্যাৰ কাৰণবোৰ হ'ল—

- নব্য সামাজিক গাঁথনি ঃ সাম্প্রদায়িত সংঘর্ষ, আঞ্চলিকতাবাদ, ভাষাবাদ, সাম্প্রদায়িকতাবাদ ইত্যাদি।

১.৬ সামাজিক সমস্যাৰ ফলাফল

সাধাৰণতে সামাজিক সমস্যাৰ পৰিণতি অতি ক্ষতিকাৰক হোৱা দেখা যায়। কিন্তু সমস্যাৰ গভীৰতা অনুযায়ী ইয়াৰ কুপ্রভাৱসমূহ বেলেগ বেলেগ ধৰণৰ হ'ব পাৰে। সামাজিক সমস্যাৰ সংজ্ঞাসমূহৰ পৰা এইটো জানিব পৰা গৈছে যে সামাজিক সমস্যাই এক বিসংগতি সামাজিক সম্পর্ক আৰু প্রত্যাশিত সামাজিক মানসমূহৰ উলংঘণক বুজায়। প্রকৃতার্থত সামাজিক সমস্যাবোৰ আৰু সামাজিক বিসংগঠনৰ মাজত এক ঘনিষ্ঠ সম্পর্ক আছে। অধ্যাপক টিম্চে এক পর্য্যবেক্ষণৰ অন্তত কৈছিল যে সামাজিক সমস্যাসমূহ বৃদ্ধি কৰা অৱস্থাসমূহক সামাজিকভাৱে অস্থিৰ অৱস্থা, সামাজিক বিসংগঠন আৰু সামাজিক বিচ্যুতি হিচাপে ব্যাখ্যা কৰিব পাৰি। তেওঁ পুনৰ কৈছিল যে কিছুমান বিশেষ পৰিস্থিতিৰ দ্বাৰা সমাজ বিচ্যুত ব্যক্তিসকলে নিজাববীয়াকৈ দল গঠনৰ চেষ্টা কৰে আৰু ইয়ে এটা সময়ত সামাজিক সমস্যাৰ সৃষ্টি কৰে। এনে এক অসুস্থকৰ অৱস্থাত ব্যক্তি আৰু সমাজৰ মাজত ইতিবাচক চিন্তাৰ বিকাশ ঘটোৱাটো অত্যন্ত জটিল। সকলো ধৰণৰ সামাজিক সমস্যাই বিকাশৰ পথত প্রতিবন্ধকতাৰ সৃষ্টি কৰে। এটা সামাজিক সমস্যাই সমাজ এখনৰ বিস্তৰ ক্ষতিসাধন কৰিব পাৰে। উদাহৰণ স্বৰূপে, নিবনুৱাৰ দৰে ভয়াবহ সামাজিক সমস্যাই দৰিদ্রতা, ভিক্ষাবৃত্তি, নিচাযুক্ত দ্রব্যৰ ব্যৱহাৰ, দুর্বল স্বাস্থ্য, অপৰাধমূলক কার্য্য ইত্যাদিৰ উত্থান ঘটাব পাৰে। একেদৰে, ভাৰতবর্ষৰ জনজাতীয় আৰু জনগোষ্ঠীয় লোকসকলে সন্মুখীন হোৱা সমস্যাবোৰে সামাজিক আন্দোলনৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰে।ইয়ে আকৌ সমগ্র ৰাজনৈতিকপৰিস্থিতিত প্রভাৱ পেলাব পাৰে।বানপানী অথবা দুর্ভিক্ষৰ সমস্যাই জৰুৰীকালীনভাৱে নতুন অসহায় মানুহৰ সমষ্টি একোটা গঠন কৰিব পাৰে। সামগ্রিকভাৱে সামাজিক সমস্যাবোৰে এখন সমাজৰ অর্থনৈতিক, ৰাজনৈতিক আৰু ধর্মীয় বাতাবৰণক প্রভাৱিত কৰে। সেয়েহে সামাজিক সমস্যাবোৰক এখন সমাজৰ দুর্ভাগ্যজনক অৱস্থা বুলিব পাৰি। এখন সমাজৰ প্রগতিৰ বাবে সমূহীয়া প্রচেষ্টাৰ জৰিয়তে এনে অবাঞ্ছিত পৰিস্থিতিক সমাজৰ পৰা আঁতৰ কৰা প্রয়োজন।

সমসাময়িক সমাজতাত্ত্বিক তত্ত্ব আৰু অনুশীলনৰ প্রৱণতা হ'ল সমাজৰ বর্ধিত সামাজিক সমস্যাবোৰ বিবেচনা কৰা। এনে ধৰণৰ পৰম্পৰাই আধুনিক জীৱন প্রক্রিয়াত থকা জটিলতাসমূহ চিনাক্ত কৰাৰ প্রয়াস কৰে।

অগ্রগতিৰ নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ তলত দিয়া উক্তিসমূহ সঁচানে মিছা কওক—

ক) ভাৰতবর্ষত দুর্নীতি এক সামাজিক সমস্যা।

খ) সামাজিক পৰিস্থিতি এটাক সামাজিক সমস্যালৈ ৰূপান্তৰ কৰিবলৈ সমূহীয়া প্রচেষ্টাৰ প্রয়োজন।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1) Ahuja, Ram (2006): *Social Problems in India*. New Delhi: Rawat Publications.
2) Chanddran, E. (1990): *Social Problems of India*. New Delhi: Cosmos Bookhive (P.) Ltd.
3) Ghosh, Biswanath (1988): *Contemporary Social Problems of India*. New Delhi: Himalaya Publishing House.
4) Horton, Paul B. & Gerald. R. Leseie (1955): *The Sociology of Social Problems*. New Jersey: Prentice-hall, Inc., Englewood Cliffs.
5) Madan, G. R. (1990): *Indian Social Problems*. New Dras Nagpur, Ahmedabad, Bangalore Hyderabad, Lukhnow: Allied Publishers Limited.
6) Prasad, B. K. (2004): *Social Problems in India*. New Delhi: Anmol Publications Pvt. Ltd.

১.৯ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) সত্য, খ) অসত্য, গ) অসত্য, ঘ) অসত্য

১.১০ আৰ্হি প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ সামাজিক সমস্যাৰ সংজ্ঞা দিয়ক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ আপোনাৰ অঞ্চলত থকা সামাজিক সমস্যাসমূহৰ তালিকা এখন প্ৰস্তুত কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ ঃ সামাজিক সমস্যাৰ প্ৰকাৰসমূহৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৪ ঃ সামাজিক সমস্যাৰ দুটা কাৰণ লিখক।

প্ৰশ্ন ৫ ঃ সামাজিক পৰিস্থিতি এটাক সামাজিক সমস্যালৈ ৰূপান্তৰ কৰা উপাদানসমূহ কি কি?

*** ***** ***

অপৰাধী সংশোধন আৰু অপৰীধীক পথ নির্দেশ শুদ্ধপ্রদানৰ প্রচেষ্টা হাতত লোৱা হয় আৰু এইসকল ব্যক্তিক সৎ নাগৰিক হিচাপে গঢ়ি তুলিবলৈ প্রয়োজনীয় ব্যৱস্থা গ্রহণ কৰা হয়। এই পাঠটিত আমি অপৰাধ সম্বন্ধীয় ধাৰণাটো বুজাৰ চেষ্টা কৰিম।

২.৩ অপৰাধৰ অর্থ

অপৰাধ তত্ত্ববিদসকলে (Criminologists) অপৰাধৰ বিভিন্ন সংজ্ঞা আগবঢ়াইছে। এগৰাকী বিখ্যাত অপৰাধ তত্ত্ববিদ চি. দাৰ'ই কৈছিল যে, "অপৰাধ হ'ল এনে এক কার্য্য যিটো দেশৰ আইনে নিষিদ্ধ গণ্য কৰে আৰু দোষীক শাস্তিৰ বিধান দিয়ে।" এই সংজ্ঞা ভালদৰে নিৰীক্ষণ কৰিলে দেখা যায় যে এই সংজ্ঞাই সামাজিক দৃষ্টিকোণক যথেষ্ট গুৰুত্ব দিছে।ন্যায়িক দৃষ্টিকোণেৰে আইন অমান্য কৰাই হ'ল অপৰাধ। বার্নচ আৰু জিতার্চ-এ কৈছিল যে, "অপৰাধ শব্দটোৱে কাৰিকৰীগত (Technically)ভাৱে একধৰণৰ অসামাজিক আচৰণকে বুজায় যিবোৰ আচৰণে সামাজিক বিচাৰধাৰাক এনেভাৱে উলংঘন কৰে যিটো দেশীয় আইনে নিষিদ্ধ বুলি গণ্য কৰে।"এই সংজ্ঞাই দেশীয় আইনে নিষিদ্ধ ঘোষণা নকৰা অসামাজিক কার্য্যসমূহক অন্তর্ভুক্ত কৰা নাই। এইটো সত্য যে দুষ্কার্য্য (Criminality) ই সামাজিক কার্য্যসমূহৰ লগতে আইনে নিষিদ্ধ ঘোষণা কৰা সকলো কার্য্যক বুজায়। আন এগৰাকী বিখ্যাত অপৰাধতত্ত্ববিদ ই. এইছ. ছুথেৰলেণ্ডৰ মতে অসামাজিক আচৰণসমূহৰ বাবে যদিও শাস্তি দিয়া নহয়, তথাপিও জনসাধাৰণে এই কার্য্যকসমূহ সদায় নিন্দা কৰে।

গাৰ'ফেল'ৰ মতে দয়া আৰু সত্যৰ প্রচলিত ধাৰণা বিৰুদ্ধ আচৰণকেই অপৰাধ বুলি গণ্য কৰা উচিত। অপৰাধৰ অভিধাটো আমি সামাজিক আৰু আইনগত দুয়োটা দৃষ্টিভঙ্গীৰে বিবেচনা কৰিব পাৰোঁ।

অপৰাধৰ বিধিসম্মত সংজ্ঞা বুলিলে আমি নীতিগত সূত্রসমূহৰ উলংঘন কৰা আচৰণবোৰৰ কথাকে বুজো। এই ক্ষেত্রত সবাতোকৈ গ্রহণযোগ্য সংজ্ঞাটো হ'লপ'ল থাপ্পাৰ (**ৰজ্ঞাচ্ছুজ্ঞ**ৰ সংজ্ঞা। তেওঁ অপৰাধৰ সংজ্ঞা দি কয় যে, "এক অভিপ্রায়মূলক আইনৰ উলংঘন য'ত প্রতিৰক্ষাৰ অৱকাশ নাই আৰু এনে কার্য্যৰ বাবে দেশৰ আইনৰ দ্বাৰা দণ্ডিত কৰা হয়।"

সেয়েহে, অপৰাধ হ'ল অপৰাধ আইনৰ উলংঘনকাৰী কার্য্য। ইয়াৰ শাস্তি নির্ধাৰণ কৰা হয়। অপৰাধী ব্যাক্তিজনে সজ্ঞানেএই কার্য্য কৰে আৰু ইয়াকে কৰোতে তেওঁ বৈধ্য নিয়ম আৰু যুক্তিযুক্ততাক গ্রাহ্য নকৰে।

থাপ্পনৰ এই সংজ্ঞা গ্রহণযোগ্য আৰু ইয়েই আমাক মনত পেলাই দিয়ে যে একমাত্র ৰাষ্ট্রৰহে অপৰাধ নির্ধাৰিত কৰাৰ ক্ষমতা আছে। এই অপৰাধৰ সংজ্ঞাই আমাক অপৰাধৰ নিম্নলিখিত প্রাথমিক তত্ত্ব নাইবা অংশ কেইটা জনাত সহায় কৰে—

- কোনো এটা কার্য্য অপৰাধ হ'বলৈ হ'লে ইনীতিগত দিশৰ পৰা আঁতৰি আহিব লাগিব ।
- কার্য্যটো স্বৈচ্ছিক আৰু নিজ ইচ্ছাৰ দ্বাৰা নিয়ন্ত্রিত হ'ব লাগিব।
- কার্য্যটো উদ্দেশ্যধর্মী আৰু উদ্দেশ্যটো সাধাৰণ অথবা বিশিষ্ট হ'ব পাৰে।

- **অপৰাধমূলক অভিপ্ৰায় ঃ** কোনো অপৰাধ সংঘটিত কৰাৰ আঁৰত সৎ উদ্দেশ্য থাকিলেও অভিপ্ৰায় অপৰাধমূলক হ'ব পাৰে।
- **অনানুষ্ঠানিক সম্বন্ধ** (Casual Relationship) ঃ নীতিগতভাৱে নিষিদ্ধ ক্ষতি আৰু স্বৈচ্ছিক কু-কৰ্মৰ মাজত অনানুষ্ঠানিক সম্বন্ধ আছে।
- **অভিপ্ৰায় আৰু আচৰণৰ সহ-অৱস্থান** (Concerrence of Intention and Conduct) ঃ অপৰাধমূলক কৰ্মত অপৰাধপ্ৰৱণ অভিপ্ৰায় আৰু আচৰণৰ মাজত এক বা সহ-অৱস্থান থাকে।
- **নির্ধাৰিত শাস্তি** (Prescription of Punishment) ঃ নির্ধাৰিত শাস্তি বিধানৰ ব্যৱস্থা থাকিব লাগিব। ইচ্ছাকৃত দুষ্কাৰ্যৰ বাবে আইনগত শাস্তিৰ ব্যৱস্থা নিশ্চয় থাকিব লাগিব।

ৰেডক্লিফ ব্ৰাউনে অপৰাধৰ সংজ্ঞা দি কয় যে, "প্ৰথা নাইবা প্ৰচলিত প্ৰয়োগ বিধিৰ উলংঘনে,অপৰাধ প্ৰতিবন্ধকতাই বলবৎ কৰাৰ প্ৰয়োজনীয়তা সৃষ্টি কৰে।" সমাজৰ স্বাৰ্থৰ ক্ষতি কৰিব পৰা যিকোনো কামেই অপৰাধ।

২.৪ অপৰাধৰ প্ৰকাৰ

অপৰাধ বিশেষজ্ঞসকলে বিভিন্ন আধাৰৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰি অপৰাধক শ্ৰেণীবিভক্ত কৰিছে। ছুথেৰলেণ্ডে বৰ্বৰতা আৰু গভীৰতাৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰি অপৰাধক মহা অপৰাধ (Felony) আৰু ক্ষুদ্ৰ দুষ্কৰ্ম (Misdemeanor) এই দুভাগত ভাগ কৰিছে। মহা অপৰাধ হ'ল অতিগুৰুতৰ ধৰণৰ অপৰাধ যাৰ বাবে অপৰাধীক দীৰ্ঘসময়ৰ বাবে কাৰাবাস বা মৃত্যুদণ্ড দিয়া হয়। আনহাতে, ক্ষুদ্ৰ দুষ্কৰ্ম হ'ল বিশেষ ক্ষতি নথকা অপৰাধ যাৰ বাবে এক হ্ৰস্বকালীন কাৰাবাস অথবা জৰিমনা বিহা হয়।

লিমার্টে অপৰাধক পৰিস্থিতিগত (Situational) আৰু পদ্ধতিগত (Systematic) এই দুই শ্ৰেণীত ভাগ কৰিছিল। পৰিস্থিতিগত অপৰাধ হ'ল পৰিকল্পিতভাৱে কৰা অপৰাধ।

ক্লিনার্চ আৰু কুইৰীয়ে অপৰাধৰ ছটা শ্ৰেণীবিভাগ কৰিছে।

- উগ্ৰ ব্যক্তিগত অপৰাধ (Violent Personal Crime)
- অনিয়মিত সম্পত্তিজনিত অপৰাধ (Occational Property Crime)
- বৃত্তি সম্বন্ধীয় অপৰাধ
- ৰাজনৈতিক অপৰাধ
- ৰাজহুৱা নিয়ম-শৃংখলাজনিত অপৰাধ
- পৰম্পৰাগত অপৰাধ

হয়েচে আকৌ তিনিপ্ৰকাৰৰ অপৰাধৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰিছে—

- সম্পত্তি বিষয়ক অপৰাধ
- কোনো ব্যক্তিৰ বিৰুদ্ধে কৰা অপৰাধ
- নিয়ম-শৃংখলা ভঙ্গকাৰী অপৰাধ

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ কোন দেশত প্ৰথমে সংগঠনাত্মক অপৰাধ ধৰা পেলোৱা হয়?

.....

২.৫ অপৰাধৰ কাৰণ

অপৰাধৰ বিভিন্ন কাৰণ আছে। অপৰাধৰ মুখ্যকাৰণসমূহ তলত আলোচনা কৰা হ'ল—

- সামাজিক কাৰণ (Social Causes)
- অৰ্থনৈতিক কাৰণ (Economic Causes)
- ৰাজনৈতিক কাৰণ (Political Causes)
- **সামাজিক কাৰণ (Social Causes) ঃ**
  - **বিসংগঠিত পৰিয়াল** (Disorganised Family) ঃ অপৰাধতত্ত্ব বিশেষজ্ঞ সকলৰ মতে, অপৰাধৰ সামাজিক কাৰণসমূহৰ ভিতৰত পৰিয়াল অন্যতম। পৰিয়াল এটা বিসংগঠিত হ'লে ইয়াৰ সদস্যসমূহ নিয়ন্ত্ৰণহীন হ'ব পাৰে। এনে পৰিয়ালৰ শিশুহঁতৰ অপৰাধ প্ৰৱণতাও নিয়ন্ত্ৰণহীন হ'ব পাৰে। পৰিয়ালৰ সদস্যসকল স্বাভাৱিক সম্বন্ধৰ পৰা বঞ্চিত হ'লে, তেওঁলোক সহজে অপৰাধমূলক কাৰ্য্যৰ প্ৰতি আসক্ত হয়।
  - **সামাজিক নিয়ন্ত্ৰণ ব্যৱস্থাৰ অভাৱ** (Absence of Social Control) ঃ বৰ্তমান ব্যৱস্থাত সামাজিক সংগঠনসমূহ বিশেষ কাৰ্য্যক্ষম নহয়। ইয়াৰ উপৰি, অপৰাধীসকলৰ পক্ষেও অপৰাধসংঘটিত কৰি সহজে যাতায়ত ব্যৱস্থাৰ সহায়ত পলাই যোৱাটো সহজ হৈ পৰিছে।
  - **ত্ৰুটিপূৰ্ণ শিক্ষা ব্যৱস্থা ঃ** ভাৰতৰ শিক্ষা ব্যৱস্থা সম্পূৰ্ণ ত্ৰুটিমুক্ত নহয়। সেয়েহে, এনে শিক্ষা ব্যৱস্থাত ছাত্ৰসকল স্বাৰ্থপৰ,উশৃংখল আৰু শিষ্টাচাৰহীন হোৱাৰ সম্ভাৱনা থাকে। কিশোৰ-কিশোৰীসকল উপযুক্ত শিক্ষা ব্যৱস্থাৰ অভাৱত সামাজিক ৰীতি বিচ্যুত হোৱা দেখা যায়।
  - **বোলছবি ঃ** বোলছবি আদিকে ধৰি বিনোদনৰ মাধ্যমসমূহ অপৰাধ বৃদ্ধিৰ এক মুখ্য কাৰণ। বেছিভাগ বোলছবি আৰু দৰ্শনমাধ্যমসমূহত হিংস্ৰতা আৰু অপৰাধ অতিবাহিত কৰি উপস্থাপন কৰা হয়।
  - **বাতৰিকাকত ঃ** কিছুমান বাতৰিকাকতে অপৰাধৰ খবৰ সমূহ নিজ স্বাৰ্থ সিদ্ধিৰ উদ্দেশ্যেৰে চাঞ্চল্যকৰ ৰূপত প্ৰকাশ কৰাত অধিক গুৰুত্ব দিয়ে। এনে বাতৰিয়ে কেতিয়াবা অপৰাধ প্ৰৱণতাৰ সৃষ্টি কৰি অপৰাধী সকলক অনুপ্ৰেৰণা যোগায় আৰু অপৰাধমূলক কাৰ্য্যৰ প্ৰতি আগ্ৰহী কৰি তোলে।
  - **মাদক দ্ৰব্যৰ ব্যৱহাৰ ঃ** বৰ্তমান সময়ত অপৰাধ বৃদ্ধিৰ কাৰকসমূহৰ ভিতৰত ভাৰতবৰ্ষত বৃদ্ধি পোৱা মাদক দ্ৰব্যৰ ব্যৱহাৰকো এক মুখ্য কাৰণ বুলিব পাৰি। অৰ্থনৈতিকভাৱে দুৰ্বল শ্ৰেণীৰ মাজত নিচাসক্তি খুবেই প্ৰাসঙ্গিক (Relevant) আৰু ই অপাৰধৰ এক মুখ্য কাৰণ।

- **ৰাজনৈতিক হস্তক্ষেপ ঃ** বহুসময় দুর্নীতিপৰায়ণ ৰাজনৈতিক নেতাই তেওঁলোকৰ ঠেক ৰাজনৈতিক অভিসন্ধি পূৰণৰ বাবে যুৱচামক প্ৰলোভিত কৰি অপৰাধমূলক কার্য্যসম্পাদন কৰায়। ৰাজনৈতিক নেতা আৰু অপৰাধীৰ মাজত বহুসময়ত সন্দেহজনক সম্পর্ক দেখা যায়।

২.৬ অপৰাধৰ কাৰণ, অপৰাধমূলক আচৰণ আৰু শাস্তি ব্যাখ্যাকাৰী তত্ত্ব

ধ্রুপদী ব্যাখ্যা ঃ ইটালিৰ চিন্তাবিদ বেকাৰিয়াই অপৰাধৰ ধ্রুপদী ব্যাখ্যা আগবঢ়াইছিল। ৰুচোৰ ধ্রুপদী তত্ত্বৰ দ্বাৰা অনুপ্রাণিত হৈ এই চিন্তাবিদ গৰাকীয়ে অপৰাধ সম্পন্ধে নিজৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়াইছিল।

- শাস্তি ব্যৱস্থাৰ দ্বাৰা দুষ্কার্য সংঘটিত কৰি পোৱা তৃপ্তি অথবা আনন্দতাই বাধাৰ সৃষ্টি কৰা হয়। সেয়েহে আইন প্রণয়নৰ দ্বাৰা আইন সঙ্গত নীতিসমূহৰ সঠিক নির্দেশনা আৰু নীতি ভঙ্গকাৰীসকলৰ বাবে শাস্তিৰ বিধান কৰাটো হ'ল বিধান পৰিষদৰ প্রধান কর্তব্য।
- শাস্তি সদায় অপৰাধৰ সমানুপাতিক হ'ব লাগে আৰু শাস্তি পূর্ব-নির্ধাৰিত, ক্ষীপ্র তথা জনসাধাৰণৰ দৃষ্টিগোচৰ হোৱাকৈ প্রদান কৰিব লাগে।
- সমাজৰ সকলো নাগৰিককে সমভাৱে আইন মানি চলিবলৈ বাধ্য কৰাব লাগে।
- ন্যায়পালিকাৰ কর্তব্য হ'ল ব্যক্তি এগৰাকী সঁচাই অপৰাধী হয়নে নহয় সঠিকভাৱে উদ্‌ঘাটন কৰা আৰু সেই অনুযায়ী পূর্ব-নির্ধাৰিত শাস্তি বিধানৰ দ্বাৰা অপৰাধীক দণ্ডিত কৰা।

জনন সম্বন্ধীয় (Biogenic) ব্যাখ্যা ঃ এই ধাৰাৰ চিন্তাবিদসকলৰ মতে অপৰাধমূলক আচৰণে ব্যক্তিক বংশানুক্রমিক (Hereditary) আৰু আনুবংশিক (Genetic) ভাৱে প্রভাৱিত কৰে।এই তত্ত্বমতে কোনো এজন ব্যক্তিয়ে লাভ কৰা অপৰাধ প্রৱণতা ব্যক্তিৰ শাৰীৰিক অবয়ত প্রকাশ পায়। ল'মব্র'চ'ৰ মতে, জনন সম্পন্ধীয় অপৰাধী আৰু অনাপৰাধী (Non-criminals)ৰ মাজত পার্থক্য আছে। তেওঁ বহুকেইটা শাৰীৰিক বৈশিষ্ট্যৰ কথা কৈছিল। যিবোৰে অপৰাধী অভিব্যক্তি প্রকট কৰে। যেনে— অসমানুপাতিক মুখাবয়ৱ, স্বাভাৱিকতকৈ ডাঙৰ কাণ, অস্বাভাৱিক দীঘল বাহু, চেপেটা নাক, উঠঙা কপাল, কেঁকোৰা-শুকান চুলি, বিষ-বেদনাৰ অনুভূতিহীনতা, ক্রটিপূর্ণ চকু আৰ অন্যদৈহিক অস্বাভাৱিকতা। অৱশ্যে ল'মব্র'ই এই মন্তব্যও কৰিছিল যে সকলো অপৰাধীয়েই অপৰাধী হিচাপে জন্ম নলয়। হার্ভাডৰ ভৌতিক নৃতত্ত্ববিদ হুটনে জনন অপৰাধ ব্যাখ্যাৰ সংশোধন আগবঢ়াইছিল। তেওঁৰ মতে, প্রত্যেক সমাজতে কম পৰিমাণত বুদ্ধিমান লোকে থাকে যদিও একেখন সমাজতেএক বৃহৎসংখ্যক নিম্নবর্গৰ লোক আৰু মূর্খৰ দল থাকে আৰু অপৰাধৰ সংখ্যাও অগণন। নিজৰ ব্যাখ্যাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি হুটনে মন্তব্য কৰিছিল যে, অপৰাধৰ প্রাথমিক কাৰণ হ'ল— "জৈৰিক নীচাত্মিকা"(Biological Inferiority)। তেওঁৰ তত্ত্বৰ পৰা এই সিদ্ধান্তত উপনীত হ'ব পাৰি যে—

- কোনো এগৰাকী ব্যক্তিৰ মনৰ তীব্ৰ আশঙ্কাই সৃষ্টি কৰা আৱেগিক প্ৰতিক্ৰিয়াই অপৰাধকেন্দ্ৰিক ব্যৱহাৰৰ জন্ম দিয়ে।
- ব্যক্তিৰ অৱচেতন মনত থকা অপৰাধমূলক প্ৰবৃত্তি নিয়ন্ত্ৰণ আৰু ৰোধ কৰিবলৈ হ'লে ব্যক্তিয়ে কোনবোৰ আৱেগিক প্ৰতিক্ৰিয়াৰ বশৱৰ্তী হৈ অপৰাধৰ প্ৰতি আকৰ্ষিত হয় তাক জানিব লাগিব তেতিয়াহে তেওঁক এনে অপৰাধমূলক প্ৰবৃত্তিৰ পৰা মুক্ত কৰিব পৰা যাব।

এই তত্ত্বমতে ব্যক্তিৰ অন্তৰত আৰু ব্যক্তিত্বত অহম, অহঙ্কাৰ আৰু অতি অহঙ্কাৰি অহৰহ ক্ৰিয়া কৰি থাকে। উদাহৰণ স্বৰূপে, সুস্থ মানসিকতাৰ ব্যক্তিয়ে অতি ভোকাতুৰ অৱস্থাতো নিজৰ ভাগৰ খাদ্যৰ বাবে ধৈর্য্যেৰে অপেক্ষা কৰি থাকিব পাৰে আৰু আনৰ পৰা খাদ্য কাঢ়ি নাখায়। খাদ্য যোগানত বিলম্ব হ'লেও তেওঁ অপেক্ষা কৰিব পাৰে। আকৌ, এনে সুস্থ মানসিকতাৰ ব্যক্তিয়ে নিজৰ ইচ্ছা পূৰণৰ বাবে অহেতুক আৱেগিক হৈ নপৰে। নিজ ইচ্ছাৰ যুক্তিসঙ্গত অৰ্থ বিচাৰ কৰিহে তাৰ পূৰণৰ চেষ্টা কৰে। চিন্তাৰ এই যুক্তিসঙ্গৰ পথটো অতি অহঙ্কাৰৰ লগত জড়িত আৰু অতি অহঙ্কাৰৰ সঠিক বিকাশ নহ'লে অৱদমিত ইচ্ছা-বাসনাই অবাঞ্ছনীয় আচৰণৰ সৃষ্টি কৰে।

২.৭ ভাৰতবৰ্ষত অপৰাধৰ ৰূপ

ইমাইল ডাৰখেইমৰ মতে অপৰাধ সমাজ জীৱনৰ এক সাধাৰণ বাস্তৱিকতা। প্ৰত্যেক সমাজতে আদিৰে পৰা বৰ্তমানলৈ ইয়াৰ অস্তিত্ব আছে। তেওঁৰ মতে অপৰাধ হ'ল সমাজে নিৰ্ধাৰিত কৰি লোৱা সামূহিক নিৰ্দেশনাৰ এক বিচ্যুতি। কেতিয়াবা কিছুমান বৃত্তিগত অপৰাধ (Occupational Crime) সমাজত ক্ৰিয়াশীল হৈ পৰে আৰু সমূহীয়া সামাজিক স্বাৰ্থত আঘাত হানে। এনে ক্ষেত্ৰত সমাজে নিজৰ শক্তিশালী স্থিতিৰে সামাজিক স্থিৰতা ৰক্ষা কৰে। অৱশ্যে, সমাজত অপৰাধৰ সংখ্যা অস্বাভাৱিকভাৱে বৃদ্ধি পালে ই সমাজৰ অস্থিৰতাৰ কাৰক হৈ পৰে। ভাৰতীয় সমাজত বৰ্তমান সময়ত ঘটি থকা অপৰাধৰ ক্ষেত্ৰখন যথেষ্ট বিশাল আৰু এটা মাত্ৰ অধ্যায়ত ইয়াৰ আলোচনা শেষ কৰিব নোৱাৰি। এনে এক অনিয়ন্ত্ৰিত অথচ চিন্তাজনক অপৰাধ হ'ল—চাইবাৰ ক্ৰাইম। ইয়াক নিয়ন্ত্ৰণ কাৰিবলৈ অধিক সজাগতা সৃষ্টিৰ প্ৰয়োজন আহি পাৰিছে। চাইবাৰ ক্ৰাইমৰ দ্বাৰা কোনো এজন ব্যক্তি অথবা এটা গোটে সহজে ইণ্টাৰনেট ব্যৱহাৰ কৰি বিভিন্ন অপৰাধ সংঘটিত কৰিব পাৰে।

বৰ্তমান সময়ত ভাৰতবৰ্ষৰ দণ্ডবিধি সংহিতাই (Cr.P.C.) অপৰাধক দুটা শ্ৰেণীত ভাগ কৰিছে। ভাগ কেইটা হ'ল— বিচাৰযোগ্য আৰু অনা-বিচাৰযোগ্য অপৰাধ।

i) **বিচাৰযোগ্য অপৰাধ** (Cognizable Crime) ঃ বিচাৰযোগ্য (Cognizable) অপৰাধৰ ক্ষেত্ৰত নিৰ্দিষ্ট গোচৰৰ ভিত্তিত অপৰাধৰ ক্ষেত্ৰ পৰ্য্যবেক্ষণ, ঘটনাৰ তদন্ত, অপৰাধী গ্ৰেপ্তাৰ আৰু দোষী সাব্যস্ত কৰাৰ বাবে নিৰ্দিষ্ট আদালতত ঘটনাটোৰ ন্যায়িক তদন্ত সম্পাদনা কৰা হয়। বিচাৰযোগ্য অপৰাধকভাৰতীয় দণ্ডবিধি আইন (IPC) অথবা বিশেষ আৰু স্থানীয় আইন (SLL) যিকোনো এটা ভাগত অন্তৰ্ভুক্ত কৰা হয়।

তেলেঙ্গনা (**চজ্মাজ্ম.জ্ঞ**) ৰাজস্থান (**চজ্ঞজ্ম**) আৰু তামিলনাড়ু (**চজ্ঞ.চ**)ৰ দৰে ৰাজ্যসমূহত দেশৰ গড় অপৰাধৰ হাৰ **চ্চচ্ছ্র.চ**টাতকৈ অধিক হাৰত অপৰাধ সংঘটিত হোৱা তথ্য পোৱা যায়।

বিশেষ আৰু স্থানীয় আইন (SLL)ৰ অধীন অপৰাধ ঃ এই আইনৰ অধীনত কেন্দ্রীয় ন্যায়পালিকাই বিশেষ বিষয়ত প্রণয়ন কৰা আইনী ব্যৱস্থাবোৰ গোটেই দেশতেই প্রযোজ্য হয় SLLৰ অধীনত এনে অপৰাধৰ পঞ্জীকৰণ কৰা হয়। স্থানীয় আইন আৰু কেন্দ্রীয় আইনৰ অধীনৰ অপৰাধবোৰক অন্যান্য একেলগে অপৰাধ শাখাত অন্তর্ভুক্ত কৰা হয়।

বিশেষ আৰু স্থানীয় আইনৰ অধীনত তলৰ আইনসমূহ প্রণয়ন কৰি বিভিন্ন প্রকাৰৰ অপৰাধ প্রতিৰোধৰ চেষ্টা কৰা হৈছে।

- **ৰ)** **ৰজ্মাপ্তজ্মা** চনৰ মাৰণাস্ত্র আইন
- **চ)** **ৰজ্মাজ্জ্বপ্ত** চনৰ চাইক'ত্রপিক উপাদানৰ ৰাগিয়াল দ্রব্য আইন
- **ু)** **ৰজ্জ্বছজ্ঞ্জ্ঞ**নৰ জুৱা নিষিদ্ধকাৰী আইন
- **চ্ছ্র)** **ৰজ্মাচ্ছ্রচ্ছ্র** চনৰ আবকাৰী আইন
- **প্ত)** নিষিদ্ধ আইন
- **ছ)** **ৰজ্জ্বজ্জ্বচ্ছ্র** আৰু **ৰজ্মাজ্মজ্জ্ব** চনৰ বিস্ফোৰক আৰু বিস্ফোৰক উপাদান বিষয়ক আইন
- **জ্ঞ** **ৰজ্মাপ্তছ** চনৰ অনৈতিক মানৰ সৰবৰাহ (প্রতিৰোধকাৰী) আইন
- **জ্ঞ** **ৰজ্জ্বজ্জ্বজ্মা** চনৰ ভাৰতীয় ৰে'লৰে'জ আইন
- **জ্মা)** **ৰজ্মাচ্ছ্রছ** চনৰ বিদেশী নাগৰিক আইন
- **ৰজ্ম)** **ৰজ্মাপ্তপ্ত** চনৰ নাগৰিক অধিকাৰ সুৰক্ষা আইন
- **ৰৰ)** **ৰজ্মাছজ্ঞ্জ্ঞ**নৰ ভাৰতীয় পাৰপত্র আইন
- **ৰচ)** **ৰজ্মাপ্তপ্ত** চনৰ নাগৰিক আৱশ্যকীয় পণদ্রব্য আইন
- **ৰ্ু)** **ৰজ্মাজ্ঞ্জ**চনৰ সম্পদৰ প্রাচীনত্ব অক্ষুণ্ণ ৰখা আইন
- **ৰচ্ছ্র)** **ৰজ্মাছৰ** চনৰ যৌতুক নিষেধকাৰী আইন
- **ৰপ্ত)** **চজ্মাজ্মাছ** চনৰ বাল্য বিবাহ নিষেধকাৰী আইন
- **ৰছ)** **ৰজ্মাজ্জ্বছ** চনৰ নাৰীৰ মর্যাদাহানিকৰ উপস্থাপন (নিষেধকাৰী) আইন
- **ৰজ্ঞ** **ৰজ্মাপ্তজ্ঞ্জ্ঞ**নৰ গ্রন্থস্বত্ব আইন
- **ৰজ্জ্ব)** **ৰজ্মাজ্জ্বজ্ঞ্জ্ঞ**নৰ সতীপ্রথা- প্রতিৰোধকাৰী আয়োগ আইন
- **ৰজ্ম)** **ৰজ্মাজ্জ্বজ্মা** চনৰ অনুসূচিত জাতি জনজাতি (নিষ্ঠুৰ আচৰণ নিষেধকাৰী) আইন
- **চজ্ম)** **ৰজ্মাচজ্জ্চ**নৰ বনাঞ্চল আইন
- **চৰ)** **ৰজ্মাজ্মা** চনৰ বিদেশী পঞ্জীয়নকাৰী আইন
- **চচ)** **ৰজ্মাজ্জ্ঞ** চনৰ বন্ধুৱা প্রথা (নির্মূলকৰণ) আইন
- **চ্ু)** **ৰজ্মাজ্জ্বছ** চনৰ পাৰিপার্শ্ব (সুৰক্ষা) আইন
- **চচ্ছ্র)** **ৰজ্মাজ্জ্বৰ** চনৰ বায়ুমণ্ডল (প্রদূষণ প্রতিৰোধ নিষেধ তথা নিয়ন্ত্রণ) আইন
- **চপ্ত)** **ৰজ্মাজ্জ্ছ্ছ** চনৰ জল (প্রদূষণ প্রতিৰোধ তথা নিয়ন্ত্রণ) আইন
- **চছ)** **ৰজ্মাজ্জ্বজ্ম** চনৰ ৰাষ্ট্রীয় সুৰক্ষা আইন

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1) Ahuja, Ram (2006): *Social Problems in India*. New Delhi: Rawat Publications.
2) Barlow, Hugh D. (1978): *Introduction to Criminology*. Boston: Little, Brown.
3) Caldwell, R. G. (1956): *Criminology*. New York: Ronald Press Co.
4) Sharma, R. N. (1993): *Criminology and Penology*. New Delhi, Kamala Nagar: Surjee Publications.

২.১০ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ছুথেৰলেণ্ডে বৰ্বৰতা আৰু গভীৰতাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি অপৰাধক মহা অপৰাধ (Felony) আৰু ক্ষুদ্ৰ দুষ্কৰ্ম (Misdemeanor) এই দুভাগত ভাগ কৰিছে। মহা অপৰাধ হ'ল অতিগুৰুতৰ ধৰণৰ অপৰাধ যাৰ বাবে অপৰাধীক দীৰ্ঘসময়ৰ বাবে কাৰাবাস বা মৃত্যুদণ্ড বিহা হয়। আনহাতে, ক্ষুদ্ৰ দুষ্কৰ্ম হ'ল বিশেষ ক্ষতি নথকা অপৰাধ যাৰ বাবে এক হ্ৰস্বকালীন কাৰাবাস অথবা জৰিমনা বিহা হয়।

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ **ৰজ্মপ্তজ্ম** চনত আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰত।

৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ত্ৰুটীপূৰ্ণ শিক্ষা ব্যৱস্থা আৰু যৌতুক প্ৰথা।

৪নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ জ্ঞাত অথবা সচেতন আৰু অজ্ঞাত অথবা অসচেতন অপৰাধ।

২.১১ আৰ্হি প্ৰশ্ন

ক) চুটি প্ৰশ্ন (ৰপ্তজ্মটা শব্দৰ ভিতৰত লিখিব)

প্ৰশ্ন ১ ঃ অপৰাধৰ অৰ্থনৈতিক কাৰণসমূহ ব্যাখ্যসমূহ কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ অপৰাধৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ বণনা কৰক।

খ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (জ্মজ্ম-প্তজ্মজ্মটা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন ১ ঃ অপৰাধমূলক ব্যৱহাৰ সম্পৰ্কীয় বিভিন্ন তত্ত্ব আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ অপৰাধৰ বিভিন্ন প্ৰকাৰ আলোচনা কৰক।

*** ***** ***

বাবে বিভিন্ন ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰা সত্ত্বেও ভাৰতবৰ্ষৰ জনসংখ্যৰ এক বুজনসংখ্যক লোক বৰ্তমানেও নিৰক্ষৰ। নিৰক্ষৰ লোকসকলে আকৌ অন্ধবিশ্বাসৰ বলি হয়। অথবা সন্তানৰ মাধ্যমেদি অৰ্থনৈতিক অৱস্থা উন্নত কৰিব পাৰিব বুলি ধৰি লৈ অধিক সন্তান জন্ম দিয়াৰ প্ৰৱণতা দেখুৱায়। ই জনসংখ্যাৰ দ্ৰুত বৃদ্ধিত অৱদান আগবঢ়ায়। সেয়েহে ক'ব পাৰি যে জনসংখ্যা বিস্ফোৰণ আৰু নিৰক্ষৰতা উভয়ৰে আন্তঃসম্পৰ্ক আছে।

এই অধ্যায়টোত আমি দুয়োটা সমস্যা সম্পৰ্কে বহলাই আলোচনা কৰিম।

৩.৩ জনসংখ্যা বিস্ফোৰণৰ অৰ্থ

জনসংখ্যা বিস্ফোৰণ হ'ল জনসংখ্যাৰ আকস্মিক আৰু দ্ৰুত বৃদ্ধি। ই হৈছে এনেকুৱা এক পৰিস্থিতি য'ত জনসংখ্যাৰ বৰ্তমান আকাৰে পৃথিৱীৰ বহন ক্ষমতা অতিক্ৰম কৰে। ই হৈছে জন্মৰ হাৰ আৰু মৃত্যুৰ হাৰৰ মাজত সৃষ্টি হোৱা পাৰ্থক্যৰ পৰিণতি। জনসংখ্যা বিস্ফোৰণৰ এই ভয়াৱহ সমস্যাটো মূলতঃ মৃত্যুৰ হাৰ হ্ৰাস, চিকিৎসামূলক সা-সুবিধাৰ বৃদ্ধি, প্ৰযুক্তিবিদ্যাৰ দ্ৰুত অগ্ৰগতি, প্ৰজনন ক্ষমতা বৃদ্ধি, পৰি পুষ্টিৰ ইত্যাদি বিভিন্ন কাৰকে প্ৰভাৱিত কৰে। ভাৰতবৰ্ষৰ দৰে উন্নয়নশীল ৰাষ্ট্ৰই জনসংখ্যাবিস্ফোৰণৰ নেতিবাচক প্ৰভাৱবোৰ ভূগিবলগীয়া হয়।

৩.৩.১ জনসংখ্যা মাত্ৰাধিক হোৱাৰ কাৰণসমূহ

জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ অন্তৰালত বিভিন্ন কাৰকে ক্ৰিয়া কৰে। সেইবোৰক তলত দিয়া ধৰণে আলোচনা কৰিব পাৰি—

- **মৃত্যুৰ হাৰ হ্ৰাস ঃ** জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ এটা মুখ্য কাৰণ হ'ল জন্ম আৰু মৃত্যুৰ হাৰৰ মাজৰ পাৰ্থক্য। জন্মৰ হাৰ বৃদ্ধি আৰু একে সময়তে মানুহৰ প্ৰত্যাশিত আয়ুস বৃদ্ধিয়ে মৃত্যুৰ হাৰ কমাই আনিছে।
- **পৰিয়াল পৰিকল্পনাৰ অভাৱ ঃ** সাধাৰণতে উন্নয়নশীল আৰু অনুন্নত ৰাষ্ট্ৰসমূহৰ অধিকাংশ জনসাধাৰণেই নিৰক্ষৰ, দৰিদ্ৰ, অসচেতন আৰু পৰিয়াল পৰিকল্পনা সম্বন্ধে অজ্ঞ। এনে ধৰণৰ দুখীয়া সমাজবোৰত বাল্য বিবাহৰ প্ৰচলনে অধিক সন্তান জন্ম হোৱাৰ সম্ভাৱনা বৃদ্ধি কৰে। ইয়াৰ উপৰি তেওঁলোকে জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ ক্ষতিকাৰক প্ৰভাৱবোৰ উপলব্ধি কৰাত ব্যৰ্থ হয় আৰু সেয়েহে পৰিয়াল পৰিকল্পনাৰ উপায়সমূহ অৱলম্বন নকৰে।এনে পৰিস্থিতিয়ে জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰপ্ৰক্ৰিয়াক অধিক উৎসাহিত কৰে।
- **প্ৰব্ৰজন ঃ** বেছিভাগ মানুহেই উন্নত চিকিৎসা সেৱা, শিক্ষা, নিৰাপত্তা আৰু কৰ্মসংস্থাপনৰ সুবিধাসমূহৰ ভৱিষ্যৎ সম্ভাৱনীয়তাৰ দ্বাৰা আকৰ্ষিত হৈ পিছপৰা অঞ্চলৰপৰা উন্নত অঞ্চললৈ প্ৰব্ৰজন কৰে। সেইবাবে বিভিন্ন অঞ্চলত জনসংখ্যাৰ ব্যাপক প্ৰৱাহ ঘটে। সম্পদফলত আৰু আন্তঃগাঁথনিৰ সুবিধাবোৰ হ্ৰাস পায়। অৰ্থাৎ, সম্পদৰ সঙ্কোচ জনসংখ্যা বৃদ্ধিয়ে বৃদ্ধি কৰে। বৰ্ধিত জনসংখ্যাৰ চাহিদা উপলব্ধ সম্পদবোৰে কৰিবলৈ অপাৰগ হয়।

- **পৰিয়ালৰ সংহতিহীনতা ঃ** যেতিয়া পৰিয়াল এটাত সদস্যৰ সংখ্যা বাঢ়ে আৰু সেই অনুপাতে ভৰণ-পোষণত অসুবিধাৰ সৃষ্টি হয়, তেতিয়াই কমবয়সীয়া ল'ৰা-ছোৱালীক কামলৈ পঠিয়াবলৈ অভিভাৱকসকল এক প্ৰকাৰ বাধ্য হৈ পৰে। এনে পৰিয়ালে ভিতৰে বাহিৰে সৰ্বত্ৰ সংঘাত আৰু বিপৰ্য্যয়ৰ সন্মুখীন হ'বলগীয়া হয়। ফলস্বৰূপে এনে পৰিয়ালৰ সদস্যসকল পাৰিবাৰিক জীৱনৰ সুখ অৰ্জনত ব্যৰ্থ হয় আৰু ল'ৰা-ছোৱালীবোৰো অধিক সংবেদনশীল হৈ পৰে। ইয়ে পৰৱৰ্তী পৰ্য্যায়ত গোটেই সমাজ ব্যৱস্থাটোক প্ৰভাৱিত কৰে।

তালিকা ৩.৩.২ (ক)

লোকপিয়ল বছৰ	জনসংখ্যা	লোকপিয়লসমূহত জনসংখ্যাৰ পৰিৱৰ্তন
ৰজ্ঞাঙ্গৰ	চ্, জ্জ্, জ্ঞা ছ, চজ্জ	—
ৰজ্ঞাৰৰ	চপ্ত,চঙ্গ,জ্ঞা,জ্ঞাঙ্গ	ৰ, ছ,জ্ঞা জ্জঙ্গছ্
ৰজ্ঞাচৰ	চপ্ত, ৰ্, চৰ, চৰ্	জ্জজ্জ,ৰ ৰজ্জ
ৰজ্ঞা ৰ	চজ্জজ্ঞজ্ঞা,জ্জজ্ঞজ্জ	চ,জ্জ,প্তছ,ঙ্গচপ্ত
ৰজ্ঞাচ্ছৰ	্ব,জ্জছ,ছঙ্গ,প্তজ্জঙ্গ	্, জ্ঞা ছ, জ্জ্, চ্ছ্ৰচ
ৰজ্ঞাপ্তৰ	্ছ্ৰৰঙ্গ,জ্জজ্জ,ঙ্গজ্ঞাঙ্গ	চ্ছ্ৰ,চ্চছ্ৰ,চজ্জপ্তৰঙ্গ
ৰজ্ঞাছৰ	চ্ছ্ৰ, জ্ঞা চ্, চ্ছ্ৰ, জ্জজ্ঞ	জ্জজ্ঞৰ,চ্ছ্ৰছ্,ছজ্জৰ
ৰজ্ঞাজ্জ	প্তচ্ছ্ৰ,জ্জৰ,প্তজ্ঞা,ছপ্তচ	ৰঙ্গ,জ্জজ্ঞা,চ্ছ্ৰজ্জজ্জৰ
ৰজ্ঞাজ্জৰ	ছজ্জ্, চজ্ঞা, ঙ্গজ্ঞা জ্জ	ব্,প্তৰ,ছজ্ঞা,চ্ছ্ৰচ্ছ্ৰপ্ত
ৰজ্ঞাজ্ঞাৰ	জ্জচ্ছ্ৰ,ছচ্ছ্ৰ,চৰ,ঙ্গজ্ঞা	ৰছ্,ঙ্গ,জ্ঞাৰ,জ্ঞাচ্ছ্ৰচ
চঙ্গঙ্গৰ	ৰ,ঙ্গচ,জ্জ জ্জজ্জচ্ছ্ৰছ	ৰজ্জ,চ্, ৰছ্, জ্ঞা জ্জ
চঙ্গৰৰ	ৰ,চৰ,ঙ্গৰ,জ্ঞা,চ্ছ্ৰচচ	ৰজ্জ,ৰচ্ছ্ৰপ্তপ্তজ্ঞাজ্জছ

উৎস ঃ Register General of India, Census 2011, Provisional Population Totals.

৩.৩.৩ ভাৰতবৰ্ষৰ জনসংখ্যা নীতি

তালিকা ্ধ.চ(ক)ৰ পৰা ভাৰতবৰ্ষৰ দ্ৰুত জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ এখন সামগ্ৰিক ছবি প্ৰতিফলিত হৈছে। জনসংখ্যা বিস্ফোৰণৰ সমস্যাটো সমাধান কৰাৰ বাবে ভাৰতবৰ্ষই জনসংখ্যা নীতি প্ৰস্তুত কৰিছে। স্বাধীনোত্তৰ ভাৰতবৰ্ষত **ৰজ্ঞাপ্তচ** চনত জনসংখ্যা নীতি সমিতি (Population Policy Committee) আৰু **ৰজ্ঞাপ্ত** চনত পৰিয়াল পৰিকল্পনা গৱেষণা আৰু কাৰ্য্যপৰিকল্পনা সমিতি (Family Planning Research and Programming Committee) গঠন কৰা হৈছিল। **ৰজ্ঞাপ্তছ** চনত কেন্দ্ৰীয় পৰিয়াল পৰিকল্পনা বোৰ্ড (Central Family Planning Board) গঠন কৰা হৈছিল ইয়াৰ

শক্তিশালী কৰি তুলিছিল। কিন্তু বৃটিছসকলৰ প্ৰচেষ্টাই বৃহৎসংখ্যক লোকক শিক্ষিত কৰি তুলিব পৰা নাছিল। কেৱল সীমিত সংখ্যক লোকেহে আধুনিক শিক্ষা লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছিল। দুখীয়া আৰু উপান্ত শ্ৰেণীৰ জনগণে শিক্ষা লাভত ব্যৰ্থ হৈছিল। ভাৰতবৰ্ষই স্বাধীনতা লাভ কৰাৰ পাছত এই কথা ধৰা পৰিছিল যে দেশখনৰ অধিক সংখ্যক লোকেই নিৰক্ষৰতা নামৰ ব্যাধিৰে আক্ৰান্ত হৈ আছে আৰু সমান্তৰালভাৱে এই কথাও গভীৰভাৱে উপলব্ধি কৰা হয় যে দেশখনৰ প্ৰগতি তথা বিকাশৰ বাবে নাগৰিকৰ সাক্ষৰতা অত্যন্ত জৰুৰী। কিন্তু জনসংখ্যাৰ আকাৰ বাঢ়িবলৈ লোৱাৰে পৰা মানুহৰ মাজত দৰিদ্ৰতাৰ সমস্যাই গা কৰি উঠিছিল। ইয়াৰ ফলত ল'ৰা-ছোৱালীৰ শিক্ষা গ্ৰহণ কাৰ্য্য স্থবিৰ হৈ পৰিছিল অথবা সিহঁতৰ বিদ্যালয় এৰাৰ প্ৰৱণতা বৃদ্ধি পাইছিল। নিৰক্ষৰতা বৰ্তমানেও দেশৰ বিকাশৰ পথত এক প্ৰধান হেঙাৰ হৈ আছে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ জনসংখ্যা বিস্ফোৰণৰ চাৰিটা কাৰণ উল্লেখ কৰক ?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ কেন্দ্ৰীয় পৰিয়াল পৰিকল্পনা বোৰ্ড 'Central Family Planning Board' কেতিয়া গঠন কৰা হৈছিল ?

.....

৩.৪ নিৰক্ষৰতাৰ অৰ্থ

ইউনেস্ক'ৰ মতে, "ব্যক্তিগত পৰিচয় আৰু সমাজৰ অন্তৰ্ভুক্ত হোৱাৰ প্ৰক্ৰিয়াটোক প্ৰভাৱিত কৰা সামাজিক জীৱনৰ বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত মানুহৰ পঠন (Reading), লেখন (Writing) আৰু গাণিতিক (Mathematical) দক্ষতাৰ মূল্যায়নৰ দ্বাৰা নিৰক্ষৰতা জুখিব পাৰি।" এই দৃষ্টিভঙ্গী অনুসৰি সাক্ষৰতাই কেৱল পঠন আৰু লেখন দক্ষতাকে সামৰি নলয়, ই ভিতৰত সমাজৰ উৎপাদনশীল ফলপ্ৰসূ তথা বাবে প্ৰয়োজনীয় কৌশলবোৰ আহৰণপাৰদৰ্শিতা প্ৰদৰ্শনৰ বুজায়। অন্য অৰ্থত এগৰাকী ব্যক্তিয়ে লিখা-পঢ়া আৰু গণনাৰ আনুষ্ঠানিক প্ৰশিক্ষণ পোৱা সত্ত্বেও যদি দৈনন্দিন জীৱনৰ কাম-কাজ, যেনে— দৰৱৰ ওপৰত থকা নাম পঢ়া, প্ৰ-পত্ৰ পূৰণ কৰা আদি কামত নাইবা উপযোগী চৰকাৰী নীতি আৰু আঁচনিবোৰ সুবিধাসমূহৰ বিষয়ে অজ্ঞ হয়, তেন্তে তেনে ব্যক্তিক প্ৰকৃতাৰ্থত সাক্ষৰ ব্যক্তি হিচাপে বিবেচনাকৰা নহয়।

ভাৰতৰ লোকপিয়ল অনুসৰি, **জ্ঞা**ছৰ অথবা ততোধিক বয়সৰৰ ব্যক্তিৰ যদি যিকোনো ভাষাত লিখা-পঢ়া আৰু বুজি পোৱাৰ ক্ষমতা আছে তেন্তে, তেওঁক সাক্ষৰ হিচাপে বিবেচনা কৰা হয়। কিন্তু যি ব্যক্তিয়ে কেৱল পঢ়িব পাৰে কিন্তু লিখিব নোৱাৰে, তেওঁক সাক্ষৰ বুলি গণ্য কৰা

কৰিছে। সেয়েহে তেওঁলোকৰ উত্তৰ পুৰুষক আনুষ্ঠানিকভাৱে শিক্ষিত কৰাৰ কোনো প্ৰয়োজন নাই।

- বিদ্যালয়ৰ সংখ্যা বৃদ্ধিৰ বাবে কৰা বিনিয়োগ সত্ত্বেও চৰকাৰী বিদ্যালয়বোৰে শিক্ষার্থীৰ সংখ্যা বঢ়োৱাত বিফল হৈছে। বিভিন্ন নীতি গ্ৰহণ কৰি সেইবোৰৰ সম্প্ৰসাৰণ ঘটোৱা সত্ত্বেও এইটো দেখা গৈছে যে নীতিসমূহ কার্য্যক্ষেত্ৰত ভালদৰে প্ৰয়োগ কৰা হোৱা নাই। সেইবাবে শৈক্ষিক নীতিসমূহৰ সুবিধাই সমাজৰ এটা অংশৰ মানুহৰ কাষ চপাত ব্যর্থ হৈছে।
- স্বাধীনতা লাভৰ বহু বছৰ পাছতো জাতিগত সীমাৱদ্ধতাই ভাৰতৰ বিভিন্ন অঞ্চলত এক জ্বলন্ত সমস্যাৰ ৰূপ ধাৰণ কৰি আছে। সামাজিক বৈষম্যৰ মুখামুখি হোৱা বিভিন্ন জাতি-সম্প্ৰদায়ৰ বহুতো ল'ৰা-ছোৱালীৰ মাজত স্কুল এৰাৰ প্ৰৱণতাই গা কৰি উঠে আৰু বহুলোকে তেওঁলোকৰ ল'ৰা-ছোৱালীক বিদ্যালয়ত নামভর্তি কৰি দিয়াৰ পৰা বিৰত থাকে।
- বহু সমাজত বালিকা শিক্ষাক ধনৰ অপচয় বুলি বিবেচনা কৰা হয়। পৰিণতি স্বৰূপে এক বৃহৎ সংখ্যক ছোৱালী আৰু মহিলা নিৰক্ষৰ হৈ ৰৈ যায় হয়।
- সপ্তম পঞ্চবার্ষিক পৰিকল্পনাৰ কালছোৱালৈকে সাধাৰণ আৰু প্ৰাপ্তবয়স্ক শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত পুঁজিৰ নিম্ন আবণ্টনক নিৰক্ষৰতাৰ আন এক কাৰণ বুলি বিবেচনা কৰা হয়।

৩.৪.৩ নিৰক্ষৰতাৰ ফলাফল

ইউনেস্ক'ৰ মতে মানুহে পৃথিৱীত ভূমিষ্ঠ হোৱা দিনৰে পৰা জীৱনৰ অন্তিম মুহূর্তলৈ শিক্ষা গ্ৰহণ প্ৰক্ৰিয়াটো নিৰৱচ্ছিন্নভাৱে চলি থাকে আৰু সেইদৰে নিৰক্ষৰতাৰ প্ৰভাৱো সমগ্ৰ জীৱন জুৰি অনুভৱ কৰা যায়। নিৰক্ষৰতাৰ কেইটামান প্ৰভাৱ তলত দিয়াৰ দৰে আলোচনা কৰিব পাৰি—

- নিৰক্ষৰ ব্যক্তিসকল দৈনন্দিন জীৱনৰ বিভিন্ন কাম-কাজ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত তুলনামূলকভাৱে সহজতে প্ৰৱঞ্চনাৰ বলি হ'ব লগীয়া হয়।
- মনোবিজ্ঞান, স্নায়ুবিজ্ঞান আৰু পুষ্টি আদি বিভিন্ন বিষয়কলৈ ইউনেস্ক'ই কৰা গৱেষণামূলক অধ্যয়নৰ পৰা গম পোৱা গৈছে যে শিশুৰ সামাজিক আচৰণ, স্বাস্থ্য, বৌদ্ধিক ক্ষমতা আৰু ব্যক্তিত্বৰ সামগ্ৰিক বিকাশৰ বাবে প্ৰথম **পাঁচ** বছৰ হ'ল সোণালী সময়। এই পাঁচ বছৰৰ সময়ছোৱাত শিশুৱে তাৰ চৌপাশৰ সামাজিক পৰিৱেশৰ পৰা ভৱিষ্যৎ জীৱনৰ বাবে প্ৰয়োজনীয় বিভিন্ন দিশ আহৰণ কৰে। শিশুৰ অভিভাৱক যদি নিৰক্ষৰ হয়, তেন্তে উল্লিখিত দিশসমূহত শিশুৰ বিকাশ প্ৰক্ৰিয়াও তুলনামূলকভাৱে লেহেমীয়া প্ৰকৃতিৰ হয়।

দক্ষতাৰে অংশগ্ৰহণ কৰিবলৈ প্ৰয়োজন হোৱা নৈপুণ আহৰণত ব্যৰ্থতা দেখুৱায়। নাগৰিকসকলৰ নিজ অধিকাৰ আৰু কৰ্তব্য সম্পৰ্কে সজাগতা নাথাকিলে স্বাৰ্থবোৰ ৰক্ষা কৰিবনোৱাৰে। ফলস্বৰূপে অৰ্থনৈতিক উন্নয়ন বাস্তৱ হোৱা সত্ত্বেও সম্পদসমূহৰ অসম বিতৰণ প্ৰক্ৰিয়াৰ বাবে ভাৰতে প্ৰকৃতাৰ্থত বিকাশৰ সেন্দূৰীয়া পথেৰে অগ্ৰসৰ হ'ব পৰা নাই।

৩.৫ অসমত নিৰক্ষৰতা

অসম হৈছে এনেকুৱা এখন ৰাজ্য য'ত মুঠ জনসংখ্যাৰ এক বৃহৎ অংশ নিৰক্ষৰ। **চল্লৰৰ** চনৰ লোকপিয়ল অনুসৰি ৰাজ্যখনত সাক্ষৰতাৰ হাৰ হ'ল **জ্ঞ্ঞ**াতাংশ। অসমে **প্ত**খন ৰাজ্যৰ ভিতৰত সাক্ষৰতাৰ ফালৰ পৰা **চ্ছ** সংখ্যক স্থান লাভ কৰিছে। আকৌ, ৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্য্যায়ৰ গৃহ জৰীপ অনুসৰি অসমৰ শিক্ষাৰ মান ৰাষ্ট্ৰীয় মানৰ তুলনাত কম। অৱশ্যে অসমৰ গ্ৰামাঞ্চল আৰু চহৰ অঞ্চলত মহিলাৰ সাক্ষৰতাৰ হাৰ ৰাষ্ট্ৰীয় পৰ্য্যায়ৰ সাক্ষৰতাৰ তুলনাত অধিক। অসমৰ মানৱ উন্নয়ন জৰীপৰ তথ্য অনুসৰি মুছলমান সম্প্ৰদায়ৰ **ৰপ্তখ** বয়সৰ মানুহখিনিৰ মাজত সাক্ষৰতাৰ হাৰ যথেষ্ট নিম্ন। আঞ্চলিকভাৱে চৰ অঞ্চলবোৰত সাক্ষৰতাৰ হাৰ নিম্ন হোৱা দেখা গৈছে। চৰ অঞ্চলবোৰ পাৰিপাৰ্শ্বিকতাৰ দিশেৰে যথেষ্ট স্পৰ্শকাতৰ। চৰ অঞ্চলত বসবাস কৰা মানুহখিনি নিৰৱচ্ছিন্নভাৱে বাসস্থান স্থানান্তৰ কৰিবলৈ বাধ্য। এনে অৱস্থাই মানুহবোৰৰ জীৱন-যাপনৰ মান আৰু সাক্ষৰতাৰ হাৰ উভয়কে প্ৰভাৱিত কৰে।

অসম মানৱ উন্নয়ন জৰীপত পুনৰ কোৱা হৈছে যে কিছুমান নিৰ্দিষ্ট ৰাজ্যত নিৰক্ষৰতা অসামানুপাতিক ভাৱে সম্প্ৰসাৰিত হৈ আছে। অসমৰ **চজ্ঞ্ঞ**ন জিলাৰ ভিতৰত **ৰচখন** জিলা, যেনে— বাক্‌সা, বৰপেটা, কাছাৰ, দৰং, ধুবুৰী, গোৱালপাৰা, কামৰূপ, কাৰ্বি আংলং, নগাঁও, শোণিতপুৰ, তিনিচুকীয়া আৰু ওদালগুৰিত নিৰক্ষৰ লোকৰ সংখ্যা অধিক। এইখিনিতে মন কৰিবলগীয়া যে **ৰচখন** জিলাৰ ভিতৰত **জ্ঞা**খন জিলাত মুছলমান জনবসতিপ্ৰধান আৰু তাত নিৰক্ষৰতা হাৰ অধিক। মুছলমান সম্প্ৰদায়ৰ উপৰি ওপৰোক্ত জিলাসমূহত আদিবাসী আৰু জনজাতীয় লোক সিঁচৰতি হৈ আছে। প্ৰতিবেদন অনুসৰি যদিও সাম্প্ৰতিক সময়ত প্ৰাথমিক পৰ্য্যায়ত অধিক শিক্ষাৰ্থীয়ে নামভৰ্তি কৰিছে তথাপিও পৰৱৰ্তী পৰ্য্যায়ত এই শিক্ষাৰ্থীসকলৰ বিদ্যালয় এৰাৰ প্ৰৱণতা বৃদ্ধি পাইছে। অসম মানৱ উন্নয়ন প্ৰতিবেদন **চল্লৰচ্ছ্ৰ** অনুসৰি যদিও বিদ্যালয় ভিত্তিক জৰীপে শিক্ষাৰ এখন সুকীয়া ছবি দাঙি ধৰিছে তথাপি গৃহ জৰীপৰ তথ্য অনুসৰি বিদ্যালয়লৈ যোৱা মুঠ শিক্ষাথীৰ ভিতৰত **চজ্জ্ব** শতাংশ ল'ৰা-ছোৱালীয়ে প্ৰকৃত অৰ্থত কেতিয়াও নামভৰ্তি নকৰে, **ছজ্ঞ্ঞাচ্ছ্ৰ** শতাংশ নামভৰ্তি কৰা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীয়ে পৰৱৰ্তী শ্ৰেণীসমূহৰ পৰা বিদ্যালয়লৈ যোৱাটো বাদ দিয়ে আৰু **চ্ছ্ৰ.চ্ছ্ৰজ্ঞ্ঞা**তাংশ ল'ৰা-ছোৱালীয়ে আনুষ্ঠানিকভাৱে নামভৰ্তি কৰে যদিও তেওঁলোকৰ অধিক অংশই বিদ্যালয়ত অনুপস্থিত থাকে। কামৰূপ, নলবাৰী, তিনিচুকীয়া, দৰং আৰু ধুবুৰী জিলাৰ ক্ষেত্ৰত নামভৰ্তি নকৰা ল'ৰা-ছোৱালীৰ সংখ্যা বেছি। শিৱসাগৰ, লখিমপুৰ, যোৰহাট, ডিব্ৰুগড়, বঙাইগাঁও আৰু ধেমাজিৰ দৰে জিলাসমূহত শৈক্ষিক

- জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ ফলত সমাজৰ সম্পদসমূহৰ নাটনি ঘটে।
- মানুহ সৰু কালৰে পৰাই জীৱনৰ মৌলিক প্ৰয়োজনসমূহ পূৰণৰ বাবে সংগ্ৰামত লিপ্ত হ'বলগীয়া হয়। বিভিন্ন কাৰণবশতঃ বহুতো ল'ৰা-ছোৱালী বিদ্যালয়ত উপস্থিত থাকিব নোৱাৰি নিৰক্ষৰ হৈ ৰয়।
- সম্পূৰ্ণ নিৰক্ষৰতাই পঠন আৰু লেখনৰ মৌলিক দক্ষতাৰ অভাৱক বুজায়। ই সম্পূৰ্ণ ৰূপে আনুষ্ঠানিক শিক্ষাৰ পৰা বঞ্চিত লোকসকলৰ কথা বুজায়।
- কাৰ্য্য সম্পাদনাতমক নিৰক্ষৰতাই দৈনন্দিন জীৱনত শিক্ষাক প্ৰয়োগ কৰাৰ বাবে প্ৰয়োজন হোৱা ন্যূনতম সামৰ্থৰ অভাৱক বুজায়।
- নিৰক্ষৰ লোকসকল দৈনন্দিন জীৱনৰ কাম-কাজসমূহ সম্পাদনৰ ক্ষেত্ৰত তুলনামূলকভাৱে সহজে প্ৰবঞ্চনাৰ বলি হয়।
- অভিভাৱকৰ নিৰক্ষৰতাই শিশুৰ সামগ্ৰিক বিকাশত প্ৰভাৱ পেলায়।
- নিৰক্ষৰতাই সমাজৰ ঊৰ্ধ্বগামী গতিশীলতা স্থাবিৰ কৰে।
- নিৰক্ষৰতাই ব্যক্তিক গণতান্ত্ৰিক জীৱনত সম্পূৰ্ণৰূপে অংশগ্ৰহণ কৰাত বাধা দিয়ে।
- নিৰক্ষৰতাই অন্ধবিশ্বাস বৰ্তি থাকিব পৰা পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰে।
- **চত্ত্বৰৰ** চনৰ লোক পিয়ল অনুসৰি দেশৰ কেৱল **ভুক্তাতাংশ** লোকহে সাক্ষৰ।

৩.৭ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1) Ahuja, Ram (2009): *Social Problems in India*. Jaipur: Rawat Publications.
2) Atal, Yogesh (2006): *Changing Indian Society*. Jaipur: Rawat Publications.

৩.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মৃত্যুৰ হাৰ আৰু প্ৰব্ৰজন কমোৱা, পৰিয়াল পৰিকল্পনাৰ অভাৱ, শ্ৰম নিৰ্ভৰশীল কৃষি ব্যৱস্থা।

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ **ৰজ্জাপ্তুছ**

৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ সম্পূৰ্ণ নিৰক্ষৰতা।

৪নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শিৱসাগৰ, লখিমপুৰ, যোৱহাট আৰু ডিব্ৰুগড়।

অধ্যায় ৪ ঃ নিবনুৱা সমস্যা আৰু দৰিদ্রতা

অধ্যায় গাঁথনি

চ্ছ্রৰ উদ্দেশ্য

চ্ছ্র.চ পৰিচয়

চ্ছ্র.্ব নিবনুৱা সমস্যা

চ্ছ্র.্ব.ৰ নিবনুৱাৰ অর্থ আৰু প্রকাৰ

চ্ছ্র.্ব.চ ভাৰতৰ নিবনুৱা সমস্যাৰ কাৰণ

চ্ছ্র.্ব.্ব ভাৰতৰ কর্মসংস্থাপন সৃষ্টিকাৰী আঁচনি

চ্ছ্রচ্ছ্র দৰিদ্রতাৰ অর্থ

চ্ছ্রচ্ছ্রৰ দৰিদ্রতাৰ সম্পর্কে বুজাত সহায় কৰা দৃষ্টিভঙ্গীবোৰ

চ্ছ্র.চ্ছ্রচ দৰিদ্রতাৰ কাৰণ

চ্ছ্র.চ্ছ্র.্ব ভাৰতৰ দৰিদ্রতাৰ পৰিমাপন

চ্ছ্রচ্ছ্রচ্ছ্র ভাৰতৰ দৰিদ্রতা দূৰীকৰণ আঁচনি

চ্ছ্রপ্ত অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি কি শিকিলোঁ

চ্ছ্রছ অধিক জানিবলৈ

চ্ছ্র.জ্জ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

চ্ছ্রজ্ব আৰ্হি প্রশ্ন

৪.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- নিবনুৱাৰ অর্থ আৰু প্রকাৰবোৰৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব
- দৰিদ্রাতাৰ অর্থ আৰু কাৰণসমূহ জানিব পাৰিব।

৪.২ পৰিচয়

আগৰ অধ্যায়ত আমি ইতিমধ্যে সামাজিক সমস্যাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰাৰ লগতে সামাজিক সমস্যাৱলীৰ প্রকৃতি আৰু প্রকাৰ চিহ্নিত কৰিবলৈ যত্ন কৰিলোঁ। তদুপৰি সামাজিক সমস্যাৰ কাৰণ আৰু ফলাফলসমূহ বুজিবলৈও চেষ্টা কৰিলো। এই অধ্যায়ত আমি সমাজৰ দুটা গুৰুত্বপূর্ণ সমস্যাৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিম। সমাজক ভাৰাক্রান্ত কৰি ৰখা এই দুটা সমস্যা হৈছে অৱস্থা সমস্যা আৰু দৰিদ্রতা। অধ্যায়টিত আমি দৰিদ্রতাৰ অর্থ, প্রকাৰ আৰু কাৰণ সম্পর্কেও আলোচনা কৰিম।

খণ্ড অর্থনৈতিক সঙ্কটৰ সন্মুখীন হয়।ফলত উদ্যোগবোৰত নতুন নিয়োগ বন্ধ হোৱাই নহয়, উদ্যোগত কর্মৰত অৱস্থাত থকা কর্মচাৰীকো চাকৰিৰ পৰা আঁতৰাবলগীয়া হ'ব পাৰে। এনেকেয়ে সমাজত নিবনুৱাৰ সংখ্য বৃদ্ধি পায়। কর্মসংস্থাপনৰ বাবে মানুহে হাহাকাৰ কৰিবলগীয়া হয়।

- **ঐচ্ছিক নিবনুৱা** (Voluntary Unemployment) ঃ কর্মচাৰীয়ে ইচ্ছাকৃতভাৱে কাম কৰিব নিবিচাৰিলে সৃষ্টি হ'ব পৰা কর্মসংস্থাপনহীন অৱস্থাটোক ঐচ্ছিক নিবনুৱা সমস্যা আখ্যা দিয়া হয়। কম দৰমহা, অসুবিধাজনক অথবা কষ্টকৰ পৰিৱেশ ইত্যাদি কাৰণত কর্মচাৰীসকলে কাম কৰিব নিবিচাৰিলে তেওঁলোক পুনৰ নিবনুৱা হৈ পৰে। তেওঁলোকে শ্রমৰ বজাৰত অংশগ্রহণ কৰিব নোখোজে অথবা অইনে জোৰ নকৰাকৈয়ে তেওলোকে নিজে কামৰ পৰা অব্যাহতি লোৱাৰ সিদ্ধান্ত গ্রহণ কৰে। উপযুক্ত দৰমহাতকৈ যেতিয়া দৰমহা কম হয়, তেতিয়া কর্মচাৰীসকলে কাম কৰিবলৈ উৎসাহবোধ নকৰে আৰু ঐচ্ছিক নিবনুৱাৰ সৃষ্টি হয়। অর্থাৎ, কর্মচাৰীসকলে ইচ্ছাকৃতভাৱে নাইবা নিজা বিচাৰ-বিবেচনাৰে কোনো ধৰণৰ অর্থনৈতিক কার্য্যকলাপত অংশগ্রহণ কৰিব নোখোজা সমস্যাটোকে ঐচ্ছিক নিবনুৱা অৱস্থা আখ্যা দিয়া হয়।
- **ঋতুকালন (বতৰীয়া) নিৱনুৱা সমস্যা** ঃ অর্থব্যৱস্থাৰ কিছুমান বিশেষ শাখাই বছৰটোৰ এটা নির্দিষ্ট সময়তহে বস্তু উৎপাদন কৰে নাইবা তেওঁলোকৰ উৎপাদিত বস্তু বিতৰণ কৰে যাৰ ফলত ঋতু কালীন (বতৰীয়া) নিবনুৱাৰ সৃষ্টি হয়। বছৰৰ এটা নির্দিষ্ট সময়ত যেতিয়া উৎপাদন নাইবা বিতৰণমূলক কার্য্য কেন্দ্রীভূত হয় তেতিয়া শ্রমিকবিলাক বছৰৰ বাকীথকা সময়খিনিত বাবে কর্মহীন, হৈ পৰে। এইদৰে তেওঁলোকে এটা বিশেষ ঋতু নাইবা এটা নির্দিষ্ট সময়সীমাৰ বাবে মাত্র নিয়োজিত হয়।কৃষি, পর্য্যটন আৰু গড়কাপ্তানী বিভাগত ঋতুকালীন (বতৰীয়া) নিবনুৱা সমস্যা দেখা যায়।
- **ছদ্মৱেশী প্রচ্ছন্ন নিবনুৱা** (Disguised Unemployment) ঃ প্রয়োজনতকৈ অধিক শ্রমিক নিয়োজিত হোৱা অৱস্থাক ছদ্মৱেশী নাইবা প্রচ্ছন্ন নিবনুৱা অৱস্থা আখ্যা দিয়া হয়। ইয়াৰউৎকৃষ্ট উদাহৰণ কৃষিখণ্ড। য'ত তিনি-চাৰিজন ব্যক্তিৰ জৰিয়তেই কাম সম্পাদন কৰিব পৰা যায়। তাত কৃষি কার্য্যত একোটা পৰিয়ালৰ সকলো সদস্য জড়িত হৈ থাকে। অইন ক'তো নিয়োগৰ সুযোগ লাভ নকৰে বাবে কর্মহীন হৈ থকাতকৈ পৰিয়ালৰ অইন সদস্যসকলৰ সৈতে আটায়ে কৃষিকার্য্যত নিয়োজিত হৈ ৰয়। ইয়াক ছদ্মৱেশী নিবনুৱা অৱস্থা আখ্যা দিয়া হয়। এই অৱস্থাত প্রয়োজনতকৈ অধিক ব্যক্তি একোটা কামতে নিয়োজিত হৈ থাকে যদিও শ্রমিক অনুপাতে উৎপাদন বৃদ্ধি নহয়।

সম্প্রতি ঔদ্যোগিকীকৰণৰ বাবে গ্রামাঞ্চলৰ এই কুটীৰ শিল্পসমূহ সঙ্কটৰ সন্মুখীন হৈছে। সীমিত সা-সুবিধা তথা সম্পদেৰে এই ক্ষুদ্র আৰু কুটীৰ উদ্যোগসমূহে আধুনিক উদ্যোগ আৰু কাৰখানাবোৰৰ সৈতে ফেৰ মাৰিবলৈ অপাৰগ। ফলত কুটীৰ উদ্যোগসমূহে বৃহৎ লোকচানৰ সন্মুখীন হৈছে আৰু লাহে লাহে এইবোৰ বন্ধ হৈ আহিছে। মানুহে নিজাকৈ ক্ষুদ্র অথবা কুটীৰ উদ্যোগ স্থাপনৰ উৎসাহ হেৰুৱাই পেলাইছে। ফলত ই নিবনুৱা সমস্যা বৃদ্ধিত অৰিহণা যোগাইছে।

- **শিক্ষাব্যৱস্থাৰ সীমাৱদ্ধতা** (Limitations of the Education System) ঃ সাম্প্রতিক শিক্ষাব্যৱস্থা ঘাইকৈ শ্রেণীকোঠাতে সীমাৱদ্ধ। এইটোৱে প্রায়োগিক আৰু (বৃত্তি) কর্মমুখী হোৱাৰ বিপৰীতে ডিগ্রী লাভৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়ে। বৃত্তিমুখী শিক্ষাত গুৰুত্ব দিয়া হোৱ নাই। ফলত আধুনিক শিক্ষা ব্যৱস্থাই কর্মসংস্থাপনৰ ক্ষেত্রত প্রয়োজনীয় ভূমিকা পালন কৰিব পৰা নাই। স্ব-নিয়োজন (Self Employment) অথবা উদ্যমিতা (Enterpreneurship)ৰ বাবে প্রয়োজনীয় কৌশল যোগান ধৰাত আধুনিক শিক্ষাব্যৱস্থাই সফলতা লাভ কৰিব পৰা নাই।
- **পৰিবহন আৰু যোগাযোগৰ অভাৱ** (Lack of Transport and Communication) ঃ ভাৰতত, বিশেষকৈ গ্রামাঞ্চলত, যাতায়ত আৰু যোগাযোগৰ পর্য্যাপ্ত সা-সুবিধাৰ এতিয়াও অভাৱ। ইয়াৰ ফলস্বৰূপে গ্রামাঞ্চলৰ যিসকল লোক কৃষি কর্মত নিয়োজিত নহয় তেওঁলোক নিবনুৱা হৈ বহি থাকে। গ্রামাঞ্চলৰ নির্দিষ্ট পৰিসীমাৰ ভিতৰতে আৱদ্ধ হৈ থাকিবলৈ বাধ্য বাবে তেওঁলোক জীৱিকা অর্জনৰ বাবে কোনোধৰণৰ ব্যৱসায় আৰম্ভ কৰিবলৈ অসমর্থ। যাতায়ত আৰু যোগাযোগৰ অত্যাধুনিক সা-সুবিধাবোৰ ব্যৱসায়-বাণিজ্যৰ বাবে অত্যন্ত প্রয়োজনীয়। যাতায়াত আৰু যোগাযোগৰ অভাৱে গ্রামাঞ্চলৰ লোকসকলৰ মাজত এনেকৈয়ে নিবনুৱাৰ সংখ্যা বৃদ্ধিত অৰিহণা যোগাইছে।
- **স্বল্প নিয়োগ আঁচনি** (Inadequate Employment Planning) ঃ জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ অনুপাতে চৰকাৰৰ নিয়োগ নীতি পর্য্যাপ্ত নহয়। ভাৰতত বছৰি প্রায় দুই লাখকৈ জনসংখ্যা বাঢ়ে। এনে পৰিস্থিতিত, নিয়োগৰ সা-সুবিধা আৰু জনসংখ্যা বৃদ্ধিৰ মাজত এক বৃহৎ পার্থক্য আছে। অন্যহাতে, সকলো লোকৰ বাবে নিয়োগৰ পর্য্যাপ্ত সা-সুবিধা প্রদান কৰাটো চৰকাৰৰ বাবে এক দূৰূহ কাম। চৰকাৰৰ ত্রুটীপূর্ণ নিয়োগ আঁচনিয়ে নিবনুৱা সমস্যা দ্রুত হাৰত বৃদ্ধি হোৱাত অৰিহণা যোগাইছে।

৪.৩.৩ ভাৰতৰ কর্মসংস্থাপন সৃষ্টিকাৰী আঁচনি

- **স্বর্ণজয়ন্তী গ্রামস্ব ৰোজগাৰ যোজনা ঃ ৰজ্মাজ্মাজ্মা** চনত আৰম্ভ কৰা এই আঁচনিয়ে দৰিদ্র পৰিয়ালসমূহৰ মাজত আত্মসহায়ক গোট ক্ষুদ্র উদ্যোগী নির্মাণকাৰীসকলক সহায় কৰে।গাঁও অঞ্চলৰ দৰিদ্র লোকসকলৰ বাবে চলোৱা আত্ম স্ব-নিয়োগ আঁচনি

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ MGNREGAৰ সম্পূৰ্ণ ৰূপটো লিখক।

.....

চিন্তা-চৰ্চা কৰক ৪.১

আপোনাৰ অঞ্চলৰ নিবনুৱা লোকসকলৰ সংখ্যা নিৰ্ণয় কৰিবলৈ যত্ন কৰক। নিবনুৱা লোকৰ সংখ্যা কমোৱাৰ দুটা উপায় উল্লেখ কৰক।

.....

.....

.....

৪.৪ দৰিদ্ৰতাৰ অৰ্থ

দৰিদ্ৰতা একপ্ৰকাৰৰ আৰ্থ-সামাজিক অৱস্থা।এই অৱস্থাত সমাজৰ একাংশই অন্ন, বস্ত্ৰ, বাসস্থান, প্ৰাথমিক শিক্ষা আৰু জীৱনৰ অন্যান্য ন্যূনতম প্ৰয়োজনীয়তাখিনি গোটাবলৈ অসমৰ্থ হৈ ৰয়। সামাজিক অসমতাৰ সৈতে ইয়াৰ ঘনিষ্ঠ সম্পৰ্ক আছে। সমাজৰ একাংশ সদস্য যেতিয়া আৰ্থ-সামাজিকভাৱে আনএকাংশৰ সমকক্ষ নহয় আৰু জীৱনৰ প্ৰাথমিক প্ৰয়োজনীয়তাখিনিৰ পৰা বঞ্চিত হৈ থাকে, তেওলোককে দৰিদ্ৰ হিচাপে গণ্য কৰা হয়।দৰিদ্ৰতাৰ ফলত কেৱল ভৌতিক প্ৰাথমিক প্ৰয়োজনীয়তাখিনিৰ অভাৱ হোৱাই নহয়, ই এটা যথোপযুক্ত জীৱন-নিৰ্বাহৰ পৰাও মানুহক বঞ্চিত কৰে। দৰিদ্ৰ অৱস্থাত ব্যক্তিৰ কি থকা উচিত আৰু কি আছে তাৰ মাজত যথেষ্ট ব্যৱধান থাকে।

৪.৪.১ দৰিদ্ৰতা সম্পৰ্কে বুজাত সহায় কৰা দৃষ্টিভঙ্গীবোৰ

দৰিদ্ৰতা ঘাইকৈ দুই প্ৰকাৰৰ—

- **সম্পূৰ্ণ দৰিদ্ৰতা** (Absolute Poverty) ঃ সম্পূৰ্ণ দৰিদ্ৰতাই এনে এটা অৱস্থাৰ কথা বুজায় য'ত মানুহ পৰ্য্যাপ্ত অন্ন, বস্ত্ৰ আৰু বাসস্থানৰ দৰে জীৱন-ধাৰণৰ প্ৰয়োজনীয় মৌলিক সুবিধাবোৰ গোটাবলৈ অসমৰ্থ হয়।
- **আপেক্ষিক দৰিদ্ৰতা** (Relative Poverty) ঃ এই প্ৰকাৰৰ দৰিদ্ৰতাৰ একোখন সমাজৰ সাৰ্বিক জীৱন-ধাৰণৰ মানৰ সৈতে সম্পৰ্ক আছে। এনে ধৰণৰ দৰিদ্ৰতাৰ ধাৰণা সাংস্কৃতিকভাৱে সংজ্ঞাৱদ্ধ সেয়েহে, সমগ্ৰ বিশ্বতে প্ৰযোজ্য অভাৱৰ স্বীকৃত মানৰ জৰিয়তে এনেধৰণৰ দৰিদ্ৰতা জুখিব নোৱাৰি।
- **আয়ভিত্তিক দৃষ্টিভঙ্গী** (Income Perspective) ঃ এই ক্ষেত্ৰত দৰিদ্ৰতা নিৰ্ণয়ৰ বাবে আয়ক প্ৰধান স্বীকৃত মান হিচাপে বিবেচনা কৰা হয়। এজন ব্যক্তিৰ উপাৰ্জন দাৰিদ্ৰতাৰ সীমাৰেখাৰ তলত হ'লে তেওঁক দৰিদ্ৰ বুলি বিবেচনা কৰা হয়। এক

- **শিক্ষাৰ অভাৱ** (Lack of Education) ঃ শিক্ষাৰ সৈতেও দৰিদ্ৰতাৰ সম্পৰ্ক আছে। নিৰক্ষৰতা আৰু শিক্ষাহীনতাই দৰিদ্ৰতাৰ সৃষ্টি কৰে। শিক্ষাৰ অভাৱে ব্যক্তিৰ উপাৰ্জনো কমায়।
- **পৰিৱেশৰ অৱনতি** (Degradation of the Environment) ঃ বায়ুমণ্ডল, পানী, মাটি আৰু অৰণ্যকে ধৰি প্ৰাকৃতিক পৰিৱেশৰ অৱনতি দৰিদ্ৰতাৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ কাৰক। পৰিৱেশজনিত সমস্যাই খাদ্য, পৰিষ্কাৰ পানী, বাসস্থান নিৰ্মাণৰ সঁজুলি আৰু অন্যান্য গুৰুত্বপূৰ্ণ সম্পদৰ নাটনিৰ সৃষ্টি কৰে। অৰণ্য, মাটি আৰু পানীৰ নাটনি ঘটাৰ ফলত এই প্ৰাকৃতিক সম্পদসমূহৰ ওপৰত প্ৰত্যক্ষভাৱে নিৰ্ভৰশীল লোকসকলৰ জীৱন-নিৰ্বাহ কঠিন হৈ পৰে।

➢ **অৰ্থনৈতিক কাৰক ঃ**

- **পুঁজিৰ অভাৱ** (Lack of Capital) ঃ উৎপাদনৰ বাবে মূলধন এক গুৰুত্বপূৰ্ণ উপাদান। মূলধনৰ অভাৱে ঔদ্যোগিক বিকাশত বাধা জন্মায়। ফলত পৰ্য্যাপ্ত নিয়োগ সুবিধাৰ অভাৱ ঘটে। সেয়েহে যিবোৰ ৰাষ্ট্ৰত মূলধনৰ অভাৱ, তেনেবোৰ ৰাষ্ট্ৰৰ অৰ্থনৈতিক বিকাশ অত্যন্ত লেহেমীয়াহোৱা দেখা যায়। দৰিদ্ৰতাৰ ই এক ঘাই কাৰণ।
- **উচ্চ হাৰৰ নিবনুৱা সমস্যা** (High Rate of Unemployment) ঃ নিবনুৱা সমস্যা আৰু দৰিদ্ৰতা দুয়োটা আন্তঃসম্বন্ধযুক্ত। যেতিয়া নিয়োগৰ সা-সুবিধা সীমিত হয়, তেতিয়া দৰিদ্ৰতাৰপ্ৰকোপ বাঢ়ে।সেইবাবে, যিবোৰ ৰাষ্ট্ৰত নিয়োগৰ সা-সুবিধা কম, সেইবোৰত বৃহৎ সংখ্যক লোক দাৰিদ্ৰ্য ৰেখাৰ তলত বাস কৰে। বৃহৎ পৰিমাণৰ নিবনুৱা লোক থকা এনেবোৰ দেশত অপৰাধীৰ হাৰ অধিক। জীৱন-ধাৰণৰ অন্য কোনো ধৰণৰ পথ নোহোৱাৰ বাবে ক্ষুধা নিবাৰণৰ বাবে এই লোকসকল অপৰাধমূলক কাৰ্য্যকলাপত জড়িত হৈ পৰে।
- **সামাজিক গাঁথনি** (Social Structure) ঃ সমাজতত্ত্ববিদসকলৰ মতে, সমাজৰ গাঁথনিৰ সৈতে দৰিদ্ৰতা সাঙোৰ খাই থাকে। ভাৰতীয় সমাজ ঐতিহাসিকভাৱে পদানুক্ৰমিক প্ৰকৃতিৰ। ব্যক্তিৰ সামৰ্থতকৈ জন্মৰ জৰিয়তেহে এই পদানুক্ৰম পৰিচয় নিৰ্ধাৰিত হয়। ক্ষমতা লাভ আৰু প্ৰতিষ্ঠাৰ পথবোৰ (শিক্ষাৰ দৰে) অতি কমসংখ্যকৰ কাৰণেহে মুকলি থাকে। আনহাতে, জনসংখ্যাৰ এক বিপুল অংশৰ জীৱন দৰিদ্ৰতা আৰু দুখ- দুৰ্গতিৰে পৰিপূৰ্ণ ।

➢ **ঐতিহাসিক কাৰক (Historical Factors) ঃ**

- **ঔপনিৱেশিক শাসন** (Colonial Rule) ঃ বহুসংখ্যক পণ্ডিতে মত পোষণ কৰে যে দৰিদ্ৰতা ঔপনিৱেশিক শাসনৰ ফল। ঔপনিৱেশিক শাসকসকলে উৎপাদনৰ বাবে উপনিৱেশবোৰৰ পৰা কেঁচামাল সংগ্ৰহ কৰিছিল আৰু উৎপাদিত দ্ৰব্যবোৰপুনৰ উপনিৱেশবোৰতে ই উচ্চ মূল্যত বিক্ৰী কৰিছিল।

আৰু গৃহনির্মাণ ব্যৱস্থা আদিবোৰ হ'ল ভাৰতৰ দৰিদ্রতা সমস্যাৰ অত্যন্ত গুৰুত্বপূর্ণ সূচক। আমাৰ দেশত 'লোক গণনাঅনুপাত' (Head Count Ratio) অথবা ন্যূনতম ব্যয় সামর্থ (Minimum Consumption Expenditure) ৰ ভিত্তিত দৰিদ্রতা নির্ণয় কৰা হয়। **ৰজ্ঞাজ্ঞৰজ্ঞাজ্ঞজ্ঞ**ত ভাৰতত প্রায় **ৰ.ৰ** কোটি মানুহে দ্রৰিদ্রতাৰ সীমাৰেখাৰ তলত বসবাস কৰিছিল। এই সংখ্যা **ৰজ্ঞাজ্ঞৰজ্ঞাজ্ঞচ্ছ্র** লৈ স্থিৰ আছিল, কিন্তু **ৰজ্ঞাজ্ঞাজ্ঞা-চঙ্গ্নজ্ঞাজ্ঞ** চনত এই সংখ্যা **চ্ছ** কোটিলৈ হ্রাস পায় আৰু **চঙ্গ্নজ্ঞাচ্ছ্র-জ্ঞাপ্ত** চনত **চ্চ** কোটি হয়গৈ। নগৰাঞ্চলতকৈ গ্রামাঞ্চলত দৰিদ্রতাৰ হাৰ অধিক। ভাৰতৰ ভিন্ ভিন্ ৰাজ্যত দৰিদ্র্য ৰেখাৰ তলত বাস কৰা লোকৰ সংখ্যাও ভিন্ ভিন্। উত্তৰ প্রদেশ, বিহাৰ, ৰাজস্থান, উত্তৰাখণ্ড, মধ্যপ্রদেশ আদি ৰাজ্যসমূহত অইন ৰাজ্যতকৈ দৰিদ্র লোকৰ সংখ্যা তুলনামূলকভাৱে অধিক। ওড়িশাত দাৰিদ্র্য ৰেখাৰ তলত বাস কৰা লোকৰ সংখ্যা সবাতোকৈ অধিক, **চ্ছ্র** শতাংশ। পঞ্জাৱত সবাতোকৈ কম, **ছ** শতাংশ। **চঙ্গ্নজ্ঞাজ্ঞা-চঙ্গ্নৰজ্ঞ** চনৰ এক সমীক্ষা অনুসৰি অসমত **জ্ঞজ্ঞা** শতাংশ, অর্থাৎ অসমৰ **ৰৰ.ছচ্ছ্র** মিলিয়ন লোক দাৰিদ্র্য ৰেখাৰ তলত বাস কৰে।

৪.৪.৪ ভাৰতৰ দৰিদ্রতা দূৰীকৰণ আঁচনি

আমি ইতিমধ্যে গম পালোঁ যে সাম্প্রতিক সময়ত ভাৰতত দৰিদ্রতাৰ সমস্যাটো অত্যন্ত জটিল সমস্যা হৈ পৰিছে। দেশৰ হাজাৰ হাজাৰ লোক দৰিদ্রতাত পীড়িত লোক তেওঁ এটা সুস্বাস্থ্যকৰ আৰু মর্য্যাদাপূর্ণ জীৱন-যাপন কৰাৰ পৰা বঞ্চিত হৈছে। সেয়ে দৰিদ্রতা হ্রাস অথবা দূৰীকৰণ আৰু বঞ্চিত লোকসকলৰ আর্থ-সামাজিক উত্তৰণৰ বাবে চৰকাৰে বহুধৰণৰ আঁচনি আৰু পৰিকল্পনা প্রৱর্তন কৰিছে। দৰিদ্রতা দূৰীকৰণ আঁচনি ভাৰতৰ উন্নয়ন পৰিকল্পনাৰ এক গুৰুত্বপূর্ণ দিশ।

দৰিদ্রতা দূৰীকৰণৰ উদ্দেশ্য ভাৰত চৰকাৰে উন্নয়নমূলক আঁচনি আৰু পৰিকল্পনাসমূহৰ সংশোধন ঘটাইছে আৰু সেইবোৰ পর্য্যায়ক্রমে উন্নতৰ কৰি তুলিছে। পৰিকল্পনাসমূহৰ সম্প্রসাৰণো ঘটোৱা হৈছে।

- **কুৰিদফীয়া আঁচনি** (20 Point Programme) ঃ **ৰজ্ঞাজ্ঞপ্ত** চনত ইন্দিৰা গান্ধীয়ে দৰিদ্রতা তথা অর্থনৈতিক শোষণ হ্রাস কৰা আৰু সমাজত শ্রমিকসকলৰ উত্তৰণ ঘটোৱাৰ উদ্দেশ্যেৰে এই আঁচনিখন প্রৱর্তন কৰিছিল। এই আচনিখনৰ পাঁচটা গুৰুত্বপূর্ণ লক্ষ্য এনেধৰণৰ—
  - মুদ্রাস্ফীতি নিয়ন্ত্রণ (Controling Inflation)
  - উৎপাদনৰ বাবে উৎসাহ যোগোৱা (Giving Incentive to Production)
  - গ্রামাঞ্চলৰ লোকসকলৰ উন্নয়ন (Welfare of Rural Population)
  - নগৰাঞ্চলৰ মধ্যবিত্তীয় লোকসকললৈ সাহায্য (Lending help to the Urban Middle Classes) সহায় আগবঢ়োৱা

৪.৬ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1) Ahuja, Ram (2009): *Social Problems in India*. Jaipur: Rawat Publications.

৪.৭ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ সংৰচনাত্মক নিবনুৱা, চক্ৰীয় নিবনুৱা।

২নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ মহাত্মা গান্ধী ৰাষ্ট্ৰীয় গ্ৰামীণ কৰ্মসংস্থাপন নিশ্চিত কৰণ আঁচনি।

৩নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ অত্যধিক জনসংখ্যা, শিক্ষাহীনতা, যুদ্ধ, পৰিৱেশজনিত অৱনতি।

৪নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ থমাছ ৰবাৰ্ট মালথাছ।

৪.৮ আৰ্হি প্ৰশ্ন

ক) চুটি প্ৰশ্ন (ৰপ্তম্ভটা শব্দৰ ভিতৰত লিখিব)

প্ৰশ্ন ১ ঃ চক্ৰীয় নিবনুৱা বুলিলে কি বুজাই লিখক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ আপেক্ষিক নিবনুৱা বুলিলে কি বুজাই লিখক।

খ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (ম্ভম্ভ-প্তম্ভম্ভটা শব্দৰ ভিতৰত)

প্ৰশ্ন ১ ঃ দৰিদ্ৰতাৰ সামাজিক কাৰণসমূহ আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ ঃ নিবনুৱা সমস্যাৰ কাৰণসমূহ ব্যাখ্যা কৰক।

*** ***** ***

যুৱতীসকলৰ মাজত দেখা দিয়া হতাশাৰ কাৰণ।পৰিণতি স্বৰূপে বহুসংখ্যক যুৱক-যুৱতীয়ে হত্যা, লুণ্ঠন, ডকাইতি, অপহৰণ, যৌন দুষ্কার্য্য,সন্ত্রাসবাদী কার্য্যকলাপৰ দৰে বিভিন্ন অপৰাধমূলক ক্ষেত্রত জড়িত হৈ পৰে। যৌৱন প্রাপ্তিৰ এই কালছোৱাত বহুতে আকৌ মদ, ভাং, চিগাৰেট আদিৰ দৰে নিচাযুক্ত দ্রব্য সেৱনৰ বদ অভ্যাস গঢ়ি তোলে। এই বদঅভ্যাসবোৰে তেওঁলোকক কেতিয়াবা অপৰাধী সজাই তুলিব পাৰে। ইয়াৰ উপৰি ত্রুটিপূর্ণ শিক্ষা পদ্ধতি, নিবনুৱা সমস্যা, ধর্মীয় সংঘর্ষ, আঞ্চলিক সংঘর্ষ, ত্রুটিপূর্ণ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা আদিও সমাজত যুৱ উচ্ছৃংখলতা সৃষ্টিৰ কাৰক হিচাপে সমানেই দায়ী। আনহাতে, মানৱীয় প্রমূল্যৰ অৱক্ষয়, স্বার্থন্বেষী মনোভাৱ বৃদ্ধি, প্রত্যেক ধর্মতে দেখা দিয়া সময় সাপেক্ষ বৌদ্ধিক স্পৃহা পূৰণ কৰিব পৰা মূল্যবোধৰ অভাৱ, ভৱিষ্যৎ সম্বন্ধে অনিশ্চয়তা ইত্যাদিবোৰে যুৱ সমাজক বৃহত্তৰ সমাজখনত এক অশান্তিময় পৰিৱেশ সৃষ্টি কৰিবলৈ উদ্বুদ্ধ কৰিছে।

৫.২.১ যুৱ উচ্ছৃংখলতা

যুৱ উচ্ছৃংখলতা হ'ল যুৱক-যুৱতীসকলৰ সমূহীয়া অসন্তুষ্টিৰ বহির্প্রকাশ। যেতিয়া সমাজত প্রচলিত আদর্শসমূহ যুৱ সমাজে অকার্য্যকৰী আৰু ক্ষতিকাৰক বুলি অনুভৱ কৰে, তেতিয়া এনে ধৰণৰ অসন্তুষ্টি প্রকট হৈ উঠে। যুৱক-যুৱতীসকলক মানৱ সমাজৰ এক সমূহ নাইবা দল হিচাপে বিবেচনা কৰা হয়। ই মানুহৰ এছোৱা বয়সৰ কথা বুজায়। ই হৈছে এনেকুৱা এক ধাৰণা যিটোৱে ভিন্ন ধৰণৰ সাহিত্যতো স্থান পাইছে। মৌলিকভাৱে ই মানুহৰ বৃদ্ধি আৰু বিকাশৰ সৈতে জড়িত জীৱ বিজ্ঞানৰ এক ধাৰণা যদিও শিক্ষা, মনোবিজ্ঞান, নৃতত্ত্ব, সমাজত্ত্বত আৰু জনসংখ্যা গাঁথনিৰ দৰে বিষয়বোৰতো ই এক অধ্যয়ন ক্ষেত্র হিচাপে চিহ্নিত হৈছে। **চৰ্-প্তৰ** এই সময়ছোৱা জীৱনৰ বাবে বিশেষ গুৰুত্বপূর্ণ। কিয়নো যুৱক-যুৱতীসকল এই সময়ছোৱাত বিভিন্ন অভিজ্ঞতাৰে পৰিপক্ক হৈ উঠে। এই অভিজ্ঞতাবোৰে তেওঁলোকক পৰৱর্তী জীৱনত সিদ্ধান্তগ্রহণত সহায় কৰে। ই হৈছে এনেকুৱা এক সময় য'ত পৰিয়াল, বৃত্তিগত দিশ, অর্থনৈতিক, সামাজিক উদ্দেশ্যসমূহে সমাজত প্রতিষ্ঠা লাভৰ পথ বিচাৰি ফুৰে। সেয়েহে এই সময়ছোৱাক মানৱ জীৱনৰ বিকাশৰ এক গুৰুত্বপূর্ণ সময় হিচাপে চিহ্নিত কৰা হয়। যুৱক-যুৱতীসকলক মানৱ সমাজৰ এক বিশেষ শ্রেণী অথবা সমূহ হিচাপে বিবেচনা কৰা হয়। এই শ্রেণীটোত এক নির্দিষ্ট বয়সৰ ব্যক্তিসকলক সামৰা হয়।

উচ্ছৃংখলতা হৈছে এক অস্বাস্তিকৰ সামাজিককৰ পৰিস্থিতি। এনে পৰিস্থিতিয়ে অসন্তুষ্টি আৰু বিভ্রান্তিৰ কথা প্রকাশ কৰে। যুৱ উচ্ছৃংখলতা বুলিলে সমাজত যুৱক-যুৱতীসকলৰ সমূহীয়া অসন্তুষ্টি, নৈৰাশ্য আৰু বিভ্রান্তিৰ প্রকাশ ঘটাৰ কথাকে বুজোৱা হয়। যেতিয়া সমাজত প্রচলিত প্রতিমান অথবা আদর্শসমূহ অচল অথবা অকার্য্যকৰী আৰু ক্ষতিকাৰক বুলি যুৱক-যুৱতীসকল অনুভৱ কৰে তেতিয়াই তেওঁলোকে নৈৰাশ্য অথবা অসন্তুষ্টি ব্যক্ত কৰে। পৰিণতি স্বৰূপে তেওঁলোকে প্রচলিত প্রতিমানসমূহ পৰিৱর্তনৰ

যেনে— পৰিচালনা সমিতি, বিদ্যায়তনিক পৰিষদ সংগঠিতকৰণ, পৰীক্ষাৰ ঘোষণা ইত্যাদি বিভিন্ন দাবী পূৰণৰ অৰ্থে ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ মাজত আন্দোলনৰ প্ৰৱণতা বৃদ্ধি পায়।

- **অনা-শৈক্ষিক কৰ্তৃপক্ষৰ বিৰুদ্ধে আন্দোলন ঃ** ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে অনা-শৈক্ষিক আৰু অ-ৰাজনৈতিক কাৰণৰ বাবেও আন্দোলনত অংশগ্ৰহণ কৰা দেখা যায়। উদাহৰণ স্বৰূপে, বাছ আৰু ট্ৰেইন ভ্ৰমণৰ উপৰি ব্যৱসায়িক বিনোদনমূলক কেন্দ্ৰসমূহত বিশেষ ৰেহাইৰ সুবিধা বিচাৰি তেওঁলোকে বিভিন্ন সময়ত দাবী উত্থাপন কৰি আহিছে।
- **স্বতঃস্ফূৰ্ত ছাত্ৰ আন্দোলন ঃ** ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক কেতিয়াবা আকস্মিকভাৱে আৰু অনাকাংক্ষিত ৰূপত আন্দোলন কৰা দেখা যায়। ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলে বাছ কণ্ডাক্টৰ, অটোৰিক্সা চালক, পুলিচ আৰু চৰকাৰী বিষয়াৰ বিৰুদ্ধাচৰণ কৰি ধৰ্ণাৰ দৰে কাৰ্য্যসূচী ৰূপায়ণ কৰে। এনে ধৰণৰ বিক্ষোভমূলক কাৰ্য্যসূচীক যুৱ শক্তিৰ স্বতঃস্ফূৰ্ত বিস্ফোৰণ বুলিব পাৰি। এনেধৰণৰ বিক্ষোভমূলক প্ৰৱণতাক সযতনে যদি নিয়ন্ত্ৰণ কৰা নহয়, তেন্তে ভৱিষ্যতে ই অধিক বিপদজনক হৈ উঠিব পাৰে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ ঃ যুৱ উচ্ছৃংখলতা মানে কি?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ২ ঃ যুৱ উচ্ছৃংখলতাৰ কেইটামান গুৰুত্বপূৰ্ণ বৈশিষ্ট্য উল্লেখ কৰক।

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৩ ঃ যুৱ উচ্ছৃংখলতাৰ প্ৰকাৰসমূহ কি কি?

.....

.....

.....

৫.৩ যুৱ আন্দোলন

আন্দোলন হৈছে আনক ক্ষতি কৰাৰ প্ৰৱণতা থকা এক শত্ৰুভাৱাপন্ন কাৰ্য্য, যাৰ পৰিণতি নৈৰাশ্যজনক হ'ব পাৰে। ই হৈছে এক প্ৰকাৰৰ অপ্ৰকাশ্য আক্ৰমণ। ব্যক্তিগত হতাশাই এনে প্ৰৱণতা সৃষ্টিত সহায় কৰে। মেয়ার্ছে (**ৰজ্ঝজ্জ্বজ্জ্ব**) আক্ৰামণাত্মক চিন্তাধাৰাৰ সংজ্ঞা দি কয় যে, ই হৈছে মানুহৰ এনে কিছুমান আচৰণ যিবোৰে আঘাত নাইবা ক্ষতিসাধন কৰে অথবা কোনো ধ্বংসমূলক দিশৰ বিষয়ে উনুকিয়ায়।

সমস্যাসমূহকলৈ আন্দোলন কৰিব পৰা হয়। এই পদ্ধতিৰ দ্বাৰা নিষ্ক্রিয় আৰু অসন্তুষ্ট যুৱক-যুৱতীসকলৰ ক্ষতিবিহীন ভাৱনাবোৰক লোকপ্রিয় কৰাৰ উপৰি বহু সময়তে খং আৰু অন্যায়ো প্রকাশ কৰা হয়।

- **বৈপ্লৱিক আন্দোলন** ঃ বৈপ্লৱিক আন্দোলনৰ মুখ্য উদ্দেশ্য হ'ল শৈক্ষিক আৰু সামাজিক ব্যৱস্থাৰ ক্ষেত্রত অভূতপূর্ব পৰিৱর্তনৰ সূত্রপাত ঘটোৱা। এনে বৈপ্লৱিক আন্দোলনৰ উদাহৰণ হিচাপে **ৰজ্মাজ্জ্বজ্ঞ**নৰ চীনৰ যুৱ সমাজে চলোৱা আন্দোলন, **ৰজ্মাজ্মাচ্ছ্র** চনত অসমত AASUৰ নেতৃত্বত চলা আন্দোলন, **ৰজ্মাজ্মাচ্ছ্র** চনত উত্তৰপ্রদেশত হোৱা উত্তৰাখণ্ডৰ আন্দোলন আৰু **ৰজ্মাজ্জ্বজ্মা-জ্মাছ** চনৰ সময়ছোৱাত চলা বড়ো আন্দোলন আদিৰ কথা উল্লেখ কৰিব পাৰি।

৫.৩.২ যুৱ আন্দোলন বৃদ্ধিৰ প্রক্রিয়া

যুৱ চামৰ অসন্তুষ্টিৰ লগত জড়িত কেতবোৰ পর্য্যায়ে বিভিন্ন ধৰণৰ আন্দোলনৰ জন্ম দিয়ে। এই পর্য্যায়বোৰ তলত উল্লেখ কৰা হ'ল—

- **সন্তোষহীনতাৰ পর্য্যায়ঃ** সন্তোষহীনতাৰ পর্য্যায় হ'ল এনে এক পর্য্যায় যিটো প্রচলিত অৱস্থিত পৰিস্থিতিসমূহক লৈ সন্তুষ্টি কমি যোৱা আৰু দ্বিধাবোধ বাঢ়ি যোৱা।
- **প্রাৰম্ভিক পর্য্যায়** ঃ প্রাৰম্ভিক পর্য্যায়ত এগৰাকী নেতাই অসন্তুষ্টিৰ কাৰণবোৰ চিনাক্ত কৰে, উত্তেজনা বাঢ়ি যায় আৰু প্রস্তাৱিত কর্ম সন্দর্ভত বিতর্কৰ সৃষ্টি হয়।
- **আনুষ্ঠানিকীকৰণৰ পর্য্যায়** ঃ এই পর্য্যায়ত আন্দোলনৰ কার্য্যসূচী বিকশিত কৰা হয়, মিত্রজোঁট গঠন হয় আৰুকেতিয়াবা বিদ্রোহী সংগঠনৰ পৰা সহায় বিচৰা হয়।
- **জনসমর্থন সংগ্রহৰ পর্য্যায়** ঃ এই পর্য্যায়ত যুৱ চামৰ সমস্যাক জনসাধাৰণৰ সমস্যা হিচাপে বিবেচনা কৰা হয়। ই কেৱল জনসাধাৰণৰ মাজত সজাগতাৰেই সৃষ্টি নকৰে, নির্দিষ্ট বিষয়ৰ ওপৰত জনসমর্থনো বিচাৰে।

৫.৩.৩ ভাৰতবর্ষৰ যুৱ প্রজন্মই কৰা কেইটামান আন্দোলন

স্বাধীনোত্তৰ ভাৰতবর্ষত সংঘটিত হোৱা কেইটামান তাৎপর্য্যপূর্ণ যুৱ আন্দোলনৰ দুখময় পৰিণতি সম্বন্ধে আমি সকলোৱে জ্ঞাত। সেইবোৰ হ'ল **ৰজ্মাজ্জ্বপ্ত** চনত গুজৰাটত চলা আসন সংৰক্ষণ বিৰোধী আন্দোলন, **ৰজ্মাজ্জ্বচ্ছ্র** চনত অসমত সদৌ অসম ছাত্র সস্থাৰ নেতৃত্বত চলা আন্দোলন, **ৰজ্মাজ্মাজ্ম** চনত উত্তৰ ভাৰতত সংঘটিত হোৱা মণ্ডল (Mandal) বিৰোধী আন্দোলন আৰু **ৰজ্মাজ্মাচ্ছ্র** চনত উত্তৰ প্রদেশত চলা উত্তৰাখণ্ড বাবে ৰাজ্য গঠনৰ আন্দোলন। ইয়াৰ উপৰি **ৰজ্মাজ্জ্বৰ** চনত গুজৰাটত জাতিগত আসন সংৰক্ষণৰ বিৰুদ্ধে চলা আন্দোলনত যুৱ প্রজন্মই এক বিশেষ ভূমিকা গ্রহণ কৰিছিল। **ৰজ্মাজ্জ্বপ্ত** আৰু **ৰজ্মাজ্মাপ্ত** চনৰ মধ্যৱর্তী কালছোৱাত পঞ্জাৱ আৰু কাশ্মীৰত ঘটা সন্ত্রাসবাদী কার্য্যকলাপ আৰু বিহাৰত ঝাৰখণ্ড আন্দোলনৰ সময়ত যুৱসমাজে গ্রহণ কৰা ভূমিকা উল্লেখনীয় ধৰণৰ আছিল।

- **ৰাজনৈতিক কাৰণ ঃ** ই ৰাজনৈতিক হস্তক্ষেপ আৰু ৰাজনৈতিক নেতাসকলৰ প্ৰৰোচনামূলক কাৰ্য্যসূচীৰ কথা বুজায়। এই সকলোবোৰ উপাদান মূলতঃ ছাত্ৰ বিক্ষোভ আৰু আন্দোলনৰ বৈশিষ্ট্য যুৱক-যুৱতীসকলৰ ব্যক্তিত্বৰ লগতে সামাজিক ব্যৱস্থাটোৰ পৰা উদ্ভৱ হয়।

এই তিনিটা কাৰকৰ উপৰিও যুৱ আন্দোলনৰ লগত আন কিছুমান কাৰণো জড়িত হৈ আছে।কিন্তু সেই কাৰণবোৰ চিনাক্তকৰণৰপ্ৰক্ৰিয়া ইমান সহজ নহয়। তেনে কিছু কাৰণ তলত উল্লেখ কৰা পাৰি—

- অনুপযুক্ত সামাজিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়া আৰু পৰিয়ালকেন্দ্ৰিক সমস্যা।
- সমাজৰ সাংস্কৃতিক প্ৰত্যাশাৰ ভিত্তিত মাক-দেউতাকে ল'ৰা-ছোৱালীক প্ৰস্তুত কৰাত ব্যৰ্থহ'লে যুৱ প্ৰজন্ম বিভ্ৰান্তিত পৰে।অভিভাৱকসকলৰ বদ অভ্যাস আৰু নেতিবাচক লক্ষণে ল'ৰা-ছোৱালীৰ ব্যক্তিত্ব বিকাশত ক্ষতিকাৰক প্ৰভাৱ পেলায়। পৰিয়াল কেন্দ্ৰিক সমস্যাই বাঢ়ি অহা ল'ৰা-ছোৱালীৰ মানসিক শান্তি বিনষ্ট কৰাৰ লগতে আবেগিক জীৱনৰ ওপৰতো বিৰূপ প্ৰভাৱ পেলায়।

- **ৰাজনৈতিক সামাজিক আৰু অৰ্থনৈতিক অসমতা ঃ** যুৱ প্ৰজন্মই ৰাজনৈতিক, সামাজিক আৰু অৰ্থনৈতিক অসমতা নাইবা শোষণৰ প্ৰতি অধিক সংবেদনশীল হোৱা দেখা যায়। তেওঁলোকে এনে প্ৰচলিত ব্যৱস্থাৰ বিৰুদ্ধাচৰণ কৰে। বিভিন্ন নেতিবাচক কাৰকে তেওঁলোকক ভৱিষ্যতৰ প্ৰতি নৈৰাশ্যৰ মনোভাৱ পোষণ কৰিবলৈ বাধ্য কৰায়।
- **ত্ৰুটিপূৰ্ণ শিক্ষাব্যৱস্থা ঃ** পৰম্পৰাগত উৎসাহবিহীন, ৰুচিবিহীন আৰু অপ্ৰাসঙ্গিক শৈক্ষিক ব্যৱস্থাই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলক অনুশাসনৱদ্ধ আৰু দায়িত্বশীল কৰি গঢ়ি তুলিব নোৱাৰে।
- **নিবনুৱা সমস্যা ঃ** নিবনুৱা সমস্যা হ'ল যুৱ সমাজৰ উচ্ছৃংখলতাৰ অন্যতম কাৰণ। শিক্ষিত নিবনুৱাৰ ক্ৰমবৰ্ধমান সংখ্যাই এনে সমস্যাক অধিক শক্তিশালী কৰি তুলিছে। প্ৰচলিত শিক্ষাই শিক্ষাৰ্থীক অৰ্থনৈতিকভাৱে স্বাৱলম্বী হোৱাত সহায় কৰিব নোৱাৰে। আনহাতে চৰকাৰেও প্ৰয়োজন অনুসৰি সকলো শিক্ষিত যুৱক-যুৱতীৰ বাবে নিয়োগৰ সুবিধা সৃষ্টি কৰিব পৰা এটা অৱস্থালৈ যাব পৰা নাই। ফলস্বৰূপে যুৱ প্ৰজন্মৰ মাজত আত্মবিশ্বাস দুৰ্বল হৈ পৰিছে আৰু তেওঁলোক অধিক অস্থিৰ হৈ পৰিছে।
- **দুৰ্নীতি আৰু অ-সমৰ্থিত কৰ্তৃপক্ষ ঃ** যুৱ প্ৰজন্মই দুৰ্নীতি আৰু অ-সমৰ্থিত কৰ্তৃপক্ষৰ বাবে চৰম হতাশাগ্ৰস্ততাত ভুগিবলগীয়া হৈছে। দুৰ্নীতি, ক্ষমতা লিপ্সা, নৈতিকতাৰ বিসৰ্জন, সুবিধাবাদ, স্বজনপ্ৰীতি, বৈষম্য ইত্যাদি ৰাজনৈতিক আৰু সামাজিক নেতাসকলৰ সহজাত আচৰণ যেন হৈ পৰিছে। এনে নেতৃত্বই ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ বাবে ভাল আৰ্হি অনুকৰণৰ পথ দেখুৱাত ব্যৰ্থ হৈছে।
- **ৰাজনৈতিক নেতাৰ দ্বাৰা ছাত্ৰ শক্তিৰ অপব্যৱহাৰ ঃ** দুৰ্নীতিগ্ৰস্ত আৰু ভ্ৰষ্ট ৰাজনৈতিক নেতাসকলে ছাত্ৰ শক্তিক তেওঁলোকৰ ৰাজনৈতিক স্বাৰ্থ আগবঢ়াই নিয়াৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰে। ৰাজনৈতিক নেতাসকলে ন্যস্ত স্বাৰ্থ চৰিতাৰ্থ কৰাৰ বাবে ছাত্ৰসকলক হাতৰ পুতলৰ দৰে ব্যৱহাৰ কৰে।

- **দৃঢ়সঙ্কল্পৱদ্ধতা আৰু আত্ম-দায়িত্বৰ অভাৱ ঃ** কিছুমান যুৱক-যুৱতীৰ মাজত ইচ্ছা শক্তি আৰু আত্মসঙ্কল্পৰ অভাৱ দেখা যায়। তেওঁলোক নিজৰ অভ্যন্তৰীণ ক্ষমতা আৰু প্ৰতিভা থকা সত্ত্বেও বহুলাংক্ষে আনৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল হৈ থাকে। আনক অনুকৰণ কৰাৰ প্ৰৱণতাৰ যুৱক-যুৱতীয়ে নিজৰ বাবে আত্মনিৰ্ভৰশীলতা নিজ বিকশিত কৰাত ব্যৰ্থ হয়। তেওঁলোকে প্ৰদৰ্শন কৰে দায়িত্ববোৰৰ প্ৰতি দ্বিধাবোধ। এনে যুৱক-যুৱতীক বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত সমস্যাৰ মুখামুখি হোৱা দেখা যায়।
- **বোলছবিৰ প্ৰভাৱ ঃ** আধুনিক বোলছবিবোৰত দেখুওৱা হিংসা, বিদ্বেষ, লুণ্ঠন, ধৰ্ষণ, হত্যা, অনৈতিকতা, অপৰাধ ইত্যাদিয়ে আধুনিক যুৱ সমাজত এক নেতিবাচক প্ৰভাৱ পেলোৱা দেখা যায়। তেওঁলোকৰ নিজ সাংস্কৃতিক প্ৰমূল্যৰ প্ৰতি বিৰাগ আৰু পশ্চিমীয়া দেশসমূহৰ সংস্কৃতিৰ প্ৰতি অন্ধ অনুকৰণৰ প্ৰৱণতাই এই সমস্যা বৃদ্ধিত সহায় কৰিছে। প্ৰাপ্তবয়স্ক জগতখনেও এই কথা স্বীকাৰ কৰিছে যে যুৱ সমাজৰ সমস্যাবোৰ তেওঁলোকৰ সৈতে মিলিহে সমাধানকৰিব পৰা যাব। সেই কাৰণে অভিভাৱক শিক্ষক, শৈক্ষিক প্ৰশাসক, ৰাজনীতিবিদ আদি আটায়ে এই দিশত ছাত্ৰ আৰু যুৱকসকলৰ সহযোগিতা বিচাৰিব লাগে। ৰাজনৈতিক দলসমূহেও সহযোগিতামূলক মনোভাৱেৰে যুৱ প্ৰজন্মৰ সমস্যা অথবা আপত্তিজনক আচৰণবোৰ ভালদৰে বিচাৰ বিশ্লেষণ কৰি তেওঁলোকক যুক্তিসঙ্গত পথ নিৰ্দেশনা প্ৰদান কৰিব লাগে। বৰ্তমান বিপুল সংখ্যক যুৱ শক্তি অৱহেলিত আৰু উপেক্ষিত হৈ আছে। তেওঁলোকৰ শক্তিক সামাজিক অবিচাৰ আৰু অন্যায় প্ৰত্যাখ্যান কৰি জাতীয় কল্যাণ সাধনত প্ৰয়োগৰ পথ সূচল কৰি তুলিব পৰা যায়।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৫ ঃ যুৱ আন্দোলনক কেইটা ভাগত ভগাব পাৰি?

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৬ ঃ যুৱ উচ্ছৃংখলতাৰ আঁৰত থকা মূল কাৰকসমূহ কি কি?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

6) Kapil, Dr. Sharmam Dev: *Modern Indian Youth: Reasons and Result of Unrest and Core Agitation*. IOSR Journal or Humanities and Social Science, Vol. 19, Issue 4, April 2014.

৫.৭ অগ্রগতিৰ নিৰীক্ষণ

১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ যুৱ উচ্ছৃংখলতা মানে হ'ল সমাজত প্রকাশ পোৱা যুৱ প্রজন্মৰ সমূহীয়া হতাশা।

২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ যুৱ উচ্ছৃংখলতাৰ বৈশিষ্ট্যবোৰ হ'ল— সমূহীয়া অসন্তুষ্টি, দুষ্কৃতি সৃষ্টিকাৰী কার্য্যকলাপ, ৰাজহুৱা স্বার্থ আৰু প্রচলিত প্রতিমানসমূহৰ পৰিৱর্তনৰ আকাংক্ষা।

৩নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ বিভিন্ন প্রকাৰৰ যুৱ উচ্ছৃংখলতাবোৰ হ'ল— ৰাজনৈতিক কার্য্যকলাপ আৰু আন্দোলন শৈক্ষিক কাৰণত চলা ছাত্রৰ আন্দোলন, অনা-বিশ্ববিদ্যালয় কর্তৃপক্ষৰ বিপক্ষে চলা আন্দোলন আৰু স্বতঃস্ফূর্ত ছাত্র আন্দোলন ইত্যাদি।

৪নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) ৰাম আহুজা, খ) শৈক্ষিক আৰু সামাজিক ক্ষেত্রত আকস্মিক আৰু ব্যাপক পৰিৱর্তন কঢ়িয়াই অনা, গ) **ৰজ্ঞাজ্জ্বচ্ছ্র** চনত।

৫নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ যুৱ আন্দোলনক মূলতঃ তিনিটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি। ভাগকেইটা হ'ল— প্রতিৰোধমূলক আন্দোলন, পতিয়ন নিওৱা আন্দোলন আৰু বৈপ্লৱিক আন্দোলন।

৬নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ যুৱ উচ্ছৃংখলতাৰ নেপথ্যত থকা মুখ্য কাৰণবিলাক এনে ধৰণৰ— অনুপযুক্ত সামাজিকীকৰণ আৰু পাৰিয়ালকেন্দ্রিক সমস্যা, ৰাজনৈতিক, সামাজিক আৰু অর্থনৈতিক অসমতা, নিবনুৱা সমস্যা, দুর্নীতি আৰু অ-সমর্থিত কর্তৃপক্ষৰ অযুক্তিকৰ প্রভাৱ, ৰাজনৈতিক নেতাৰ দ্বাৰা ছাত্র শক্তিৰ অপব্যৱহাৰ, প্রশাসনিক বিফলতা, যোগাযোগৰ ব্যৱধান, প্রমূল্যৰ প্রভেদ আৰু প্রমূল্য সঙ্কট, সুবিধাৰ অভাৱ, আকাংক্ষা আৰু প্রাপ্তিৰ মাজৰ ব্যৱধান, সঙ্কল্প আৰু আত্ম -দায়িত্বৰ অভাৰ আৰু বোলছবিৰ প্রভাৱ ইত্যাদি।

৫.৮ আৰ্হি প্রশ্ন

ক) অতি চুটি প্রশ্ন (এটা বা দুটা শব্দৰ ভিতৰত লিখিব)

প্রশ্ন ১ ঃ যুৱ উচ্ছৃংখলতাৰ অর্থ কি?

প্রশ্ন ২ ঃ যুৱ আন্দোলনৰ বিভিন্ন উদ্দেশ্য উল্লেখ কৰক।

অধ্যায় ৬ ঃ নাৰীকেন্দ্রিক সামাজিক সমস্যাসমূহ

অধ্যায় গাঁথনি

ছ.ৰ উদ্দেশ্য

ছ.চ পৰিচয়

ছ.১ দেহ ব্যৱসায়

ছ.১.ৰ দেহ ব্যৱসায়ৰ অর্থ

ছ.১.চ দেহ ব্যৱসায়ৰ প্রকাৰ

ছ.১.১ দেহ ব্যৱসায়ৰ গ্রহণৰ কাৰণসমূহ

ছ.১.ছ্ৰ দেহ ব্যৱসায়ৰ, যৌন সৰবৰাহ আৰু এইছ-আই-ভিৰ দৰে ৰোগ

ছ্ৰছ্ৰ যৌতুক প্রথা

ছ্ৰছ্ৰ.ৰ ভাৰতত যৌতুক ব্যৱস্থা

ছ্ৰছ্ৰ.চ যৌতুক নিষিদ্ধকৰণ আইন

ছ্ৰছ্ৰ.১ যৌতুক প্রথাৰ কাৰণসমূহ

ছ্ৰছ্ৰছ্ৰছ্ৰ যৌতুক প্রথাৰ পৰিণাম

ছ.প্ত নাৰী নির্য্যাতন

ছ.প্ত.ৰ নাৰী নির্য্যাতনৰ অর্থ

ছ.প্ত.চ প্রকাৰ

ছ.ছ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

ছ.জ্জ অধিক জানিবলৈ

ছ্জ্জ অগ্রগতি খতিয়ান

ছ.জ্ঝ আৰ্হি প্রশ্ন

৬.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- নাৰীকেন্দ্রিক বিভিন্ন সামাজিক সমস্যা চিনাক্ত কৰিব পাৰিব
- নাৰীকেন্দ্রিক এক সামাজিক সমস্যা ৰূপে দেহ ব্যৱসায় সম্পর্কে আলোচনা কৰিব পাৰিব
- যৌতুক প্রথাৰ কাৰণ আৰু পৰিণতি ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- নাৰী নির্য্যাতনৰ কাৰকবোৰ বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব।

৬.২ পৰিচয়

পূর্বৰ অধ্যায়ৰ পৰা আমি নিবনুৱা সমস্যা, দৰিদ্রতা, যুৱ উচ্ছৃংখলতা, নিচাযুক্ত দ্রব্যৰ প্রতি আসক্তি, অপৰাধ প্রৱণতা আদি বিভিন্ন উল্লেখযোগ্য সামাজিক সমস্যাৰ বিষয়ে জানিব

জানি থোৱা ভাল

➢ প্রাচীন গ্রীচত পুৰুষ, মহিলা উভয়েই দেহ ব্যৱসায়ত জড়িত হৈছিল। দেহ ব্যৱসায়ৰ লগত জড়িত পুৰুষসকলক ল'ৰা ৰখীয়া, ভাৰা ল'ৰা, মধুচক্রৰ দালাল আৰু পুৰুষ বেশ্যা বোলা হৈছিল। ভাৰতত মোগল সম্রাজ্যকালত পতিতাসকলক "বাঈজী" বোলা হৈছিল। তেওঁলোকে বাস কৰা আচুতীয়া মহলত অতিথিসকলক আদৰ-সাদৰ কৰি নৃত্য-গীতেৰে আপ্যায়ণ কৰাৰ লগতে শাৰীৰিক সঙ্গসুখো প্রদান কৰিছিল।

➢ বর্তমান ভাৰতত প্রায় পোন্ধৰ নিযুত দেহোপজীৱিনী আছে।

৬.৩.২ দেহ ব্যৱসায়ৰ

দেহ ব্যৱসায় বহুপ্রকাৰৰ। দেহ ব্যৱসায়ক চাৰিটা বহল ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি ভাগকেইটা হ'ল—

➢ **বাটৰ দেহোপজীৱিনী ঃ** সাধাৰণতে চহৰাঞ্চলত যিসকল দেহোপজীৱিনীয়ে ৰাজহুৱা স্থানত গ্রাহকক দৈহিক সুখ গ্রহণৰ আহ্বান জনায়, তেওঁলোকক বাটৰ দেহোপজীৱিনী বোলা হয়। হোটেলৰ কক্ষ, গ্রাহকৰ বাহন নাইবা দেহোপজীৱিনীৰ ভাৰাঘৰত তেওঁলোকে গ্রাহকক সন্তুষ্ট কৰি অর্থ উপার্জন কৰে।

➢ **পতিতালয়ৰ দেহোপজীৱিনী ঃ** মহানগৰবোৰত আছুতীয়াকৈ দেহোপজীৱিনী-সকলৰ বাবে নির্দিষ্ট কৰি দিয়া ৰে'ড লাইট এলেকাত দেহোপজীৱিনীসকলে গ্রাহকৰ সৈতে যৌন সম্পর্ক স্থাপন কৰিবলৈ প্রশাসনীয় অনুমতি পায়। এনেদৰে অনুজ্ঞা-পত্র লৈ দেহ ব্যৱসায় কৰি থকাসকলক পতিতালয়ৰ দেহোপজীৱিনী বোলা হয়।

➢ **আজ্ঞাবাহী দেহোপজীৱিনী অথৱা কলগার্ল ঃ** বিভিন্ন আজ্ঞাবাহী যোগনীয়াৰৰ দ্বাৰা নির্ধাৰিত বন্দোবস্তিৰে গ্রাহকক যোগান ধৰা দেহোপজীৱিনীসকলক আজ্ঞাবাহী দেহোপজীৱিনী নাইবা কলগার্ল বোলা হয়। এই ব্যৱস্থাত আজ্ঞাবাহীসকলে গ্রাহকৰ লগত দৰদাম কৰি মাননি আৰু স্থান নির্দিষ্ট কৰি সেৱা আগবঢ়া দেহোপজীৱিনী।

➢ **ধর্মীয় দেহোপজীৱিনী ঃ** প্রাচীন পৰম্পৰামতে আমাৰ দেশৰ ধর্মীয় দেহোপজীৱিনী-সকলক দেৱদাসী বুলি জনা যায়। কুমাৰী অৱস্থাতেই মন্দিৰৰ বিগ্রহৰ নামত সমর্পিত কৰা নাৰীসকলেই হ'ল দেৱদাসী। প্রায় ৬ষ্ঠ খ্রীষ্টাব্দৰ পৰা ভাৰতত প্রচলিত এই ব্যৱস্থাত দেৱদাসীসকলে অবিবাহিতা হৈ মন্দিৰ প্রাঙ্গনতে জীৱন অতিবাহিত কৰিছিল। তেওঁলোকে মন্দিৰৰ পুৰোহিত, পৰিব্রাজক সকলোৰে ভোগৰ সামগ্রী ৰূপে দিন কটাইছিল। অন্ধ্রপ্রদেশ, কর্ণাটক আৰু মহাৰাষ্ট্রৰ দৰে ৰাজ্যসমূহৰ বহু মন্দিৰত বর্তমানেও দেৱদাসী প্রথা এক পৰিত্র পৰম্পৰা হিচাপে প্রচলিত হৈ আছে।

দেহ ব্যৱসায়ত নিয়োজিত কৰিবলৈ যৌন সৰবৰাহকাৰীসকলে দৰিদ্র নাইবা উপান্ত পৰিয়াল আৰু বিপথগামী নাৰী বিচাৰি উলিয়ায়। তেওঁলোকক একেখন চহৰ অথবা দেশ নাইবা আন চহৰ অথবা দেশলৈ সৰবৰাহ কৰা হ'ব পাৰে। কেতিয়াবা যৌন উৎপীড়নৰ চিকাৰ হোৱা মধ্যবিত্ত পৰিয়ালৰ ছোৱালীয়েও দেহ ব্যৱসায়ত নমাৰ উদাহৰণ আছে। যৌনকর্মীসকল এইছ-আই-ভি নাইবা আন বহুতো বিপজ্জনক ৰোগৰ বাহক আৰু ভুক্তভোগী। ইয়াৰ অর্থ হৈছে এইছ-আই-ভিত আক্রান্ত দেহোপজীৱিনী এগৰাকীয়ে নিজে ভোগাৰ লগতে তেওঁৰ লগত যৌন সম্পর্ক স্থাপন কৰা অনেক গ্রাহকৰ শৰীৰত এইৰোগৰ বীজাণু বিয়পোৱাৰ সম্ভাৱনা থাকে। ভিন্ন দেশত যৌন ব্যৱসায়ত জড়িত লোকসকলৰ মাজত অত্যাধিক হাৰত এইছ-আই-ভি ৰোগী পোৱাটোৱেই ইয়াৰ প্রমাণ। মহিলা দেহোপজীৱিনীসকলক এইছ-আই-ভি আক্রান্ত ব্যক্তিৰ গাৰ বীজাণু সর্বসাধাৰণৰ মাজত বিয়পোৱাৰ মাধ্যম ৰূপে গণ্য কৰা হয়।

অগ্রগতিৰ নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ সঁচা নে মিছা বিচাৰ কৰক—

ক) ধর্মীয় দেৱদাসীসকলক দেৱদাসী বুলি জনা যায়।

খ) দেহ ব্যৱসায় সমাজৰ বাবে আগবঢ়োৱা এক সেৱা।

গ) বাটৰ দেহোপজীৱিনীসকলকপ্রশাসনে প্রায়ে অনুজ্ঞা-পত্র প্রদান কৰে।

ঘ) দেহোপজীৱিনীসকল বহুতো বিপজ্জনক ৰোগৰ বাহক।

৬.৪ যৌতুক প্রথা

৬.৪.১ ভাৰতত যৌতুক ব্যৱস্থা

আমাৰ সমাজত গভীৰভাৱে শিপাই থকা আন এক অপসংস্কৃতি হ'ল যৌতুক প্রথা। যৌতুকৰ সংজ্ঞা হ'ল— 'কইনা পক্ষই দৰা পক্ষক দিয়া নগদ ধন নাইবা অন্য সা-সামগ্রী।' আমাৰ সমাজত কইনা সন্তানক এক দায়বদ্ধতা হিচাপে গণ্য কৰা হয়। ছোৱালী এজনীক পৰিয়ালৰ খন্তেকীয়া আলহী নাইবা পৰিয়ালটোৰ প্রতি তেওঁৰ অৰিহণা অতি খন্তেকীয়া বুলি ধৰা হয়। **ৰজ্মছৰ** চনৰ যৌতুক নিষিদ্ধকৰণ আইন অনুসৰি যৌতুক হৈছে প্রত্যক্ষ নাইবা পৰোক্ষভাৱে কন্যা সন্তানক কোনো সা-সম্পত্তি নাইবা মূল্যবান নিৰাপত্তা প্রদান কৰা কার্য্য। এই নিৰাপত্তা— ক) বিবাহৰ যোগে এটা পক্ষই আন এটা পক্ষক দিয়ে নাইবা খ) অভিভাৱক অথবাপৰিয়ালৰ অন্য লোকে বিয়াৰ দিনা নাইবা আগে-পিছে এটাই আনটো পক্ষক দিয়াৰ কথা বিবেচনা কৰে। কিন্তু, ইছলামৰ চৰিয়তৰ বিধি অনুসৰি দিয়া কইনাৰ নামত দিয়া গা-ধন যৌতুকৰ অন্তর্গত নহয়।

আইনৰ ধাৰাৰ **চ্ছ্রজ্ঞাজ্জ্ঞ**এ সংযোগ কৰা হয়। ঘৰুৱা বিবাদ নিষ্পত্তি আইন, **চঞ্জ্ঞাঞ্জ্ঞপ্ত** খন **চঞ্জ্ঞাঞ্জ্ঞছ** চনৰ পৰা কার্য্যকৰী কৰা হয়। এই আইনৰ সহায় লৈও এগৰাকী মহিলাই যৌতুকৰ বিৰুদ্ধে মাত মতাৰ সুযোগ লাভ কৰে।

৬.৪.৩ যৌতুক প্রথাৰ কাৰণসমূহ

বহু পুৰণি কালৰে পৰা প্রচলিত হৈ অহা যৌতুক প্রথা বর্তি থকাৰ কাৰণসমূহ হৈছে—

- **সামাজিক কাৰণ ঃ** যৌতুক ব্যৱস্থাটো বহু সময়ত সামাজিক পদমর্য্যাদা নাইবা সন্মানৰ সৈতে জড়িত হোৱা দেখা যায়। কইনাৰ পৰিয়ালৰ পৰা পর্য্যাপ্ত পৰিমাণে যৌতুক লৈ অহা কইনাগৰাকী দৰা ঘৰত উচ্চ প্রশংসিত হোৱা দেখা যায়। অন্যহাতেদি যৌতুকক দৰাপক্ষৰ বাবে এক সন্মানৰ বিষয় হিচাপেও গণ্য কৰা হয়। অবিবাহিত নাইবা বিবাহ বিচ্ছেদ ঘটা মহিলা সম্বন্ধে সমাজত প্রচলিত ধাৰাণাটো হ'ল— নিজৰ ছোৱালীজনীক পতিৰ পৰিয়ালত নিগৃহিত হৈ মাতৃ ঘৰমুখী হোৱা অৱস্থাত দেখাতকৈ ছোৱালীজনীৰ মৃত্যুৰ খবৰটোকে সহজভাৱে ল'ব পৰা যায়।
- **অর্থনৈতিক কাৰণঃ** আর্থিকভাৱে সবল পৰিয়াল এটাই তেওঁলোকৰ ছোৱালী বিয়া দিওঁতে লগত যৌতুক দিব বিচৰা কথাটো তেনেই সাধাৰণ কথা। অর্থনৈতিকভাৱে পিছপৰা পৰিয়ালৰ দৰা অথবা তেওঁৰ পৰিয়ালৰ আন সদস্যৰ অর্থ-সম্পত্তিৰ লোভে যৌতুক ব্যৱস্থা বর্তি থকাত সহায় কৰিছে। আর্থিক দুৰাৱস্থাত ভুগি থকা বহু পৰিয়ালে অর্থনৈতিক অৱস্থা উন্নত কৰাৰ স্বার্থতে কইনা ঘৰক বিয়াৰ প্রস্তাৱ দিয়াৰ সময়তে যৌতুকৰ প্রস্তাৱো আগবঢ়ায়।
- **মনস্তাত্ত্বিক কাৰণ ঃ** যথেষ্ট পৰিমাণে যৌতুক লগত লৈ গ'লে ন-কইনাই দৰাৰ ঘৰত অধিক আদৰ সাদৰ পায়। এইবাৰে কইনাৰ পৰিয়ালে কইনাৰ লগত সামর্থ অনুসৰি পর্য্যাপ্ত ধন আৰু আন সামগ্রী দিব বিচাৰে। ইয়াৰ ফলত দৰাৰ পৰিয়ালত কইনাই অধিক মৰম-চেনেহ আদায় কৰিব আৰু অৱহেলিত নহ'ব বুলি ভৰা হয়।

জানি থোৱা ভাল

- ভাৰতীয় অপৰাধ পঞ্জীয়ন সংস্থা (এন-চি-আৰ-বি)ই **চঞ্জ্ঞাঞ্জ্ঞপ্ত** চনত দেশত **ছ,জ্ঞজ্ঞাজ্ঞা** যৌতুকজনিত অপৰাধ পঞ্জীয়ন কৰে।
- **চঞ্জ্ঞাঞ্জ্ঞা** চনৰ এপ্রিল মাহৰ পৰা **চঞ্জ্ঞাৰঞ্জ্ঞা** চনৰ জানুৱাৰী পর্য্যন্ত অসমত মুঠ **ৰচ্ছ্রটা** যৌতুকজনিত অপৰাধ আৰু **,জ্ঞজ্ঞাঞ্জ্ঞা** ঘৰুৱা হিংসাজনিত অপৰাধ পঞ্জীয়ন কৰা হৈছে।
- প্রাপ্ত তথ্য অনুসৰি তামিলনাডুৰ টোডা জনগোষ্ঠীৰ মাজত কন্যা সন্তান হত্যাৰ অপৰাধ অবাধ গতিত আজিও প্রচলিত।

৬.৫ নাৰী নির্য্যাতন

৬.৫.১ নাৰী নির্য্যাতনৰ অর্থ

বহু প্রাচীন কালৰে পৰা ভাৰতত নাৰী সমাজ নির্য্যাতিতা-নিষ্পেষিতা হৈ আহিছে। মহিলাসকলৰ শিক্ষাৰ বিস্তাৰ, ক্রমবর্দ্ধমান অর্থনৈতিক স্বাৱলম্বিতা, নাৰীৰ বিকাশ আৰু নিৰাপত্তাৰ বাবে গ্রহণ কৰা বিভিন্ন বিধি-বিধান প্রণয়ন কৰাৰ পাছতো নাৰী নির্য্যাতনৰ ঘটনাৰ ওৰ পৰা নাই।

নাৰী নির্য্যাতন বুলিলে নাৰীৰ বিৰুদ্ধে কৰা যিকোনো কামকে বুজায়। কেম্পৰ (**ৰজ্ঞাজ্জ্বচ**) মতে নির্য্যাতন বুলিলে 'শাৰীৰিকভাৱে অপদস্থ কৰি কাৰোবাক আঘাতপ্রাপ্ত কৰাটো' বুজায়। বাস্তৱিকতে, নির্য্যাতনৰ অর্থ এনে হোৱা উচিত— "এগৰাকী নাৰীয়ে স্বেচ্ছাই সমর্থন নকৰা অথবা সন্মতি প্রদান নকৰা কথা অথবা বিষযত জোৰ কৰি সন্মতি আদায়ৰ চেষ্টা কৰি শাৰীৰিক তথা মানসিকভাৱে আঘাত কৰা নাইবা দুয়োধৰণে হানি কৰা।" এইদৰে লক্ষ্য কৰিলে ধর্ষণ, পত্নীক প্রহাৰ কৰা, যৌন দুর্ব্যৱহাৰ, জোকোৱা, বলপূর্বক দেহ ব্যৱসায়ত লিপ্ত কৰোৱা, মহিলাৰ গুপ্তাঙ্গক লৈ অশালীন মন্তব্য নাইবা অনিষ্ট সাধন কৰা, বলপূর্বক বৈবাহিক সম্বন্ধ কৰা, অপহৰণ, হত্যা আদিবোৰ হ'ল নাৰী নির্য্যাতনৰ কিছু উদাহৰণ।

ৰজ্ঞাজ্ঞা চনৰ ৰাষ্ট্রসংঘৰ এক ঘোষণা মতে নাৰী নির্য্যাতন হ'ল— "ৰাজহুৱাই হওক নাইবা ব্যক্তিগত স্থানতে হওক, শাৰীৰিক, যৌন নাইবা মনস্তাত্বিক হানি-বিঘিনি অথবা এনেবোৰ বিষয়ত ভুগিবলগীয়া হোৱা যিকোনো লিঙ্গবৈষম্যমূলক আচাৰ-আচৰণ, কর্ম, যাৰ দ্বাৰা মহিলা গৰাকীক ব্যক্তি স্বাধীনতা উপভোগৰ সুবিধাৰ পৰা আঁতৰাই পঠিওৱা নাইবা উপেক্ষিতা কৰা কার্য্য।"

ৰজ্ঞাজ্ঞাপ্ত চনৰ চতুর্থ নাৰী সন্মিলনত নিদ্ধাৰিত সূত্র মতে ব্যক্তিগতভাৱে নাইবা সমূহীয়াভাৱে মহিলাৰ ওপৰত কৰা আক্রোশমূলক শাৰীৰিক আচৰণেই হ'ল নাৰী নির্য্যাতন। পক্ষপাতিত্বমূলকভাৱে শাৰীৰিক, যৌন সম্বন্ধীয় নাইবা ব্যক্তিগত অথবা সামাজিক স্বাধীনতাৰ পৰা বঞ্চিত কৰা আৰু সামৰিক সংঘাত ৰ সময়ত হোৱা মানৰ অধিকাৰ উলংঘনৰ দৰে পৰিঘটনা সৃষ্টি হ'ব পৰা লিঙ্গভিত্তিক বৈষম্যৰ যিকোনো কামেই নাৰী নির্য্যাতন (নাৰী সন্মিলন, বেইজিং **ৰজ্ঞাজ্ঞাপ্ত** চন)।

ভাৰতৰ উত্তৰ-পূর্বাঞ্চলৰ মহিলাসকলে ভাৰতৰ আন অঞ্চলতকৈ অধিক মুক্তভাৱে আত্মপ্রকাশ কৰা নাইবা চলাচল কৰাৰ সুবিধা পায়। পুৰুষ-মহিলা উভয়ে ই সম অধিকাৰ উপভোগ কৰাৰ সামাজিক বাতাৱৰণৰ এটা আছে বাবেই এই অঞ্চলত নাৰী নির্য্যাতনৰ ঘটনা যথেষ্ট কম। তথাপিও শেহতীয়াকৈ অঞ্চলটোত দুর্ভাগ্যজনকভাৱে নাৰী নির্য্যাতনৰ ঘটনা প্রতিবছৰে ক্রমে বৃদ্ধি হোৱাটো চৰম পৰিতাপৰ কথা।

বৈবাহিক ধর্ষণ প্রতিৰোধকে ধৰি গিৰিয়েক নাইবা যিসকল লোকে এগৰাকী মহিলাক আৱেগিক নাইবা শাৰীৰিকভাৱে উৎপীড়ন কৰিব পাৰে তেওঁলোকৰ পৰা নাৰীগৰাকীক সুৰক্ষিত ৰখাৰ ব্যৱস্থা কৰিছে।

চিন্তা-চর্চা কৰক ৬.১

আপোনালোকৰ অঞ্চলত দেখা পোৱা নাৰীকেন্দ্রিক সামাজিক সমস্যা-সমূহৰ এখন তালিকা প্রস্তুত কৰি তাৰে যিকোনো এটাৰ বিস্তৃত বিৱৰণ দিয়ক।

.....

.....

.....

অগ্রগতিৰ নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৪ ঃ সঁচা নে মিছা বিচাৰ কৰক—

ক) ব্যক্তিগতভাৱে নাইবা সমূহীয়াভাৱে মহিলাৰ ওপৰত কৰা আক্রোশমূলক ..... আচৰণেই হ'ল নাৰী নির্য্যাতন।

খ) নাৰীৰ ..... খর্ব কৰি আইন বিৰুদ্ধভাৱে আতিশয্য চলোৱা কার্য্যবোৰকে অপৰাধমূলক নির্য্যাতন বোলা হয়।

গ) পৰিয়ালৰ ভিতৰতে হোৱা শাৰীৰিক, মানসিক আৰু যৌন নির্যাতনেই হ'ল ..... নির্য্যাতন।

ঘ) গোষ্ঠীগতভাৱে সংঘটিত হোৱা নির্যাতনেই হ'ল ..... নির্য্যাতন।

ঙ) ঘৰুৱা নির্য্যাতনক এক অপৰাধ হিচাপে গণ্য কৰা হয় ..... চনৰ পৰা।

৬.৬ আধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- বিভিন্ন নাৰীকেন্দ্রিক সামাজিক সমস্যাৰ দ্বাৰা বিশ্বৰ নাৰী সমাজ আক্রান্ত। সমগ্র পৃথিৰীত প্রচলিত দেহ ব্যৱসায়ৰ বৃত্তি নাৰী সমাজৰ এক গুৰুতৰ সামাজিক সমস্যা।
- দেহ ব্যৱসায় হ'ল অর্থৰ বিনিময়ত আগবঢ়োৱা যৌন সেৱা।

3) ICSSR (1975): *Status of Women in India*. New Delhi: Allied Publications.

4) Ministry of Health and Family Welfare (2005-06): *National Family Health Survey (NFHS-3)* (Vol-I). Mumbai: International Institute of Population Sciences.

5) Prasad, B. K. (2004) (Vol. 2) (Pages 556-564): *Social Problems in India*. New Delhi: Anmol Publications Pvt. Ltd.

৬.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান

১নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) সঁচা, খ) মিছা, গ) মিছা, ঘ) সঁচা

২নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) সঁচা, খ) সঁচা, গ) মিছা

৩নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) **ৰজ্মাছৰ**, খ) ভ্রূণ হত্যা, গ) বিয়াৰ উপহাৰ

৪নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ক) শাৰীৰিক, খ) মৌলিক অধিকাৰ, গ) ঘৰুৱা, ঘ) সামাজিক, ঙ) **ৰজ্মাজ্জ্ব**

৬.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

প্রশ্ন ১ ঃ দেহ ব্যৱসায়ৰ অর্থ কি? বিভিন্ন ধৰণৰ দেহ ব্যৱসায়ৰ বিৱৰণ দিয়ক।

প্রশ্ন ২ ঃ যৌতুকৰ ধাৰণাটো সম্বন্ধে কি জানে লিখক। ইয়াৰ অন্তর্নিহিত কাৰণবোৰ কি কি?

প্রশ্ন ৩ ঃ ভাৰতত প্রচলিত যৌতুক ব্যৱস্থাটোৰ বিষয়ে বিতংকৈ লিখক।

প্রশ্ন ৪ ঃ নাৰী নির্য্যাতনৰ সংজ্ঞা দিয়ক। ইয়াৰ প্রকাৰবোৰ কি কি?

প্রশ্ন ৫ ঃ 'ঘৰুৱা নির্য্যাতন বিৰোধী আইন, **চজ্মাজ্মপ্ত**'ৰ মূল দিশবোৰ উল্লেখ কৰক।

প্রশ্ন ৬ ঃ "মহিলা দেহোপজীৱিনীসকলক এইছ-আই-ভি আক্রান্ত ব্যক্তিৰ গাৰ বীজাণু সর্বসাধাৰণৰ মাজত বিয়পোৱাৰ মাধ্যম ৰূপে গণ্য কৰা হয়।" —কথাষাৰৰ যুক্তিযুক্ততা নির্ণয় কৰক।

*** ***** ***

৭.৩ অন্ধবিশ্বাসৰ প্ৰকৃতি

ভিন্ন সমাজত অন্ধবিশ্বাসৰ প্ৰকৃতিও ভিন্ন। অন্ধবিশ্বাসৰ উৎস বহুলাংশে লুকাই থাকে সমাজৰ সাংস্কৃতিক আৰু ধৰ্মীয় বিশ্বাসৰ অন্তৰালত। সংস্কৃতিৰ ঠাল-ঠেঙুলি স্বৰূপ অন্ধবিশ্বাস বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ হোৱা দেখা যায়। বিভিন্ন সমাজৰ লোকে প্ৰাচীন কালৰে পৰা গভীৰ আস্থাৰে নাইবা সামান্য আস্থাসহকাৰে অপায়-অমঙ্গল দূৰ কৰি সৌভাগ্য মাতি আনিবলৈ, ভৱিষ্যবাণী কৰিবলৈ, দুৰ্ঘটনা নাইবা ৰোগ প্ৰতিৰোধৰ বাবে যুক্তিহীন প্ৰক্ৰিয়াৰ আচাৰ-আচৰণ কৰি আহিছে। ঈশ্বৰৰ কোপদৃষ্টিৰ প্ৰভাৱবিশ্বাস কৰা নাইবা ৰক্ষাকৱচৰ ওপৰত ভাৰসা কৰা কিছুমান লোক সাংস্কৃতিক পৰম্পৰা পৃথিৱীৰ প্ৰায়বোৰ সমাজৰে ইতিহাসত পঢ়িবলৈ পোৱা যায়। কিছুমান ধ্যান-ধাৰণা অৱশ্যে নিৰ্দিষ্ট দেশ, অঞ্চল, গাঁও, পৰিয়াল, সামাজিক অথবা কৰ্ম সম্প্ৰদায়ৰ মাজতে সীমাৱদ্ধ হৈ থকা দেখা যায়। অৰ্থাৎ অন্ধবিশ্বাসী ধ্যান-ধাৰণাবোৰৰ গুৰি ধৰ্ম, সংস্কৃতি নাইবা ব্যক্তিগত ধ্যান-ধাৰণাত সোমাই থাকে বুলি ক'ব পৰা যায়।

অন্ধবিশ্বাস প্ৰতিটো ধৰ্মৰে অঙ্গ স্বৰূপ। কেতিয়াবা, এজন লোকৰ ধৰ্ম আন এজনৰ বাবে অন্ধবিশ্বাসৰ কাৰণ হোৱা দেখা যায়। কনষ্টাণ্টিনসকলে পেগাবাদক অন্ধবিশ্বাস বোলে, টেচিটাছসকলে খৃষ্টান প্ৰথাক অনিষ্টকাৰী অন্ধবিশ্বাস বোলে। এইদৰে, ধৰ্মত বিশ্বাস নথকা লোক এজনৰ বাবে সকলো ধৰ্মীয় বিশ্বাসেই অন্ধবিশ্বাস। বেছিভাগ ক্ষেত্ৰতে অন্ধবিশ্বাসৰ সাংস্কৃতিক আৰু ধৰ্মীয় ভেটি অঙ্গাঙ্গীভাৱে সাঙোৰ খাই থকা দেখা যায়।

মানুহে ব্যক্তিগত অন্ধবিশ্বাস গঢ়ি লোৱাও দেখা যায়। যেনে— নিৰ্দিষ্ট দিনৰ বাবে নিৰ্দিষ্ট ৰঙৰ বস্ত্ৰ সৌভাগ্যৰ প্ৰতীক বুলি গণ্য কৰি সেই দিনত উক্ত ৰঙৰ পোছাক পিন্ধি দিনটোৰ শুভফলবোৰ আহৰণ কৰিব বিচাৰে। আকৌ, কোনো শিক্ষাৰ্থীয়ে নিৰ্দিষ্ট কলম একোটাক সৌভাগ্যৰ প্ৰতীক বুলি জ্ঞান কৰি পৰীক্ষাত ভাল ফল পাবলৈ সেই বিশেষ কলম টোহে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে। সপ্তাহৰ কোনো এটা দিনত শুভকাংক্ষিত ফল লাভ কৰিবলৈ উপবাসে থকাটোও বহুতৰ মতে শুভকাম। একেদৰে, সপ্তাহৰ ভিন্ন দিনক ভিন্ন হিন্দু দেৱতাৰ নামত উচৰ্গা কৰি পালন কৰাটোও প্ৰণিধানযোগ্য।

ইতিহাসৰ পৃষ্ঠাতো অন্ধবিশ্বাসৰ প্ৰভাৱশালী ক্ৰিয়া-প্ৰতিক্ৰিয়াৰ উল্লেখ পঢ়িবলৈ পোৱা যায়। তথাকথিত আধুনিক সমাজতো ঈশ্বৰৰ কোপদৃষ্টিৰ প্ৰভাৱৰ কথা সহকাৰে গুৰুত্ব মানি চলা দেখা যায়। কিছুমান লোকক জোৰ কৰি সুধিলেই তেওঁলোকে একাধিক অন্ধবিশ্বাস মানি চলাৰ কথাটো স্বীকাৰ কৰিব।

চিন্তা-চৰ্চা কৰক ৭.১

আপুনি বৰ্তমান নকৰিলেও পূৰ্বতে কোনো অন্ধবিশ্বাসৰ বশৱৰ্তী হৈ কোনো কাম কৰিছিল। নেকি? যদি কৰিছিলক তাৰ এখন তালিকা প্ৰস্তুত কৰে আৰু এতিয়া সেই সম্পৰ্কত কি মন্তব্য আগবঢ়াব?

অশুভ বুলি জ্ঞান কৰা হয়। ভাৰতীয়সকলে ঘৰত ঘনচিৰিকাই বাহ লোৱাটোক সৌভাগ্য আগমনৰ বার্তা বুলি গণ্য কৰে। এক প্রাচীন বিশ্বাস মতে মেকুৰী মাৰিলে ব্রাহ্মণক সোণৰ মেকুৰী দান দিব লাগে। হয়তো ব্রাহ্মণসকলেই ঘৰত নিগনি খেদিবলৈ মেকুৰীৰ প্রয়োজনীয়তাৰ, প্রতি গুৰুত্ব দি প্রাচীন কালতে মেকুৰীৰ সুৰক্ষাৰ বাবে এই নিয়মৰ প্রচলন কৰিছিল।

আকৌ, ভাৰতীয় লোকসকলে ঘৰুৱা যিকোনো শুভকামৰ বাবে জ্যোতিষীৰ কাষ চাপি শুভলগ্ন উলিয়াই লয়। ক'ৰবালৈ যাত্রা কৰাৰ সময়ত ধান, মাহ আদি শস্য নাইবা সদ্য বিবাহিত লোকক দেখাতো এক মঙ্গলজনক কথা বুলি বিবেচনা কৰা হয়।আনকি ভাৰতীয় সমাজত সপোনৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়াব পৰা লোকো দেখা পাওঁ। দৰাচলতে প্রাচীন ধ্যান-ধাৰণা আৰু অন্ধবিশ্বাসেই ভাৰতীয় সমাজৰ চিৰাচৰিত দৈনন্দিন জীৱন পৰিচালিত কৰে। উদাহৰণ স্বৰূপে, মঙলবাৰে চুলি কটা আৰু বৃহস্পতিবাৰে মূৰ ধোৱাটো অমঙ্গলীয়া কার্য্য বুলি ভবা হয়।

ভাৰতীয় সমাজত অন্ধবিশ্বাসৰ ধ্যান-ধাৰণাবোৰ ইমান গভীৰভাৱে শিপাই আছে যে এইবোৰেই বিভিন্ন সমাজৰ ভেটি ৰচনা কৰিছে। ভাৰতীয় সমাজ ৰক্ষণশীল বুলি থকা সাধাৰণ ধাৰণাৰ বিপৰীতে এই বিশ্বাসবোৰ প্রতিনিয়ত পৰিৱর্তনশীল। সমাজৰ বিভিন্ন উপাদানত এই পৰিৱর্তন দেখিবলৈ পোৱা যায়। জনগোষ্ঠীয় নাইবা সাম্প্রদায়িক বিধি-ব্যৱস্থাৰ মাজতথাকোতেই পৰিয়াল, বিবাহ আদি সামাজিক অনুষ্ঠানত বহুতো পৰিৱর্তন সংঘটিত হৈছে। এই পৰিৱর্তনবোৰে পূর্বৰ ৰীতি-নীতি, পৰম্পৰাৰ ওপৰত গভীৰ প্রভাৱ বিস্তাৰ কৰিপ্রচলিত ধ্যান-ধাৰণা আৰু অন্ধবিশ্বাস সলনি কৰিবলৈ লৈছে।

ভাৰতত প্রচলিত অন্ধবিশ্বাসী ধ্যান-ধাৰণাত সাধাৰণ চেতনাৰ অভাৱ স্পষ্টকৈ ধৰা পৰে। 'সাধাৰণ চেতনা' আৰু 'লোকবিশ্বাস'ৰ মাজৰ পার্থক্য হ'ল— সাধাৰণ চেতনাক ভিত্তি কৰি লোকবিশ্বাসৰ মাজত অন্ধবিশ্বাসী ধ্যান-ধাৰণা গঢ় লৈ নুঠিবও পাৰে। আনহাতে, সাধাৰণ চেতনা সদায় কার্য্যকাৰণ ভিত্তিক, যুক্তি নির্ভৰ বলিষ্ঠ পৰম্পৰা। প্রাচীন সমাজব্যৱস্থাই যুক্তি আৰু কাৰণৰ বাচ-বিচাৰ নকৰাকৈ ৰীতি-নীতি, পৰম্পৰাক ভিত্তি কৰি চলিছিল।

আমি ইতিমধ্যে আলোচনা কৰিছোঁ যে বিশ্বৰ আন আন সমাজৰ দৰে ভাৰতীয় সমাজৰ অন্ধবিশ্বাস প্রাচীন সাংস্কৃতিক আৰু ধর্মীয় পৰম্পৰাৰ বর্হিপ্রকাশ মাত্র। সেই কাৰণে বিভিন্ন কাৰণত স্নান কৰা, উপাসনা গৃহত সোমোৱাৰ আগেয়ে জোতা-চেণ্ডেল খোলা আদি নিয়মক প্রশ্ন কৰাৰ পৰিৱর্তে সাধাৰণভাৱেই গ্রহণ কৰা হয়। বহুতো অন্ধবিশ্বাসী ধ্যান-ধাৰণাই সমাজৰ ভিন্ন গোট, শ্রেণী, গোষ্ঠীৰ মাজত বিভাজন সৃষ্টি কৰি ভাঙোন আনে বাবে ইয়াক হানিকাৰক বুলি গণ্য কৰা হয়। ভাৰতীয় সমাজত প্রচলিত জাতিভেদ প্রথাই ভিন্ন মূলৰ লোকৰ মাজত বিভেদ সৃষ্টি কৰে বাবেই সামাজৰ উন্নতিৰ অন্তৰায়। তথাকথিত ব্রাহ্মণসকলে উচ্চবর্ণ ৰূপে আন সম্প্রদায়ৰ তুলনাত আগস্থান লাভ কৰে। আনহাতে, শূদ্রসকলক সমাজতন্ত্রৰ সর্বনিম্ন পর্য্যায়ৰ জাতি হিচাপে সমাজে হেয় জ্ঞান কৰে। কিছু বছৰৰ আগলৈকে জাতিভেদৰ সীমা সুদৃঢ় আৰু অনমনীয় ৰূপত নির্ধাৰণ কৰি থোৱা আছিল আৰু বর্তমানেও এই প্রথাৰ অন্ত পৰা নাই। জাতিভেদ প্রথাক সদায় পৰিত্রতা, অস্পশ্যতা আদিৰ দৰে অন্ধবিশ্বাসী ধাৰণাবোৰে প্রবোচিত কৰি আহিছে। উচ্চবর্ণৰ লোক এজনক

এই অশুভ শক্তিসমূহক বশ কৰিবলৈ তন্ত্ৰ-মন্ত্ৰ, জৰা-ফুকাইহে কাম দিয়ে বুলিও তেওঁলোকে বিশ্বাস কৰে।

সমাজৰ শিক্ষিত, জনা-বুজা লোকসকলেও বহুসময়ত অন্ধবিশ্বাসী ধ্যান-ধাৰণাক সমর্থন কৰে। এজন প্ৰসিদ্ধ হিন্দু পূজাৰীয়ে তেওঁৰ জীয়েকক তথাকথিত অন্য সম্প্ৰদায় নাইবা ধৰ্মৰ যুৱক এজনলৈ বিয়া দিয়াৰ প্ৰৱল বিৰোধিতা কৰিব। প্ৰচলিত ধ্যান-ধাৰণা উপেক্ষা কৰাৰ ফলত হ'ব পৰা কু-ফল ভোগ কৰিবলৈ মানুহে সাহ নকৰে।

অন্ধবিশ্বাসৰ কাৰণসমূহ—

ক) যিকোনো সংঘটনৰ বৈজ্ঞানিক কাৰণ বুজিব নোৱাৰাকৈ শিক্ষাৰ অভাৱে এজন লোকক অজ্ঞ কৰি ৰাখে।

খ) মানুহে ভাবে যে বিজ্ঞ পূৰ্বপুৰুষে প্ৰাচীন প্ৰমাণৰ ভিত্তিত প্ৰচলন কৰা অন্ধবিশ্বাসক সন্মান কৰা উচিত।

গ) কোনো যুক্তিনিষ্ঠ কাৰণ নোহোৱাকৈয়ে প্ৰাচীন পৰম্পৰাসমূহ পুৰুষানুক্ৰমে চলি আহিছে। যেনে— ধৰ্মৰ দোহাই দি কোৱা হয় যে বছৰৰ কিছুমান দিন শুভ আৰু কিছুমান অশুভ।

ঘ) বহুতো অন্ধবিশ্বাসী ধ্যান-ধাৰণাৰ উৎস হ'ল ধৰ্মগ্ৰন্থসমূহ।

ঙ) দীন-দৰিদ্ৰ লোকসকলে ব্যয়বহুল ঔষধ-পাতিৰ খৰচ বহন কৰিব নোৱাৰি অন্ধবিশ্বাসী ধ্যান-ধাৰণাৰেই অসুখ-বিসুখৰ কাৰণ আৰু নিৰাময়ৰ উপায় বিচাৰে।

চ) প্ৰাচীন ৰীতি-নীতি, পৰম্পৰাৰ অংশ হিচাপে অন্ধবিশ্বাসী ধ্যান-ধাৰণাবোৰো সমাজে উত্তৰাধিকাৰী হিচাপে লাভ কৰিছে। সন্তানে তেওঁলোকৰ পিতৃ-মাতৃৰ ধ্যান-ধাৰণা, সামাজিক আচাৰ-আচৰণবোৰ শ্ৰদ্ধাসহকাৰে মানি চলিবলৈ চায়। শিশু অৱস্থাৰ পৰা ই মানিচলা ধ্যান-ধাৰণাবোৰৰ পৰা নিজকে আঁতৰাই আনিবলৈ মানুহে বেয়া পায়। এজন লোকৰ ব্যক্তিত্বৰ পৰিচায়ক ধ্যান-ধাৰণাবোৰক বিদ্যালয়ৰ দৰে প্ৰাথমিক সামাজিক অনুষ্ঠানত ধ্যান-ধাৰণাই যথেষ্ট প্ৰভাৱিত আহৰণ কৰে, য'ত সঙ্গতকৈ অভিভাৱকৰ প্ৰভাৱ অধিক।

ছ) ৰীতি-নীতি, ধৰ্ম, পৰম্পৰাই সমাজত সক্ৰিয় ভূমিকা পালন কৰে বাবেই অন্ধবিশ্বাসেও সমাজত গভীৰ প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰি আছে। সমমনোভাৱাপন্ন এটা দলৰ সদস্য এজনে সদায় নিজকে প্ৰমূল্যবোধ সম্পন্ন আৰু শক্তিশালী হিচাপে গণ্য কৰে। সেইবাবে ধৰ্ম, সংস্কৃতি আৰু পৰম্পৰাৰ ব্যৱহাৰিক উদ্দেশ্যই এজন লোকৰ নিসঙ্গতা দূৰ কৰাৰ লগতে মাদক নাইবা নিচাযুক্ত দ্ৰব্যৰ পৰা আঁতৰাই ৰখা আৰু খং, মানসিক চাপ, দুঃচিন্তা আদিৰ পৰা মানুহক নিৰাপদে ৰাখে বুলি ভবা হয়।

জ) ধৰ্মীয় নীতি-নিৰ্দেশনা মনাৰ লগতে অন্ধবিশ্বাসৰ তাগিদাত চলাৰ অৰ্থ হ'ল সুনিৰ্দিষ্ট কৰি লোৱা নৈতিক মান অনুসৰি চলা।

অনিশ্চয়তা এৰাই চলি এই জটিল পৃথিৱীত সূচাৰুৰূপে চলিবলৈকে মানুহে অন্ধবিশ্বাসী ধ্যান-ধৰণাসমূহ মানি চলে। সমাজৰ আর্থ-সামাজিক বিকাশৰ ক্ষেত্রত অন্ধবিশ্বাসে এক সুদূৰপ্রসাৰী নেতিবাচক প্রভাৱ পেলাব পাৰে।

অন্ধবিশ্বাসৰ প্রতিফলসমূহ আমি তলত দিয়াৰ দৰে চিহ্নিত কৰিব পাৰোঁ—

ৰ) সাধু, সন্ত, মৌলবী শ্রেণীৰ ধর্মগুৰুসকলে বিভিন্ন যুক্তিহীন, অমূলক ৰীতি-নীতিৰ নামত জনগণক শোষণ কৰাৰ ফলত সামজিক অগ্রগতি ব্যাহত হয়।

চ) ডাইনী হত্যা, সতীদাহ আদিৰ দৰে নাৰীৰ নির্য্যাতনৰ ঘটনাবোৰে সমাজত যৌন নির্য্যাতন, ধর্ষণ, হত্যাৰ দৰে অপৰাধৰ ৰূপ লয়।

ু) মানুহৰ যুক্তিশীল মনটোক আৰদ্ধ কৰি প্রগতিশীল প্রচেষ্টা আৰু নতুন আৰম্ভণিৰ বাবে কৰা প্রয়াসবোৰ প্রতিৰোধ কৰে।

ছ্ছ) দেশৰ অর্থনৈতিক উৎপাদনশীলতাত বাধা জন্মাই জনগণক অনর্থক ৰীতি-নীতি, আচাৰ-অনুষ্ঠান পালন কৰি সময়, শক্তি আৰু অর্থৰ অপচয় কৰিবলৈ বাধ্য কৰায়।

প্ত) অন্ধবিশ্বাসে মানুহক কর্ম আৰু চিন্তাৰ প্রমূল্যবোধ উপলব্ধিৰ পৰা বঞ্চিত কৰে। কর্ম আৰু জীৱন সম্বন্ধীয় ভ্রান্ত ধাৰণা তথা দৃষ্টিভঙ্গী সৃষ্টি কৰি ই উন্নয়নৰ এক শক্তিশালী প্রতিবন্ধকৰ ভূমিকা পালন কৰে।

সচৰাচৰ অন্ধবিশ্বাসী ধ্যান-ধাৰণাবোৰৰ কুফলেই দেখিবলৈ পোৱা যায় যদিও কিছুক্ষেত্রত ইয়াৰ ব্যতিক্রম হিচাপে কোনো কোনো লোক কাচিৎ কেতিয়াবা উপকৃতও হয়। বিলিভিং ইন মেজিক-দ্য চাইক'লজি অব্ ছুপাৰষ্টিশ্বন" গ্রন্থৰ প্রণেতা 'ষ্টুৱার্ট বাইচ'এ আঙুলিয়াই দিছে যে "আমি জীৱনত সৌভাগ্য বিচাৰি ইয়াৰ লগত সঙ্গতি নথকা ভিন্ন বিষয়ৰ যোগসূত্র টানি আনো।" অন্ধবিশ্বাসৰ এটা ইতিবাচক দিশ হ'ল ই অনিশ্চিত জটিল পৰিস্থিতিৰ মুখামুখি হ'বলৈ মানুহক মানসিক শক্তি যোগানধৰি সমর্থন আগবঢ়ায়। চিকাগো বুথ স্কুল অব্ বিজনেছ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ সহকাৰী অধ্যাপক জেন বিচেনৰ মতে অন্ধবিশ্বাসে মানুহক অনুভৱ কৰিবলৈ শিকায় যে তেওঁলোকে নিজ পৰিৱেশটো ভালকৈ বুজি পায়, কিছুমান ঘটনাৰ পূর্বানুমান কৰিব পাৰে আৰু তেনে ঘটনা নিয়ন্ত্রণ কৰিব পাৰে। এয়া যেন ইতিবাচক ৰূপত আৱেগৰ সবলীকৰণ।

ভালেই হওক নাইবা বেয়াই হওক, অন্ধবিশ্বাস হ'ল অস্বীকাৰ নাইবা অৱজ্ঞা কৰিব নোৱাৰা এক বাস্তৱ সত্য। চৰম ৰূপত অন্ধবিশ্বাসে সামাজিক অস্থিৰতা আনিব পাৰে। সেয়েহে যথেষ্ট সাৱধানতা আৰু যুক্তি বিচাৰ কৰিহে প্রচলিত ধ্যান-ধাৰণাবোৰ গ্রহণ কৰাটো বাঞ্চনীয়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৫ ঃ অন্ধবিশ্বাসী ধ্যান-ধাৰণাৰ তিনিটা প্রধান বিৰূপ প্রভাৱৰ বিষয়ে লিখক।

.....

শেহতীয়াভাৱে, অন্ধবিশ্বাসী ধ্যান ধাৰণাই সমাজখন বিৰূপভাৱে প্ৰভাৱিত কৰা ঘটনা ৰোধ কৰিবলৈ কিছুমান স্থানীয় আইনী ব্যৱস্থাই বিশেষ পদক্ষেপ লোৱাটো পৰিলক্ষিত হৈছে।

বিহাৰত 'ডাইনী হত্যা প্ৰতিৰোধ আইন, **ৰজ্ঞাজ্ঞাজ্ঞা**' কাৰ্য্যকৰী কৰা হৈছে। ঝাৰখণ্ডতো তদ্ৰূপ আইন এখন প্ৰৱৰ্তন কৰা হৈছে। এই আইন অনুসৰি কোনো মহিলাৰ বিৰুদ্ধে ডাইনী বুলি অভিযোগ আনোতাজনক তিনিমাহ আৰু এনে অভিযোগেৰে শাৰীৰিক নাইবা মানসিক অত্যাচাৰ কৰোঁতাজনক ছয়মাহৰ কাৰাদণ্ড বিহা হ'ব পাৰে।

ছত্তিশগড় চৰকাৰেও 'টোনাহী প্ৰতাৰণা নিবাৰণ আইন, **চঞ্জ্ঞৰপ্ত**' প্ৰণয়ন কৰি কোনো মহিলাক সন্দেহৱশতঃ ডাইনী বুলি অভিযোগ অনাজনৰ বাবে তিনিবছৰ আৰু এনে অভিযোগেৰে শাৰীৰিকভাৱে হানি কৰাজনৰ বাবে পাঁচবছৰৰ কাৰাদণ্ড বিহাৰ ব্যৱস্থা কৰিছে।

ৰাজস্থানত 'মহিলা (নিৰ্য্যাতন প্ৰতিৰোধী) বিধেয়ক**, চঞ্জ্ঞৰচ**' প্ৰস্তুত কৰি ডাইনী হত্যা প্ৰতিৰোধৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে। উৰিষ্যা চৰকাৰেও **চঞ্জ্ঞৰ্ব্ব** চনৰ ডিচেম্বৰত সৰ্বোচ্চ সাত বছৰৰ কাৰাদণ্ড বিহাৰ ব্যৱস্থাৰে ডাইনী প্ৰথা বিৰোধী এখন আইন প্ৰস্তুত কৰিছে। একেই মাহতে মহাৰাষ্ট্ৰ চৰকাৰেও অন্ধবিশ্বাস বিৰোধী আৰু ক'লা যাদু-মন্ত্ৰ প্ৰতিৰোধকাৰী আইনখন প্ৰৱৰ্তন কৰিছে।

অসম বিধানসভায়ো **চঞ্জ্ঞৰপ্ত** চনৰ আগষ্ট মাহত ডাইনী প্ৰথা (নিষিদ্ধ, প্ৰতিৰোধ আৰু সুৰক্ষা) বিধেয়কখন সৰ্বসন্মতিক্ৰমে গ্ৰাহ্য কৰি সমাজৰ পৰা অন্ধবিশ্বাস নিৰ্মূলৰ প্ৰয়াস আৰম্ভ কৰিছে এই আইনে নিষেধ কৰা কোনো কাৰ্য্য কৰিলে জামিনবিহীন, আদালতৰ অনুমতি নোহোৱাকৈ আৰক্ষীয়ে তদন্ত কৰিব পৰা মোকৰ্দ্দমা আৰু মিটমাত কৰাৰ অযোগ্য অপৰাধ বুলি গণ্য কৰা হয়। ৰাজ্যখনত ক্ৰমবৰ্দ্ধিত ডাইনী হত্যাৰ ঘটনাৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি নাগৰিক সমাজে কৰি অহা দাবীৰ ভিত্তিত এই আইনখন প্ৰণয়ন কৰা হৈছে। এইদৰে চৰকাৰ তথা প্ৰশাসনে দেশৰ পৰা অযুক্তিকৰ বিশ্বাসৰ ভেটিত সৃষ্টি হোৱা অন্ধবিশ্বাসী কাৰ্য্যবোৰ নিঃশেষ কৰিবলৈ বিভিন্ন আইন প্ৰণয়ন কৰি নিৰন্তৰভাৱে যুঁজি গৈছে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৭ ঃ ভাৰতীয় সংবিধানৰ কোনটো ধাৰা অনুসৰি "ভাৰতৰ প্ৰতিজন লোকৰে বিজ্ঞান মানসতা, মানৱতা, অনুসন্ধানমূলক তথা সংস্কাৰমূলক মানসিকতা পোষণ কৰাটো এক মৌলিক কৰ্তব্য"?

.....

প্ৰশ্ন নং ৮ ঃ কোনখন আইনে যাদু-মন্ত্ৰৰ বিধান, বিভিন্ন ৰোগৰ বাবে তন্ত্ৰ-মন্ত্ৰ, তাবিজ আদি প্ৰদান কৰা কাৰ্য্য প্ৰচাৰৰ বিৰোধিতা কৰে?

.....